

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce:

Místa paměti bitvy u Chlumce

Pomníky, na které se „nezapomíná“

Autor: Vojtěch Kessler

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Milan Hlavačka, CSc.

Praha 2010

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 30. června 2010

Vojtěch Kessler

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé diplomové práce,

Prof. PhDr. Milanu Hlavačkovi, CSc.

za jeho cenné rady, vstřícnost, trpělivost a laskavý přístup.

PhDr. Janu Randákovi, PhD. děkuji za jeho inspirativní přednášky a semináře
k problematice paměti.

Děkuji všem zaměstnancům archivů a knihoven za jejich ochotu.

A především děkuji svým rodičům za jejich bezmeznou podporu.

Obsah

Obsah	5
Úvod	7
1. Petrifikovaná paměť a vzpomínání	
1.1. Paměť a vzpomínání	14
1.2. Místa paměti a pomníky	17
1.3. Válečné pomníky jako zvláštní skupina	20
1.4. Německá, rakouská a česká zkušenost s počátky válečných pomníků.....	22
1.5. Druhý život pomníků v materiálním slova smyslu a jejich obsahová podoba	25
2. Bitva	
2.1. Vojenská a politická situace	28
2.2. První den bojů	32
2.3. Druhý den bojů.....	35
2.4. Ústecké intermezzo.....	38
2.5. Nakléřovská bitva.....	39
2.6. Důsledky	41
3. Chlumecké pomníky	
3.1. Členění.....	43
3.2. Pruský pomník	44
3.3. Röderův hrob	46
3.4. Pomník Colloredo-Mansfelda	46
3.5. Ruský pomník	49
3.6. Hromadný hrob v Přestanově.....	52
3.7. Tzv. Francouzský pomník u Juchtové kaple.....	53
3.8. Pomník zajetí generála Vandamma.....	54
3.9. Kleistův pomník.....	55
3.10. Pomník ve Stradově.....	55
3.11. Jubilejní pomník v Chlumci.....	57
3.12. Památky roku 1813	59
4. Jubilejní slavnosti	
4.1. Úvod	63
4.2. „Jahrhundertfeier“ – odhalení Jubilejního pomníku	64
4.3. „Kaiserwarte“ – otevření vyhlídkové věže	71
4.4. „Franzosenfest“ – Lidový svátek v Ústí nad Labem	73
4.5. Doprava, bezpečnost a hladký průběh slavností	75
4.4. Charakter, poselství a význam slavností	77

5. Ve stínu Lipska	
5.1. Befreiungskriege a pruský nacionalismus.....	81
5.2. Napoleon versus německý nacionalismus?.....	86
5.3. Paměť „Völkerschlacht“ a pomník Bitvy národů.....	89
5.4. Vztah českého prostředí k Befreiungskriege a Lipsku	94
6. Druhý život památky Chyba! Záložka není definována.	
6.1. Druhý život versus paměť místa	99
6.2. Ohlasy válečných událostí.....	101
6.3. Místo více pamětí?.....	104
6.4. Chlumecká bitva a pomníky v umění.....	106
6.5. Posledních sto let druhého života pomníků a tradice bitvy.....	108
Závěr	113
Použité prameny a literatura	115
Summary	126
Obrazové přílohy	128

Úvod¹

„Velkými zlatými písmeny zůstanou dny od Chlumce a Varvažova zapsány ve vlasteneckých dějinách a hrud' každého jednotlivce bude se vzdouvatí uctívou hrdostí, až vstoupí na půdu, kde jeho předkové tak přeslavně bojovali.“ (TIETZE, Stephan, Schlacht bei Kulm 1813, Aussig 1913).

V současné české historiografii se koncept, jehož duchovním otcem je francouzský historik Pierre Nora,² tj. koncept míst paměti, prosazuje jen velmi ztěžka. Vzorovým příkladem nám přitom mohou být naši němečtí kolegové - ediční řada Deutsche Erinnerungsorte, berlínský seminář Reinharda Kosellecka, či okruh historiků bielefeldské školy. Práce vzniknuvší v těchto seminářích a workshopech, což je zatím asi nejschůdnější a nejprogresivnější metoda uchopení míst paměti, se snaží významné „momenty“ dějin německého národa chápat a popisovat zcela novým způsobem. Mezi tyto „hibernační kapsy“, jak by se dala místa paměti s trochou nadsázky nazvat, do kterých společnost ukládá a na které deleguje svoji kulturní paměť, aby nezmizela v nenávratnu, řadí němečtí autoři širokou škálu fenoménů, abstraktními funkčně-symbolickými výkony intelektu počínaje, syrově materiálními kamennými³ monumenty konče.

Na západ od města Ústí nad Labem, při úpatí Krušných hor, je po krajině rozeseť poměrně velké množství takovýchto kamenných monumentů. Jsou to pozapomenuté pomníky hlásící se k bojům z roku 1813. Koncem srpna roku 1913, tedy sto let po výše zmíněných událostech, se v předvečer 1. světové války konala na Ústecku velká slavnost, která svým rozsahem a počtem návštěvníků i čestných

---

¹ Základem úvodního textu je příspěvek z konference Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace, konané v listopadu roku 2009 v Praze (KESSLER, Vojtěch, Chlumecké bojiště z roku 1813 – pomníky, na které se nezapomíná, in: Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace, v tisku, s. ... rkp).

² Zájem Pierra Nory o problematiku paměti a vzpomínání je inspirován nejen Henri Bergsonem a Maurice Halbwachsem, ale též Marcelem Proustem a Sigmundem Freudem. Svě hlavní myšlenky o francouzské národní paměti promítnul do projektu Les Linux de mémoire, jehož výsledkem je monumentální sedmivazkové dílo nesoucí stejný název. Ke vzniku publikace Nora sezval přední francouzské historiky i odborníky z jiných humanitních oborů.

³ Jak vhodně poznamenal Wolfgang Müller-Funk, je kámen, vedle bronzu a cínu (resp. veškeré materiály vhodné ke sochařství), médiem důsledků naší touhy po identitě a panického strachu z její ztráty (MÜLLER-FUNK, Wolfgang, Autobahnen und gotischen Runen. Anmerkungen zur Konstruktion des kulturellen Gedächtnisses im modernen Nationalismus, in: Schauplatz Kultur – Zentraleuropa: Transdisziplinäre Annäherungen, Innsbruck – Sien – Bozen 2006, s. 50).

hostů⁴ dalece přesahovala jak region, tak rámec českých zemí. Desítky tisíc návštěvníků byly přítomny slavnostnímu odhalení jubilejního pomníku bitvy u Chlumce a Přestanova⁵ a přidružených akcí. Událost chápaly nejen kulturně, z vnějšku, ale jistě vnímaly i její vnitřní ideový rozměr. Důkazem je např. tehdy masově rozšířený spisek Gustava Peterse *Was wir mit Jahrhundertfeier in Kulm erreichen wollten und sollten*⁶. Zhruba o měsíc později se nedaleko odsud u Lipska konala akce, která sice ústeckou převyšovala svoji velkolepostí, vykazovala však téměř totožný charakter. Odhalení jubilejního monumentálního pomníku, stejné slavnostní projevy, řada stejných čestných hostů, totožné vzorce chování.

V roce 1993 se u Lipského pomníku konala pietní akce spojená s rekonstrukcí bitvy za účasti téměř tisícovky členů vojenských spolků v historických uniformách. Každoročně také památník slouží za místo nejrůznějších happeningů, které se liší svojí náplní od události konané u příležitosti jeho odhalení zcela diametrálně.⁷ Téhož roku proběhly u pomníků v podkrušnohoří jen skromné pietní akce, kladení věnců a uctění památky padlých. Rekonstrukce za účasti několika desítek nadšenců byla zcela neporovnatelná s těmi, které se každoročně konají u Slavkova či u Hradce Králové. Vše se také událo za ostentativního nezájmu českých medií a sdělovacích prostředků.

Pouhé konstatování proměny vztahu společnosti k historické památce a k paměti, kterou uchovává, by mělo stejně tak malou hodnotu, jako prázdné volání po změně současného neutěšeného stavu. Užitečnější jistě bude, zaměříme-li naši pozornost na to, co se „vlastně s pomníky stalo a hlavně proč se to stalo.“

Úkolem této práce je tedy zaměřit se na procesy, kterými čistě konkrétní a materiální místa paměti, jakými jsou pomníky bitvy u Chlumce a Přestanova, včetně pomníků hlásící se k bojům u Nakléřova z téhož roku, vstupují do referenční struktury dané společnosti a jak mají činnosti (jakými jsou iniciace, fundace, umělecké vyhotovení, položení základního kamene a slavnostní otevření či vysvěcení) vliv na

---

⁴ Úplné seznamy slavnostních hostů se objevují v dobovém tisku (Die Ankunft der Erzherzog, Aussiger Tagblatt, 30. srpen 1913, č. 199, s. 6).

⁵ Pojmenování bitvy u Chlumce a Přestanova, které je dnes uváděno, pochází až z doby po druhé světové válce a není nejšťastnější, neboť světová literatura i dobové prameny uvádějí pouze Kulm. (VÁGNER, Petr, Napoleonské slavnosti a napoleonské společnosti na našem území v letech 1815-1948, diplomová práce, Katedra historie PF UJEP Ústí nad Labem 2000, s. 40).

⁶ PETERS, Gustav, Was wir mit Jahrhundertfeier in Kulm erreichen wollten und sollten, in: Gedenkbletter an die siegreiche schlacht von Kulm, Aussig 1913.

⁷ Viz kapitola 5.

utváření daného místa ve smyslu místa paměti. Práce by měla postihnout onen „druhý život“ pomníků, tj. zmapovat, kdo a jakým způsobem se k nim vrací, kdo je zakládá, kdo oslavuje. Moment odchodu paměti německého obyvatelstva staví tyto monumenty do diametrálně odlišného světla, kdy jim odnímá jejich latentní význam, kterým dle mého názoru byla presentace (vše)německého vlastenectví, nikoliv očekávané loajality vůči Vídni. Po výše zmíněném roce 1989 se velmi ztěžka různé společenské skupiny k chlumeckým pomníkům vracejí a postupně na ně delegují paměť svoji, paměť zcela jiných horizontů a významů.

Rozbor pramenů a literatury

Co se týče pramenů a literatury⁸, lze ji rozdělit do tří skupin. Jednak jde o takové zdroje (a), které reflektují přímo bitvu u Chlumce. Jen velmi zřídka nejsou jejich součástí pasáže, které pojednávají o samotných pomnících. Prameny a literatura (b), které by pojednávaly výhradně o nich či o festivitech s nimi spojených, jsou velmi vzácné. Poslední skupinou jsou práce (c), které se zabývají problematikou paměti a vzpomínání, potažmo problematikou míst paměti.

(a) Prameny a zdroje patřící do této skupiny jsou z podstaty problému z velké části německojazyčné. Jde o díla vydaná v českých zemích, ve Vídni či v sousedním Německu, která se s blížícím se rokem 1913 vymezují stále více a více nacionálně a která postupně stupňují glorifikující charakter.⁹ Obrovský nárůst literatury by se projevil při tematickém rozšíření na celé válečné léto a podzim 1913.

Dále do skupiny (a) patří články otištěné v krajaňských časopisech, tzv. „Beiträge“ či v jiných periodikách a sbornících v období mezi lety 1918 – 1945. Jde

---

⁸ O kompletní bibliografický seznam literatury související s chlumeckou bitvou, jejími ohlasy a pomníky se pokusila pracovnice ústeckého muzea Helena Houfková u příležitosti 175. výročí bitvy (HOUFKOVÁ, Helena, Bitva u Přestanova a Chlumce, Ústí nad Labem 1988, s. 20-28). Pokud to nebude vyžadovat situace, budu zde uvádět pouze takové tituly, které ve zmíněné bibliografii chybí.

⁹ ASTER, Carl Heinrich, Die Kriegereignisse zwischen Peterswalde, Pirna, Königstein und Priesten im August 1813 und die Schlacht bei Kulm, Dresden 1845, HELLDORF, Frh v., Zur Geschichte der Schlacht bei Kulm, Berlin 1856, HELFERT, Joseph Alexander v., Die Schlacht bei Kulm 1813, Wien 1863, UHLENAU, Uhlig von, Das Kriessjahr 1813 mit besonderer Berücksichtigung der Schlacht bei Kulm, Dresden 1863, SIMON, Gustav, Die Schlacht bei Arbesau und Das Gefecht bei Arbesau, Teplitz-Schönau 1911, EHNL, Maxmilián, Schlacht bei Kulm, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd. 4, Wien 1913, FRIEDRICH, Alexander, Die Kämpfe na der Sächsisch-Böhmischen Grenze im Herbst 1813, Dresden 1913.

převážně o díla, využívající starší výše zmíněné texty, která jsou doplněna o aktuální informace o stavech pomníků. Tyto spisy by bylo možné zařadit současně i do následující skupiny pramenů a literatury.¹⁰

Počet českých prací o bitvě u Chlumce je o poznání skromnější. Z počátku 20. století jde převážně o díla Bedřicha Nováka¹¹ a Justina Práška,¹² kteří našli svého pokračovatele v rusistovi Milanu Švankmajerovi.¹³ Bitvou u Chlumce se podrobněji zabývala i jeho žačka Dagmar Finková.¹⁴ Vyjma drobnějších prací spíše ilustrativního charakteru¹⁵ se v posledních letech zabývají fenoménem bitvy u Chlumce manželé Houfkovi¹⁶ z ústeckého muzea. Ani v jednom případě se však nejedná o ucelenou monografii.

Do této skupiny literatury a pramenů, tj. pojednávajících o bitvě, patří také velká část archivních materiálů. Značné procento dochovaných archiválií již bylo v různých podobách přetištěno ve výše zmíněné sekundární literatuře, převážně v německojazyčných člancích v „Beiträge“.

---

¹⁰ HERMANN, Walter, Aus den Tagen der Grundsteinlegung des russischen denkmals zu priesten im Jahre 1835, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 179-181, HÖNIGSCHMID, Rudolf, Das Österreichische Schlachtendenkmal bei Kulm in: Deutsche Arbeit, 1912, s. 177, MANKA, Franz, Der Krieg 1813 nach mündlicher Überlieferung. Jahrbuch und Kalender für Aussig 1927, s. 46, WEYDE, Johann, Die Schlacht bei Kulm, in: Beiträge zur heimatkundes des Elbetales 1927, s. 101, STRACHE, Ein Wahrzeichen aus den Schlachttagen bei Kulm und Karbitz 1813, in: Aussiger Heimatkalender 1935, s. 85, BINDER Theodor von, Beiträge zur Geschichte Stadt Friedland i.B. vom Jahre 1813, Friedland 1913, MARIAN, Alexander, Aussig im Jahre 1725, in: Beitrage zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1925, Sonderheft Nr. 5, s. 46-53, MARTINOWITZ, Adolf, Ein Soldatengrab aus dem Jahre 1813 in Niesenbahn, in: Tamtéž, s. 51-52, PUCKLER, F., Kulm 1813, in: Beiträge zur Heimatkunde de Elbetales, 1943, H. 2.

¹¹ NOVÁK, J.B., Války osvobozovací a naše obrození, in: ČČM 1914, č. 4, 5, 6, s. 19-27, 113-125, 256-283, NOVÁK, J.B., Lipsko. České glosy ke stoletým oslavám, in: Lumír 1913, č. 3 a 4, s. 124-132, 165-172.

¹² PRÁŠEK, Justin, Panování císaře a krále Františka I., Praha 1905, PRÁŠEK, Justin, Po stu letech, Praha 1913.

¹³ ŠVANKMAJER, Milan, Bitva u Lipska roku 1813, in: DaS 1993, č. 5, s. 22-25, ŠVANKMAJER, Milan, Čechy na sklonku napoleonských válek, Praha 2004, ŠVANKMAJER, Milan, Napoleonská armáda v severních Čechách roku 1813, in: HaV 1957, č. 4, s. 258-272.

¹⁴ FINKOVÁ, Dagmar, Bitva u Chlumce 1813, in: HaV 1983, č. 3, s. 64-84, FINKOVÁ, Dagmar: Bitva u Chlumce ve svědectví účastníků (1813), in: HaV 1991, č. 5, s. 3-12, FINKOVÁ, Dagmar, Bojové akce hlavní (České) armády v severozápadních Čechách v září 1813, in: HaV 1992, č. 5, s. 3-15, FINKOVÁ, Dagmar, Bitva u Chlumce ve svědectví účastníků (1813), in: HaV 1991, č. 5, 1991, s. 3-12.

¹⁵ KUBALA, Eduard - HONL, Ivan, Bojiště u Chlumce (1126,1813), Praha 1935, KRÁL, Karel – BĚLINA, Pavel, Bitva u Chlumce a Přestanova, Praha b.d., CHROMOVSKÁ, S., Bitva u Chlumce 29. - 30. srpna 1813, Ústí nad Labem 1975, LUGS, Jaroslav, Bitva u Chlumce, in: HaV 1953, č.4, s. 202-210, VESELÝ, Martin, Vojenské dějiny Ústecka, Ústí nad Labem 2003.

¹⁶ HOUFEK, Václav, Válečné události roku 1813, in: Dějiny města Chabařovic, Chabařovice 1998, s. 79-82, Týž, Bitva u Chlumce v roce 1813 a některé její pomníky na Ústecku, in: Armáda a společnost v českých zemích v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem 2004, s.12-28, HOUFKOVÁ, Helena, Bitva u Přestanova a Chlumce, Ústí nad Labem 1988, s. 35, HOUFKOVÁ, Helena, Philipp Jakob Riotte a jeho skladba k bitvě u Chlumce v roce 1813, in: Příspěvky k ústecké vlastivědě 2001, č. 2-3, s. 12-13.

(b) Jak již bylo výše řečeno, takové zdroje informací, které by se zabývaly konkrétně chlumeckými pomníky, jsou velmi vzácné. Vyjma vyčerpávajícího spisu Waltera Hermannova¹⁷ a kratší studie Antonína Novotného¹⁸ z třicátých let jsou to převážně přílohy (později samostatně vydávané) dobového tisku z roku 1913,¹⁹ které vycházely u příležitosti srpnových slavností na Ústecku. Pro mapování festivit spojených s pomníky slouží jako nejlepší zdroj informací také soudobý tisk. Na každou hromadnou společenskou akci, jako je například slavnostní průvod, příjezd význačné osoby, slavnostní odhalení památky či položení základního kamene musí být veřejnost s časovým předstihem zvána. Dobový místní tisk je nejlepší způsob šíření takové pozvánky. Tuto problematiku, tedy festivity spojené s pamětí Napoleonských válek na našem území, zpracoval ústecký badatel Petr Vágner ve své diplomové práci.²⁰

Po metodické stránce je stěžejní disertační práce Ulricha Bishoffa,²¹ který se dlouhodobě věnoval otázce pomníků upomínajících na osvobozovací války roku 1813. Dále to je článek německého vojenského historika Larse Thümmlera, který mapuje změny v zacházení s válečnými pomníky u našich západních sousedů v průběhu 20. století.²² Tím se druhá skupiny zdrojů v podstatě vyčerpává. Metodický a ideový základ diplomové práce leží v literatuře třetí skupiny.

(c) Ačkoli téma paměti a její instrumentalizace v rámci politické deformace a rekonstrukce minulosti bylo reflektováno již dříve²³, významným okruhem badatelského zájmu se stává až od 70. let minulého století, přičemž nebyvalý rozkvět zažívá téma paměti v posledních letech. Příčin může být hned několik: zajisté fakt,

---

¹⁷ HERMANN, Walter, Geschichtliches über die Denkmäler des Kulmer Schlachtfeldes, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 151-178.

¹⁸ NOVOTNÝ, Antonín, Bitva u Chlumce 1813 a její pomníky; Pokus o jejich ikonografii, in: Vojensko historický sborník 1936, č. 2, s. 165-171.

¹⁹ Gedenkblatt zur Jahrhundertfeier der Schlacht bei Kulm, Aussig 1913, Gedenkblätter an die siegreiche Schlacht von Kulm, Aussig 1913, Gedenkschrift, Getreue Schilderung der Schlacht bei Kulm 1813, Aussig 1913.

²⁰ VÁGNER, Petr, Napoleonské slavnosti a napoleonské společnosti na našem území v letech 1815-1948, diplomová práce, Katedra historie PF UJEP Ústí nad Labem 2000.

²¹ BISCHOFF, Ulrich, Denkmäler der Befreiungskriege in Deutschland 1813-1815, Berlin 1977.

²² THÜMMLER, Lars Holger, Der Wandel im Umgang mit den Kriegerdenkmälern in den östlichen Bundesländern Deutschlands seit 1990, Jahrbuch für Pädagogik 2003, Frankfurt/Mein 2003, s. 221-243.

²³ Paměti se zabývali již Henri Bergson a hlavně jeho univerzitní posluchač a na mnoho let zapomenutý francouzský sociolog Maurice Halbwachs. Přínosná jsou nejen Halbwachsovy teorie sociálních rámců paměti a pojem konektivní struktury, ale i jeho teze o společenské podmíněnosti privátní paměti. V neposlední řadě jeho význam podtrhuje skutečnost, že jeho znovuobjevením a hlavně interpretacemi jeho tezí a myšlenek se profilovali jedni z největších současných klasiků „pamětologie“ – Jana Assmann a Pierre Nora. Ve výčtu starších zdrojů by neměl být opomenut sociolog Émile Durkheim se svým konceptem kolektivního vědomí.

že zažíváme dobu zániku živých vzpomínek na nejtěžší zločiny a katastrofy 20. století. Dále dochází k reflexi soudobého stavu evropské kultury a k diskusím na téma společné minulosti a paměti v souvislosti s celoevropskou integrací a hledání styčných bodů jednotlivých národních identit. Pierre Nora dokonce hovoří o počátku procesu kořistění historie na poli paměti.²⁴ V neposlední řadě jde také o odborné historiografické diskuse v rámci vyrovnávání se s moderními a postmoderními otázkami ve vědě samotné.²⁵

Mezi teoretická díla zabývající se pamětí použitá v diplomové práci patří v první řadě práce Pierra Nory²⁶, egyptologů Jana a Aleidy Assmannových²⁷, odborníka na orální historii Tzvetana Todorova²⁸, rakouského historika Moritze Csákyho²⁹, kielského historika Rudolfa Jaworského³⁰ a také přispěvatelů a editorů velkých sborníků vzniknuvších na základě seminářů a konferencí s tématem paměti a míst paměti.³¹

Všichni autoři, kteří byli doposud zmíněni jsou zahraniční. V české historiografii je teoretických spisů i konkrétních prací popisujících místa paměti, jak již bylo zmíněno výše, poskrovnu. Zatím nevznikají ani žádná specializovaná pracoviště, ani semináře. Jedním z prvních příspěvků k českým místům paměti je

---

²⁴ „Vytržení paměti dobytčím a vykořeňujícím tlakem historie jako by způsobovalo zjevení: rozlomení velmi starého pouta totožnosti, konec toho, co prožíváme jako samozřejmé: shody historie a paměti“ (NORA, Pierre, Mezi pamětí a historií, in: Politika paměti: antologie francouzských společenských věd, Praha 1998, s. 8).

²⁵ Viz ŠUBRT, Jiří - PFEIFEROVÁ, Štěpánka, Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání, in: Historická sociologie 2010, č. 1.

²⁶ NORA, Pierre, Les Lieux de mémoire, Paris 1984, NORA, Pierre, Mezi pamětí a historií, in: Politika paměti: antologie francouzských společenských věd, Praha 1998, s. 7-32.

²⁷ ASSMANN, Aleida, Ein geteiltes Wissen von uns selbst? Europa als Erinnerungsgemeinschaft, in: Schauplatz Kultur – Zentraleuropa: Transdisziplinäre Annäherungen, Innsbruck – Sien – Bozen 2006, s. 15-24, ASSMANN, Aleida, Erinnerungsräume Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses, München 2003, ASSMANN, Jan, Kultura a paměť, Praha 2001.

²⁸ TODOROV, Tzvetan, Paměť před historií, in: Politika paměti: antologie francouzských společenských věd, Praha 1998, s. 91-117.

²⁹ CSÁKY, Moritz, Geschichte und Gedächtnis – Erinnerung und Erinnerungsstrategien im narrativen historischen Verfahren, in: Klio ohne Fesseln? Wien (etc.) 2003, s. 61-79

³⁰ JAWORSKI, Rudolf, Deutsche und tschechische Ansichten, Innsbruck 2006.

³¹ BENSA, Alan, Předmluva, in: Politika paměti: antologie francouzských společenských věd, Praha 1998, s. 5-6, ÉTIENNE, Francois, Místa paměti, Lieux de mémoire. Erinnerungsorte, in: ČČH 2009, č.3, s. 559-567, HANISCH, Ernst, Wien, Heldenplatz, in: Deutsche Erinnerungsorte, Bd. 1, München 2001, s. 105-121, JEISMANN, Michael - WESTHEIDER, Rolf, Wofür stirbt der Bürger? Nationaler Totenkult und Staatsbürgertum in Deutschland und Frankreich seit der Französischen Revolution, in: Der politische Totenkult-Kriegerdenkmäler in der Moderne, München 1994, s. 23-50, KOSELLECK, Reinhard, Einleitung, in: Deutschland und Frankreich seit der Französischen Revolution, in: Der politische Totenkult-Kriegerdenkmäler in der Moderne, München 1994, s. 9, MATSCHE-von WICHT, Betka, Zum Problem des Kriegerdenkmals in Österreich in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, in: Der politische Totenkult-Kriegerdenkmäler in der Moderne, München 1994, s. 51-90.

příznačně kniha francouzské autorky Françoise Mayerové, ředitelky Francouzského ústavu pro výzkum ve společenských vědách CEFRES , o paměti komunismu.³²

V zájmu spravedlnosti je však třeba přiznat, že nejen v posledních letech objevují se i české tituly či autoři, kteří se začínají tématem zabývat.

Mezi první práce s tematikou paměti a míst paměti by se dalo zařadit průkopnické dílo Eduarda Maura Paměti hor.³³ Tradicemi, mýty a pamětí českého národa se dlouhodobě zabývá Jiří Rak.³⁴ Ovšem nejpilnějším a nejmetodičtějším českým historikem v oblasti paměti a jejích míst je Jan Randák.³⁵

---

³² MAYER, Françoise, Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita, Praha 2009.

³³ MAUR, Eduard, Paměti Hor, Praha 2006.

³⁴ RAK, Jiří, Bývali Čechové, - české historické mýty a stereotypy, Praha 1994. RAK, Jiří, Zapomenuté vítězství, zapomenutý maršál. Druhý život „bitvy národů“ u Lipska, in: Schwarzenbergové v české a středoevropské historii, České Budějovice 2008, s. 403-413.

³⁵ RANDÁK, Jan, Cizí v životních světech lidového prostředí na počátku 19. století, in: Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století, Praha 2008, s. 228-234, RANDÁK, Jan, Historie v současném i budoucím veřejném prostoru – úvahy o dějinách a paměti, in: Forumhistoriae, www.forumhistoriae.sk 2008, RANDÁK, Jan, Kult mrtvých: Smrt a umírání v revoluci 1848, Praha 2008, RANDÁK, Jan, O národních příbězích, in: 19. století v nás - Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly, Praha: Historický ústav 2008, s. 139-151, RANDÁK, Jan, Životní světy, paměti a jejich interpretace, in: Paměti a vzpomínky jako historický pramen, Praha 2006, s. 79-89.

1. Petrifikovaná paměť a vzpomínání

1.1. Paměť a vzpomínání

Oba termíny použité v názvu podkapitoly budou v celém následujícím textu hrát klíčovou úlohu. Bylo by tedy vhodné termín „paměť“ a „vzpomínání“ řádně a objektivně definovat. Zde ovšem narážíme na problém, neboť žádná taková objektivní definice neexistuje a ani existovat nemůže. Dle obecného vymezení oboru psychologie je paměť procesem vštěpování, uchovávání a vybavování zkušenosti. Zcela jiné významy bude mít paměť v oboru genetiky, IT, o „pamětech“ v literární historii nemluvě.

V našem případě však půjde o paměť, kterou by bylo možné nazvat „historickou pamětí“.³⁶ V humanitních vědách je tento pojem (také kolektivní³⁷ paměť či sociální³⁸ paměť) běžně užíván. Jde o fenomén, pro jehož charakter je podstatné sociální prostředí, kdy se jedinec ztotožňuje s událostmi, osobami a místy, které sociální prostředí považuje za důležité.

Avšak i historickou paměť lze chápat v širším horizontu a neuzavírat se do úzké definice, která paměť, resp. schopnost paměti a vzpomínání připisuje pouze jedinci – člověku. Abychom byli schopni lépe chápat premisy a závěry obsažené v následujícím textu, posuneme termín „historická paměť“ do významové blízkosti k termínu „druhý život“. Tedy k tomu, jak je určitá významná historická osobnost, událost či fenomén vnímán v historickém povědomí, vědomí i poznání. Ve srozumění s tímto posunem lze přiřazovat paměť tedy i událostem a dokonce i neživým objektům, jako je například pomník.³⁹

Pokud jde o termín „vzpomínání“, je nutné si uvědomit, že se v žádném případě nejedná o synonymum k pojmu „paměť“. Vzpomínání je v první řadě vztah. Vztah, který utváří skutečnost, ke které se obrací. V našem případě je to vztah k subjektivní skutečnosti, k paměti a k minulosti. Minulost jako taková vzniká teprve

---

³⁶ Termín „historická paměť“ získává kontury s dílem Jacqua Le Goffa „Historie et mémoire“ (česky LE GOFF, Jacques, Paměť a dějiny, Praha 2007).

³⁷ Autorem termínu kolektivní paměť je francouzský sociolog Maurice Halbwachs. Poprvé jej použil ve svém článku „Le mémoire collective chez les musiciens“ z roku 1939

³⁸ Toto slovní spojení je chronologicky nejstarší, pochází z pera kunsthistorika Aby Warburga, který ho zavedl již během 20. let.

³⁹ Je jen otázkou, zda paměť například bitvy na Vítkově lze ztotožňovat s pamětí Kafkova pomníku Jana Žižky.

tehdy, pokud se k ní lidé vracejí, pokud vzpomínají.⁴⁰ Jde o proces, kdy se z objektivně uskutečněných dějin stává mýtus. Tím ovšem neztrácí nic ze sebe sama, právě naopak, získává novou realitu ve smyslu trvalého působení.

Jsem si vědom, že nazvat minulost subjektivní skutečností je poněkud kacířské, nicméně odůvodnitelné. Značná část historiků, antropologů a sociologů podtrhuje, nakolik pojmání dějin čerpá svoji věrohodnost z přítomnosti.⁴¹ Proces vzpomínání je vždy prováděn v čase přítomném, tj. paměť je vždy zpřítomněna. Historie je přepisována každou novou vládní garniturou.⁴² Se skutečností, že je paměť vždy aktuální, koliduje pojmenování „historická paměť“. Vzniká tak nesprávná představa, že historická paměť je cosi, co je nenávratně ztraceno v minulosti. Něco, co k nám promlouvá pouze z památníků a školních učebnic. Proto se této nesrovnalosti elegantně vyhneme tím, že se přívlastku zbavíme a nadále budeme hovořit pouze o „paměti“.

V kontradikci ke vztahu paměť-vzpomínání existuje vztah paměť-zapomínání. Protikladem k zapomnění (zapomínání) tedy není paměť, ale vzpomínání, resp. uchování. Paměť je interakcí mezi těmito dvěma procesy.⁴³ Je výsledkem „toho, co zbylo“. Zřídka kdy je proces vzpomínání a tedy utváření paměti zcela autonomní. Častokrát, aniž by to bylo zřejmé, je vzpomínání podpořeno nějakou relevancí, jistým důvodem. Kromě privátní vzpomínky by uchování paměti nemělo žádnou legitimitu, pokud by nebylo upřesněno, co je oním důvodem. A to i ve smyslu odpovědi na otázku, jakým způsobem bude posléze naloženo se znovu utvořenou pamětí, se znovu utvořenou minulostí.

Je tedy více než zřejmé, že paměť je cosi, co prochází neustálým vývojem, změnou. Platí to jak u privátní paměti, neboť slovy Maurice Halbwachse „*paměť v člověku narůstá teprve v průběhu jeho socializace*“⁴⁴, tak také u kolektivní

---

⁴⁰ ASSMANN, Jan, *Kultura a paměť*, Praha 2001, s. 33, též: „*Události uskutečněné v minulosti obdrží vlastní relevanci nikoli tím, že se objektivně staly, což můžeme doložit na základě pramenů. Dokumentů a svědů, nýbrž získávají význam teprve tím, že mohou a jsou být stále znovu aktivně vzpomínány a zpřítomňovány..*“ (CSÁKY, Moritz, *Geschichte und Gedächtnis – Erinnerung und Erinnerungsstrategien im narrativen historischen Verfahren*, in: *Klio ohne Fesseln? Wien (etc.) 2003*, s. 61).

⁴¹ BENSÁ, Alan, Předmluva, in: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*, Praha 1998, s. 5.

⁴² Viz TODOROV, Tzvetan, *Paměť před historií*, in: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*, Praha 1998, s. 91.

⁴³ Tamtéž, s. 93-94.

⁴⁴ ASSMANN, Jan, *Kultura a paměť*, Praha 2001, s. 36.

(historické) paměti.⁴⁵ Jinak by nemělo smysl mluvit o „druhém životě“, pouze o „druhém stavu věci“. Neboť slovo „život“ je více než cokoli jiného vyjádřením „procesu, průběhu či změny“.

Užitím termínu „kolektivní paměť“ je explicitně vyjádřeno, že historická paměť je vždy věcí sociální skupiny. Ta sama o sobě žádnou vlastní paměť nemá, je však tvořena paměťmi svých členů. A i ty vznikají pouze díky komunikaci a interakci. Proto je potřebné a vlastně i ospravedlnitelné studovat historickou paměť „skládáním“ jednotlivých dílčích pamětí. Jiná metoda by totiž ani nebyla myslitelná.⁴⁶

Je však nutné „ohraničit“ danou sociální skupinu, jejíž paměť hodláme zkoumat. Jde zkrátka o přesné vymezení oněch oblíbených pojmů „my“ a „oni“. Tím, co jednotlivé jedince spojuje do onoho „my“, je rámec sdíleného vědění a sebeuchopení, sdílených hodnot a pravidel. Jedná se o to, co Jan Assmann nazývá *konektivní strukturou*.⁴⁷ Pokud si danou skupinu vymezíme, všimneme si faktu, že paměť objektivní skutečnosti, jakou jsou uskutečněné dějiny, má v této skupině zcela jinou podobu než ve skupině jiné. Ač se toto tvrzení zdá na první pohled naprosto samozřejmé, přesto z něho vyplývá jiné tvrzení, které by jistá část veřejnosti za samozřejmou nepovažovala. Tímto tvrzením je výše zmíněná premisa o subjektivitě minulosti. Bylo by tedy možné parafrázovat a zobecnit tezi Jana Randáka „...výsledkem [historické práce] tedy není přesný obraz [dobové skutečnosti]..., jako spíše odraz té doby...“⁴⁸ Tedy výsledkem historické práce obecně není a nemůže být přesný obraz uskutečněné minulosti, ale pouze odraz o nezbytné zrcadlo subjektivity, která je vytvářena vzpomínáním.

---

⁴⁵ „Aby zůstala paměť živá, musí odpovídat aktuálním potřebám dané společnosti, proto musí být obraz minulosti stále znovu skládán v souladu s prioritami, zájmy a požadavky přítomnosti“ (ŠUBRT, Jiří - PFEIFEROVÁ, Štěpánka, Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání, in: Historická sociologie 2010, č. 1, s. 15).

⁴⁶ Musíme mít však stále na paměti známou větu sociologa Durkheima: „Skupina myslí, cítí, jedná zcela jinak, než by jednali její členové, kdyby byli osamoceni.“ DURKHEIM, Émile, Pravidla sociologické metody, Praha 1926, s. 136).

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ RANDÁK, Jan, Životní světy, paměti a jejich interpretace, in: Paměti a vzpomínky jako historický pramen, Praha 2006, s. 88.

1.2. Místa paměti a pomníky

V roce 1984 předložil Pierre Nora odborné veřejnosti svůj koncept míst paměti.⁴⁹ Nešlo o žádný objev nové skutečnosti, pouze o jasné pojmenování a vymezení do té doby intuitivně pojímaného.⁵⁰ Koncept byl od té doby nesčetněkrát parafrázován, deformován a přizpůsobován.⁵¹ Co by však mělo zůstat nezměněno, je základní vymezení, které odlišuje místa paměti od *symbolických jader*⁵², od tradice či obecně od pomníků i památníků.

Jednak je to trojvýznamnost termínu „místo“. Materiální hledisko sice převažuje například u jezdecké sochy sv. Václava, funkční hledisko u Památníku národního písemnictví či u Čapkovy Dášanky, symbolické například u minuty ticha, či u lipanské bitvy, avšak to, co činí z těchto příkladů místa paměti, je právě obsažnost všech tří hledisek.

Druhou nutnou podmínkou je jejich funkce konzervování času. Místa paměti by měla sloužit jako jakési „úschovny“⁵³ paměti, „naše berličky“ při procesu vzpomínání. *„Čím méně je paměť prožívána vnitřně, tím více potřebuje vnější opory a hmatatelná znamení existence, která žije jen jejich prostřednictvím.“*⁵⁴

Tato podmíněnost při vzpomínání, tedy konkretizace vzpomínaného je zcela logická. Tím se odlišuje proces vzpomínání od procesu myšlení, které probíhá ve zcela abstraktní rovině. Vzpomínání musí mít naopak konkrétní platformu. Vzpomínáme na konkrétní věci, události či osoby. Sice nemusejí mít v pravém slova

---

⁴⁹ „V souvislosti se zanikáním národní paměti a ztrátou koherence národní minulosti vyvstává dle Nory potřeba sestavit inventář míst, do nichž se tato paměť vtělila a která dnes představují její nejvýznamnější symboly? Svátky, státní znaky památníky, slavnosti a rituály, hřbitovy, slovníky, muzea či archivy. Právě tato místa mohou být nazývána místy paměti, tedy těmi, v nichž je paměť zpracovávána, v nichž krystalizuje a které jsou zvěčněním jejich jednotlivých obsahů. Právě do nich se paměť přemísťuje poté, co zanikla její přirozená prostředí. (ŠUBRT, Jiří - PFEIFEROVÁ, Štěpánka, Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání, in: Historická sociologie 2010, č. 1, s. 21). Viz NORA, Pierre, Les Lieux de mémoire, Paris 1984.

⁵⁰ Tak například již František Ladislav Rieger ve své řeči pronesené na Kroměřížském sněmu 29. ledna 1849, ve které obhajoval zrušení trestu smrti za politické přečiny, poukazuje ani fakt, že se pomníkem vytváří cosi, co bychom dnes mohli nazvat právě místem paměti: *„Prostá, nepatrná mohyla politického mučedníka jeví se očím lehkověrné mládeže jako předhoří Dobré naděje, o kterém věří, že za ním leží bohatá Indie.“* (Český liberalismus, Praha 1995, s. 146).

⁵¹ Viz Úvod.

⁵² Srov. HAVELKA, Miloš, Dějiny a smysl, Praha 2001.

⁵³ *„Místa paměti jsou záchytné body zajišťující nejen archivaci, ale i aktivní předávání hodnot a postojů – pomáhají chtěnou podobu dějin zpřítomnit pro současnost a své odkazy fixovat do budoucích časů“* (RANDÁK, Jan, Historie v současném i budoucím veřejném prostoru – úvahy o dějinách a paměti, in: Forumhistoriae, www.forumhistoriae.sk 2008, s. 7).

⁵⁴ NORA, Pierre, Mezi pamětí a historií, in: Politika paměti: antologie francouzských společenských věd, Praha 1998, s. 15.

smyslu „jméno“, ale vždy mají určitou podobu a pro nás jasně definovaný tvar. Například privátně vzpomínáme na příjemné chvíle strávené v létě na horách. Nejde obecně o abstraktní časový úsek, jde o konkrétní dané chvíle, které jsou lokalizovatelné v čase, prostoru i ve funkci. Odehrávají se v létě, na horách a jejich funkcí je působit nám libé pocity. Často máme snahu paměť vytvořenou takovýmto vzpomínáním fixovat. Například jen tím, že o dané paměti komunikujeme, nebo prohlížíme fotografie.

Stejně je to i v případě neprivatní paměti. Sklon k fixaci vykazují všechna společenství. *„Každá skupina, která se jako taková chce zkonsolidovat, se snaží vytvořit a zajistit si místa, která neslouží pouze jako scény pro jejich formy interakce, nýbrž poskytují symboly její identity a záchytné body jejího vzpomínání. Paměť potřebuje místa: má tendenci přejít do prostoru.“*⁵⁵ Tohoto jevu jsou si vědomy všechny vládní garnitury, členové kulturních proudů i občanských skupin a spolků. Proto také soustavně vypracovávají pevné a záchytné body identity, které mají sklon stát se místem paměti. Každá skupina se snaží zachytit svoji paměť a fixovat ji v přítomném čase, staví pomníky, píše učebnice a knihy, pořádá rituální festivity a pěstuje tradice.⁵⁶ Společně obývaná minulost je jedním ze znaků náležitosti ke skupině, k její identitě. Čím hmatatelnější a přítomnější je ona minulost, tím pevnější jsou pouta členů ke skupinové identitě.

Jedním z nejběžnějších pokusů o fixaci paměti je vytváření pomníků. Již samotný název odkazuje k činnosti, která je vyžadována. Nejrůznější sochy, kříže, kapličky a boží muka se stavěly odnepaměti. O pomníky v pravém slova smyslu se však nejedná. Takovéto nemovité artefakty bychom mohli označit spíše za památky. Zde nám bude nápomocna definice obsažená dokonce v tak normativním zdroji, jakým je zákon o památkové péči: *„Památkou je kulturní statek, který je dokladem historického vývoje společnosti, jejího umění, techniky, vědy a jiných oborů lidské práce a života, nebo jest ji dochované historické prostředí sídlištních celků a architektonických souborů, anebo věc, která má vztah k význačným osobám a*

---

⁵⁵ ASSMANN, Jan, *Kultura a paměť*, Praha 2001, s. 39.

⁵⁶ *„Z hlediska skupiny se naproti tomu celá věc jeví jako otázka distribuce vědění mezi jednotlivými členy. Ten, kdo má účast na kolektivní paměti, tím osvědčuje svoji skupinovou příslušnost. Když přemýšlíme, vcítujeme se přitom neustále do skupiny, k níž patříme nebo patřit chceme, a vzpomínáme-li rekonstruujeme minulost mimo jiné na základě vzpomínek ostatních členů skupiny (ŠUBRT, Jiří - PFEIFEROVÁ, Štěpánka, *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*, in: *Historická sociologie 2010*, č. 1, s. 14).*

*událostem dějin a kultury.*⁵⁷ Z toho vyplývá, že ne každá památka je pomníkem, jako v případě kapliček a smírčích křížů, zato však každý pomník musí být nutně památkou.⁵⁸

Pomníky se od výše zmíněných památek (kříže, kapličky) liší zásadně znakem profánnosti. Resp. skrze vzpomínání na profánní dějiny nahradily pomníky dřívější témata plastik dějin sakrálních. Jejich apel na pozorovatele souvisí se změnami sociálních vztahů v 19. století.⁵⁹ To je doba, kdy vznikají první opravdové pomníky. Na konci století předcházejícího je totiž radikálně narušena vazba dílo – prostor, do kterého je zasazeno. Společenské změny vyplývající z výsledků Velké francouzské revoluce si vynucovaly participaci na veřejném prostoru, který do té doby ovládala témata sakrální a pietní. V krajině či ve městech najednou začínaly vznikat prostory, které měly sloužit k fixaci paměti národního charakteru, přesněji řečeno charakteru vlasteneckého. Navíc byl počátek nového století spojen s dlouhotrvajícími napoleonskými válkami, které více než kdykoli předtím vyžadovaly od všech bojujících stran mobilizaci sil, nejen materiálních, ale i duchovních. Takovéto doby jsou takřkajíc „těhotné pamětí“. Inspirační zdroje pro vzpomínání vznikají ve značné míře. Není proto divu, že mezi prvními pomníky se nejčastěji objevovaly pomníky válečné. Jak vyjádřil v předmluvě své disertační práce Ulrich Bischoff: *„Pokud je 19. století pojímáno jako historická fáze, ve které se pomník dočkal svého rozšíření, pak právě pomníky Befreiungskriege [rozuměj válečné, V. K.] představují úvod k novým dějinám pomníků.*⁶⁰

---

⁵⁷ HEROUT, Jaroslav, Jak poznávat kulturní památky, Praha 1986, s. 24.

⁵⁸ Co se týče vztahu památka – místo paměti, zde jde o dvě množiny, které sice mají jistý počet společných prvků, avšak v žádném případě se nepřekrývají. Existuje nespočet míst paměti, které nejsou památkou, například osobnosti, události a jiné nehmotné jevy. Naopak existuje nepřeborné množství památek, které nejsou místem paměti. K tomu jim schází konsensus kolektivního vzpomínání.

⁵⁹ BISCHOFF, Ulrich, Denkmäler der Befreiungskriege in Deutschland 1813-1815, Berlin 1977, s. 7.

⁶⁰ Autor zde sice hovoří o pomnících z německých osvobozovacích válek, ale jedním dechem dodává souvislost s pomníky té doby z okolních zemí (BISCHOFF, Ulrich, Denkmäler der Befreiungskriege in Deutschland 1813-1815, Berlin 1977, s. 7).

1.3. Válečné pomníky jako zvláštní skupina

Koncepce válečných pomníků se často stává úhrnem pro všechny pomníky a památníky s vojenskými motivy a charakterem.

Válečné pomníky lze v podstatě rozdělit do dvou skupin. Jedna obsahuje všechny ty pomníky, které jsou vzpomínkou na konkrétní bitvy, války, vojevůdce, události či významné osoby. Patří sem také „národní pomníky“, tj. takové, kdy sociální skupina, jejíž kolektivní paměť je v daném pomníku obsažena, tvoří celé etnikum. Typickým příkladem je pomník bitvy národů u Lipska.⁶¹ Kromě paměťotvorného potenciálu se zejména po roce 1989 objevuje ještě jeden aspekt využití. Obzvláště ve středoevropském prostoru, v průběhu posledních dvou set let náchylném na politické, ideologické i etnické změny.⁶² V souvislosti s přehodnocováním významu takovýchto pomníků, získávají nezávisle na jejich původní výpovědi statut turistického cíle. Objevuje se tedy aspekt komerční. Navíc zůstává, a to je nezbytné podotknout i estetická hodnota díla.⁶³ Zajímavým jevem je, že čím menší je obec, ve které se takový pomník nachází, tím větší bývá zájem o komerční využití, renovaci a investování do pomníku.⁶⁴ Ve větších sídlech jsou diskuse ohledně uchování, upravení, či demontáži pomníku nevyhnutelné a střetávají se v nich různé ideové i lobbyistické vlivy.

Druhou velkou skupinou pomníků jsou regionální pomníky sloužící k uctění památky padlých. Vyskytují se velmi často a lze je najít téměř u každého místa, pro něž je regionální význam důležitý. Zpravidla jsou na takovém pomníku jmenovitě uvedeni ti, jejichž paměť se má pěstovat. Patří sem i pomníky, na jejichž zbudování se podíleli přátelé, kolegové či osoby jinak spjaté s padlými. Nacházejí se velmi často u budov institucí, škol atd. ve formě pamětních desek. Zvláštním případem jsou pak plukovní pomníky.

---

⁶¹ Viz kapitola 5.

⁶² „Ve střední Evropě je problematika dějin, paměti a vzpomínání pevněji zakotvena a průkaznější, než v jiných společenských konfiguracích“ (CSÁKY, Moritz, *Geschichte und Gedächtnis – Erinnerung und Erinnerungsstrategien im narrativen historischen Verfahren*, in: *Klio ohne Fesseln?* Wien (etc.) 2003, s. 68).

⁶³ KOSELLECK, Reinhard, *Einleitung*, in: *Deutschland und Frankreich seit der Französischen Revolution*, in: *Der politische Totenkult-Kriegerdenkmäler in der Moderne*, München 1994, s. 10.

⁶⁴ THÜMLER, Lars Holger, *Der Wandel im Umgang mit den Kriegerdenkmälern in den östlichen Bundesländern Deutschlands seit 1990*, in: *Jahrbuch für Pädagogik 2003*, Frankfurt/Mein 2003, s. 224.

Pro většinu válečných pomníků existuje přímá spojitost s kultem mrtvých a s pietou. Pomníky, které by odkazovaly pouze na vítězství, prohru či účastnictví skupiny či jednotlivce v boji, aniž by současně vzpomínali dotyčné či dotyčného jako mrtvého člověka, jsou výjimkou. To je také důvod, proč jsou válečné pomníky vymezeny vůči vojenské tradici. Tradice vyznačuje v sobě sama kontinuitu, kdežto uctívání padlých je zřejmým příkladem diskontinuity, která je přímo zakódována v nemožnosti nekonečného trvání lidského života. Mrtví se netradují.⁶⁵ Ti patří do světa paměti a vzpomínek. Tím se však de facto neustále udržují při životě v „gilgamešovském“ slova smyslu⁶⁶.

V případě národních pomníků je pietní motiv zřetelně namířen do budoucna. Padlí se stávají oběťmi, které každá sociální skupina potřebuje ke svému sebepotvrzení a sebeočistění.⁶⁷ „Bez oběti není národní budoucnosti.“⁶⁸ Motiv sebeočistění má vždy patrnou pevnou paralelu v křesťanství. V sebeobětování je totiž imanentně obsaženo i zmrtvýchvstání, tedy lépe řečeno nová, případně lepší budoucnost, nový zítřek, bez kterých by kolektiv neměl pozitivní směr vlastní existence.⁶⁹

Válečné pomníky navíc tuto oběť zmnožují. Počet mrtvých, kteří jsou pomníkem uctíváni, je natolik vysoký, že padlí mohou sloužit i jako jakýsi vzorec chování pro nastávající generace. Pomník významné osobnosti sice posiluje národního ducha, nicméně málokdy vede v masovějším měřítku k nápodobě. Ta je naopak vyžadována v případě válečných pomníků vládními garniturami pro další válečné úsilí. Prvním příkladem takového uchopení vzpomínky na padlé je krok, který učinil v roce 1813 pruský král Friedrich Vilém III. Rozhodl se umístit v každém kostele, v jehož farním obvodu zemřel voják ceduli s nápisem „*Aus diesem Kirchspiel starben für König und Vaterland*“ [Z této farnosti zemřeli za krále a vlast. V. K.]. Tímto

---

⁶⁵ ASSMANN, Jan, *Kultura a paměť*, Praha 2001, s. 35.

⁶⁶ Ukázkou takového chápání pomníků a uctívání padlých najdeme i mezi pomníky u Chlumce. Na dnes již neexistujícím hrobu Karla Ferdinanda von Röder ve Varvažově byl na zadní straně umístěn nápis: „*Wer in Christo lebt, der stirb nicht. Wer in Christo stirbt, der lebt.*“ [Kdo žije v Kristu, neumírá. Kdo v Kristu umírá, ten žije. V.K.]

⁶⁷ „*Vzpomínka a symbol „oběti“ je velmi oblíbený, neboť zakrývá vlastní vzpomínku a symbol „viny“* (ASSMANN, Aleida, *Ein geteiltes Wissen von uns selbat? Europa als Erinnerungsgemeinschaft*, in: *Schauplatz Kultur – Zentraleuropa: Transdisziplinäre Annäherungen*, Innsbruck – Sien – Bozen 2006, s. 18-19).

⁶⁸ RANDÁK, Jan, *Kult mrtvých: Smrt a umírání v revoluci 1848*, Praha 2008, s. 42

⁶⁹ Tuto problematiku v souvislosti s revolučním rokem 1848 rozpracoval Jan Randák (tamtéž).

činem jednak absorboval národní a liberální tendence Befreiungskriege⁷⁰ do monarchismu a tradicionalismu, jednak položil základ k hromadnému uctívání padlých a obecně k rozmachu válečných pomníků. Uctíváním zemřelých vojáků se činí nabídka pro současníky, aby křesťansky chápaný „onen svět“ nahradili politickým smyslem smrti.

V takových případech je ale nutné udržovat pomník, a tedy i paměť v něm uloženou, při životě v kolektivním vědomí. Děje se tak pomocí různých ritualizovaných festivit - jako je položení základního kamene (před vlastní výstavbou), vysvěcení, jubilejní oslava a jiné. Slavnosti u takovýchto pomníků mají obrovský modifikující účinek pro elity, které si tak zajišťují svoje postavení. Vzpomínka na mrtvé ustupuje do pozadí a slavnost se stává příležitostí politicko-programové manifestace.⁷¹ Klíčové je například i pořadí, v jakém mohou jednotlivé osoby na slavnosti promluvit. V jednotlivých zemích a dokonce i v jednotlivých obdobích jsou priority rozdílné. Stejně tak je rozdílná i recepce válečných pomníků obecně.⁷²

1.4. Německá, rakouská a česká zkušenost s počátky válečných pomníků

Německé prostředí je v otázce válečných pomníků ovlivněno kromě napoleonských válek a ideálů revoluce ještě jedním faktorem. Tím je počátek národního hnutí spojený s bojem během osvobozovacích válek tzv. Befreiungskriege.⁷³ Tento fenomén je klíčový i pro pochopení paměti vlastních chlumeckých pomníků. Proto je mu věnována samostatná kapitola.

---

⁷⁰ Viz pátá kapitola 5.

⁷¹ JEISMANN, Michael - WESTHEIDER, Rolf, Wofür stirbt der Bürger? Nationaler Totenkult und Staatsbürgertum in Deutschland und Frankreich seit der Französischen Revolution, in: Der politische Totenkult-Kriegerdenkmäler in der Moderne, München 1994, s. 44.

⁷² Je zřejmé, že obecné závěry platné na celá etnika jsou zavádějící a kategorie „hrdinství“ a „zbabělost“, které úzce souvisí s odkazem válečných pomníků, mohou být vztaženy k národu jako celku pouze podmíněně. „V každém národě jsou hrdinové i zbabělci. Přesto v obecném povědomí bývají často srovnávány jednotlivé národy a národnosti na základě historických skutečností a charakteristických specifik“ (SERAPIONOVÁ, Jelena, Kategorie „hrdinství“ a „zbabělost“ a zvláštnosti české národní mentality, in: Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století, Jan Randák, Petr Koura (eds.), Praha 2008, s. 38.

⁷³ Viz kapitola 5.

Iniciativa ve věci válečných pomníků vychází v Německu převážně z vlastních vojenských kruhů. Je tu patrný rozdíl oproti Francii, kde záměr zbudovat pomník nastíní povětšinou obecní zastupitelstvo, případně k tomu účelu vzniklý komitét. V německých zemích se sice obce na zakládání pomníků podílejí finančně, ovšem organizace a estetická koncepce je zcela v režii vojenských či veteránských spolků. Bezprostředně po válečných událostech let 1813-1815 byla poptávka po pomnících tak velká, že vznikl celý pomníkový průmysl. Jednotlivé hutě a sochařské dílny vydávaly katalogy a zájemci si vybírali z nabízených prefabrikátů. Dnešního pozorovatele proto nesmí překvapit obdobná vizuální podoba pomníků. Zarážející je také až nekritický počet a hustota těchto památek. Na německém území totiž neexistoval žádný regulační úřad či komise, který by vydával předpisy ve věci fundací pomníků.⁷⁴ Navíc v německé společnosti vládla obecná shoda o potřebě vzpomínání válečných událostí a padlých hrdinů. Po vzniku německého císařství je kult padlých a válečných pomníků pevnou součástí národního kultu a není ani nikterak politicky diverzifikován. Vojáctví (Soldatentum) je pro Němce nejvyšší mírou nacionální angažovanosti a plnění občanských povinností.⁷⁵

V habsburských zemích začíná uctívání padlých formou válečných pomníků až téměř o půl století později.⁷⁶ Kulturní milieu metternichovského režimu nepřálo pompézním projektům takového charakteru, jaký měly válečné pomníky například v Německu nebo ve Francii v podobě, kdy je akcentován demokratizující vliv armád konce napoleonských válek, a kdy je nabízena paralela voják-občan. Pomníky vznikaly jen z privátní iniciativy. Platí to i v případě prvního chlumeckého „rakouského“ pomníku z roku 1825. I ten je však věnován jen jedné osobě, vrchnímu veliteli. Jakékoli odbočení z habsburského tradicionalismu nebylo možné. Rakušané si zkrátka nikdy nepřipomínali své padlé vojáky, pouze hrdinství svých polních velitelů.⁷⁷ V roce 1879 psal vídeňský kunsthistorik Rudolf von Eitelberger: *„Žádný pomník nevzpomíná vzednutí rakouského lidu v roce 1809, bitevní pole u Wagramu*

---

⁷⁴ Viz MANN, Michael - WESTHEIDER, Rolf, Wofür stirbt der bürger? Nationaler Totenkult und Staatsbürgertum in Deutschland und Frankreich seit der Französischen Revolution, in: Der politische Totenkult-Kriegerdenkmäler in der Moderne, München 1994, s. 51-90.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ MATSCHE-von WICHT, Betka, Zum Problem des Kriegerdenkmals in Österreich in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, in: Der politische Totenkult-Kriegerdenkmäler in der Moderne, München 1994, s. 52.

⁷⁷ Více o rakouské vojenské tradici viz. KOLDINSKÁ, Marie - ŠEDIVÝ, Ivan, Válka a armáda v českých dějinách, Praha 2008, s. 355-361.

*a Aspern zůstává holé.*⁷⁸ V té době však již mělo habsburské soustátí tři větší válečné pomníky. Kromě výše zmíněného pomníku Colloredo-Mansfelda ve Varvažově a Fernkornova pomníku u Aspern⁷⁹ lze za válečný pomník považovat i jezdeckou sochu arcivévody Karla, kterou nechal na vídeňský Heldenplatz umístit jeho synovec František Josef I.⁸⁰

Česká zkušenost s válečnými pomníky je samozřejmě v prvním století od rozšíření tohoto fenoménu pevně spjata s podmínkami rakouského státu. Proto by měl být následující odstavec spíše chápán jako vztah válečných pomníků k českému území než jako vztah českého etnika k válečným pomníkům. První upomínky na napoleonské války u nás jsou z let 1801 a 1798. Roku 1801 byl v zámecké zahradě v Krásném Dvoře vztyčen obelisk na paměť bitvy u Amberka v roce 1796. Druhý obelisk, který byl shodou okolností vztyčen také v zámeckém parku, tentokrát v Lednici, je z roku 1798 a upomíná na mír z Campo Formia z téhož roku. Tím se vyvrací často opakovaná teze, že pomníky od Chlumce byly první na našem území, co se týče petrifikace válečného vzpomínání. I když je pravdou, že oslavy s nimi spojené byly prakticky jediným místem konání jakýchkoli paměťotvorných festivit u válečných pomníků u nás do roku 1918. Připomínání pro české prostředí důležitější válečné události – bitvy u Slavkova, bylo mimo vojenské tradice a kult habsburského státu.⁸¹ Prvními vpravdě českými válečnými pomníky jsou až pomníky legionářské z období po roce 1918. Této skutečnosti si všimnul sochař Josef Mařatka, autor mnoha pomníků a uznávaný žák Augusta Rodina, když byl požádán o zpracování vítězného pomníku českým legionářům. Poukázal také na české specifikum, stavět pomníky poráženecké, jako symboly porážek, bolu a utrpení.⁸² Chybí nám v pravém slova smyslu „vítězných pomníků“. Takové, jenž mobilizují paměť a upevňují identitu v podobě, která by byla od elit vyžadována, která směřuje do budoucnosti a má

---

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ V roce 1858 byl před kostelem u Aspern odhalen pomník od sochaře Antona Dominika von Fernkorn, znázorňujícího lva, který v předních prackách drží napoleonského orla a kyrys písmenem „N“.

⁸⁰ Viz HANISCH, Ernst, Wien, Heldenplatz, in: Deutsche Erinnerungsorte, Bd. 1, München 2001, s. 105-121.

⁸¹ Viz kapitola 6.

⁸² HOJDA, Zdeněk – POKORNÝ, Jiří, Pomníky a zapomínání, Praha a Litomyšl 1996, s. 173.

pozitivní a konstruktivní účinek.⁸³ Důvodů, proč je tomu tak, je samozřejmě více a diskuse na toto téma by směřovala do oblasti národních mýtů, povah a stereotypů.⁸⁴

1.5. Druhý život pomníků v materiálním slova smyslu a jejich obsahová podoba

Pokud mají pomníky sloužit svému účelu, tj. vytvářet úložiště paměti, musí být o ně dostatečně pečováno i v materiálním slova smyslu. Nestačí jen vytvářet tradice slavností a pevné identifikační body v kolektivním povědomí. Zacházení s památkou je současně také ukazatelem vztahu k paměti, kterou uchovává. Často se tento aspekt podceňuje. Studují se duchovní rozměry identit a péče o památky se odsunuje na okraj zájmu, směrem ke kulturním dějinám, estetice a restaurátorství. Přesto je zapomínání, jak bylo na začátku kapitoly vysvětleno, druhým vztahem k paměti, stejně důležitým a tvůrčím jako vzpomínání. Studovat lhostejnost k objektu, který vyzývá ke vzpomínání znamená studovat zapomnění, tj. druhou součást interakce, ze které vzniká paměť, a bez které by její obraz nebyl ucelený. I lhostejnost spojená s přezíráním, projevy znevažující všechno staré jako přežitě, zbytečné a překážející utváří a modeluje kolektivní identitu.⁸⁵ Normativní iniciativa ze strany vládních elit ohledně péče a uchování památek tak má dvě roviny. Jednak snahu uchovat současnou kolektivní identitu, která danou elitu udržuje u moci, v nezměněné podobě a jednak prosté, a někdy též podceňované, estetické cítění a respekt vůči uměleckému dílu. Na začátku této kapitoly bylo též řečeno, že při změnách paměti v důsledku změn elit, režimů a poměrů, kdy se mění i významy a obsahy pamětí jednotlivých památek, resp. pomníků, jediné, co přetrává vždy, je estetická hodnota díla.

---

⁸³ Je otázkou, zda extrémní militarizace společnosti přináší pozitivní a konstruktivní účinek. Míra mobilizace duševních a fyzických sil by měla být pouze taková, která přináší pozitivní a morálně odůvodnitelné výsledky.

⁸⁴ Srov. RAK, Jiří, Bývali Čechové, - české historické mýty a stereotypy, Praha 1994, KOLDINSKÁ, Marie - ŠEDIVÝ, Ivan, Válka a armáda v českých dějinách, Praha 2008, Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století, Jan Randák, Petr Koura (eds.), Praha 2008.

⁸⁵ Srov. HEROUT, Jaroslav, Jak poznávat kulturní památky, Praha 1986, s. 8.

Není podstatné, jaká rovina převládala v českém, lépe řečeno rakouském případě, co je však nezpochybnitelné, je fakt, že institucionální zajištění péče o památky má u nás relativně dlouhodobou tradici se štědrá podporou vládních kruhů.⁸⁶ První kroky ke zřízení orgánu památkové péče s působením pro celou monarchii byly učiněny císařským rozhodnutím v roce 1850. Jím byly všechny stavitelské památky, včetně pomníků, dány právně pod ochranu státní správy a ministerstvo pro obchod, průmysl a veřejné stavby bylo pověřeno vytvořením Centrální komise pro výzkum a zachování stavitelských památek se sídlem ve Vídni. Finanční otázka problémů, kterými se měla vzniklá komise zabývat, byla vyřešena způsobem pro věčně zadlužené habsburské soustátí více než typickým. Činnost měla být pouze výzkumná, spravování a ochrana měla spadat do privátní sféry, tj. měla se stát záležitostí jednotlivých osobností a soukromých spolků. Přímé financování částky na udržování či instalaci stavitelských památek mohlo být po státu požadováno jen po souhlasu samotného císaře. A to je právě příklad největšího a nejnákladnějšího z chlumeckých pomníků – Jubilejního pomníku v Chlumci.

Na závěr by bylo vhodné zmínit se o jednom zvláštním aspektu válečných pomníků po stránce obsahové. Více než jakékoli jiné pomníky totiž inklinují k antickým motivům. Jejich četnost je dokonce větší než u motivů ryze křesťanských. Důvodů je hned několik.

Zaprvé doba jejich hromadného vzniku, nebo alespoň inspirací vzniku, je spjata s uměleckým směrem empír, který antiku jako takovou napodoboval. Nejen konkrétními užitými prvky, ale, jak poznamenává Ulrich Bischoff, také formou práce. Napodobování probíhalo tedy jak ve výsledku (Produkt), tak i v procesu (Produktivität).⁸⁷

Zadruhé je antika a řecká mytologie zaplněna hrdinskými skutky, které jsou natolik časově i prostorově vzdáleny zkušenosti počátku 19. století, že nevyvolávaly žádné kontroverze a mohly tak být užívány oběma (všemi) stranami. Například pruský vojenský reformátor Scharnhorst „čněl v národním vojsku jako Diův palác“,⁸⁸

---

⁸⁶ Viz HLEDÍKOVÁ, Zdeňka - JANÁK, Jan - DOBEŠ, Jan, Dějiny správy v českých zemích, Praha 2005, s. 285.

⁸⁷ BISCHOFF, Ulrich, Denkmäler der Befreiungskriege in Deutschland 1813-1815, Berlin 1977, s. 24.

⁸⁸ TREITSCHKE, Heinrich von, Der Befreiungskrieg, Leipzig 1928, s. 86.

„národ se sjednotil jako heléni“,⁸⁹ pruský generál Blücher je nazýván „herkulským mužem“, ruského generála Ostermanna nazývali „novým Leonidem“ a bitvu u Chlumce „Českými Thermopylami“.

Třetím důvodem je trochu pokrytecké vyřešení rozporu křesťanské morálky s válečnou ideou jako takovou. Válečný pomník má upomínat na události, které jsou prosycené nezakrytým porušováním pátého přikázání. Antické motivy se naproti tomu nikterak do svědomí neobracejí. Křesťanská zbožnost v žádném případě neztrácela na významu ani během tak děsivé doby, jakou bylo dvacetiletí revolučních a napoleonských válek. Právě naopak. Pruský lid byl v roce 1813 sice revoluční, ovšem plně monarchistický a hlavně silně věřící. *„Odkazy na biblické zmrtvýchvstání Krista byly dávány do souvislosti s dosahovanou národní i individuální obnovou německého lidu.“*⁹⁰ Dále je například známo, jak velkou duševní vzpruhou při obraně vlasti byla pro ruské vojáky zázračná ikona smolenské bohorodičky přeživší požár města. Bitvy začasť začínaly i končily polní bohoslužbou. To se také projevovalo i při slavnostních ceremoniích při odhalování a vysvěcení válečných pomníků.

---

⁸⁹ Tamtéž, s. 41.

⁹⁰ RANDÁK, Jan, Kult mrtvých: Smrt a umírání v revoluci 1848, Praha 2008, s. 36.

2. Bitva

2.1. Vojenská a politická situace

Bitva u Chlumce se setkává v současné historiografii s nezájmem. Co se týče historiografie české, bylo tomu podobně i v minulosti⁹¹. Ovšem u dějepisců jiných národů nikoli. Příčiny tohoto jevu jsou poměrně komplikované a jejich objasnění bude věnován prostor v závěrečné kapitole. Zde se pokusím ve stručné podobě a s využitím co možná nejpůvodnější literatury popsat bitvu tak, aby vyhovovala tématu celé práce. Větší důraz bude dán na události, které mají souvislost s pamětí bitvy a s jejími pomníky⁹².

Politická a vojenská situace v létě roku 1813 byla následující⁹³: Rusko a Prusko stály pevně po svém boku, sice poraženy v květnových bitvách u Lützen⁹⁴ a Budyšína, avšak neotřesený a odhodlaný k sobě připoutat váhající Rakousko.⁹⁵ Vrchní ubytovatel ruské armády generál Toll navrhl spojenecký generální plán, při jehož tvorbě již počítal s Rakouskem na straně spojenců⁹⁶. To bylo však stále ve spojeneckém svazku s Francií. Taktéž Napoleon najisto kalkuloval s tím, že

---

⁹¹ Příslušná česká bibliografie stejně jako zahraniční je zmíněna v úvodu. Nejkritičtější a nejvíce vyčerpávající popsání bitvy a válečných událostí roku 1813 je bezesporu obsaženo v ediční řadě *Befreiungskriege 1813 und 1814* vídeňského nakladatelství LW Siedel & Sohn, konkrétně následující svazky: CRISTE, Oskar, *Österreichs Beitritt zur Koalition*, in: *Befreiungskrieg 1813 und 1814*, Bd.1, Wien 1913, WLASCHÜTZ, Wilhelm, *Österreichs entscheidendes Machtaufgebot 1813*, in: *Befreiungskrieg 1813 und 1814*, Bd.2, Wien 1913, HORSTENAU, Edmund Glaise v., *Feldzug von Dresden*, in: *Befreiungskrieg 1813 und 1814*, Bd.3, Sien 1913 a EHNL, Maxmilián, *Schlacht bei Kulm*, in: *Befreiungskrieg 1813 und 1814*, Bd.4, Wien 1913.

⁹² České práce o bitvě u Chlumce v detailech z valné většiny využívají původní německé práce, avšak ze zjevných důvodů nekladou důraz na paměť místa. V ohnisku jejich zájmu je převážně politická situace a místo bitvy v kontextu celých napoleonských válek. Práce německých autorů je naopak často „pokřivena“ symbolickým místem bitvy v německém nacionalismu a důrazem na bitvu jako součást fenoménu tzv. *Befreiungskriege*. Z těchto důvodů jsem se rozhodl neodkázat přímo na žádnou existující práci a bitvu ve stručnosti popsat. Též se domnívám, že budou lépe chápány vztahy jednotlivých míst a pomníků ke konkrétním událostem, na které bude později v textu odkazováno.

⁹³ Následující popis je vzhledem k prostoru jen velmi ilustrativní, jinak ohledně průběhu válečných událostí a diplomatických jednání odkazují na následující práce: FINKOVÁ, Dagmar, *Bojové akce hlavní (České) armády v severozápadních Čechách v září 1813*, in: *HaV* 1992, č. 5, s. 3-15, POLIŠENSKÝ, Josef, *Napoleon a srdce Evropy*, Praha: Svoboda 1971, SCHELS, J., *Die Verteidigung des nördlichen Böhmen im August 1813*, *Oesterr. milit. Zeitschrift* 1838, Bd.I, Heft 2, s. 137, PRÁŠEK, Justin, *Po stu letech*, Praha 1913, ŠVANKAMJER, Milan, *Čechy na sklonku napoleonských válek*, Praha 2004, KOVAŘÍK, Jiří, *Proti všem, Třebíč 2004 a samozřejmě svazky výše zmíněné ediční řady.*

⁹⁴ Tento střet je též nazýván bitva u Gross Görchenu.

⁹⁵ Srov. NAROČNICKIJ, A. L., *Österreich zwischen Frankreich und Russland 1813*, in: *Russland und Österreich zur Zeit der Napoleonischen Kriege*, Wien 1989, s. 15-32.

⁹⁶ TREITSCHKE, Heinrich von, *Der Befreiungskrieg*, Leipzig 1928, s. 95.

podunajská monarchie bude v následujícím konfliktu bojovat na jeho straně a dodrží své smluvní závazky. Spoléhal se na rozhovory, které v této věci vedl koncem prosince s hrabětem Bubnou v Paříži⁹⁷. Po jarních vítězstvích byl nucen nabídnout klid zbraní, neboť i on měl značné ztráty a jeho zbrojení ještě nebylo ukončeno. Spojenci jeho návrhy přijali.

Na kongresu v Praze, který se konal během klidu zbraní, se Vídeň snažila hrát roli ozbrojeného prostředníka. Když ale Napoleon nepřijal učiněné mírové návrhy⁹⁸, připojila se monarchie ke koalici a vyhlásila 11. srpna⁹⁹ válku Napoleonovi¹⁰⁰. Ke vzniknuvší koalici se připojilo Švédsko¹⁰¹ a Velká Británie, která jako obvykle podpořila spojení finančními subsidiemi.

Spojenci postavili do pole tři velké armády, které se rozložily ve velkém oblouku od západních Čech až po Berlín. „Česká“ nebo též „Hlavní armáda“ pod rakouským polním maršálkem Karlem Filipem knížetem ze Schwarzenberga se shromáždila v české kotlině za Ohří mezi městy Louny a Litoměřice¹⁰². Kníže Schwarzenberg byl též jmenován nominálním vrchním velitelem všech spojeneckých sil. Napoleon hodlal zahájit útok proti Slezské armádě pod velením pruského maršála Blüchera. Tím měly být spojenecké síly od sebe odděleny a jednotlivě zničeny. Francouzský císař byl na počátku podzimního tažení přesvědčen, že právě armáda

---

⁹⁷ CRISTE, Oskar, Österreichs Beitritt zur Koalition, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd.1, Wien 1913, s. 16.

⁹⁸ Tamtéž, s. 92.

⁹⁹ Dle znění úmluvy mělo být zahájeno nepřátelství sedmý den po vypršení příměří, tedy 17. srpna, což přišlo velice vhod ruským a pruským vojskům. Za těchto sedm dní se mohla část jednotek přesunout z již vyjedeného Slezska do Čech. Po všech hlavních silnicích od Kladska k Broumovu a k Náchodu, od Lanžhota k Trutnovu, od Zhořelce a Žitavy k Jablonnému a Mladé Boleslavi se valily proudy Rusů a Prusů s dělostřelectvem a se všemi zásobami. Cesty byly tak přetíženy, že jen ve dnech 16. a 17. srpna prošlo skrz Poděbrady 36 000 mužů (PRÁŠEK, Justin, Po stu letech, Praha 1913, s. 47). Itineráře spojeneckých oddílů jsou citovány např.: HORSTENAU, Edmund Glaise v., Feldzug von Dresden, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd. 3, Sien 1913, s. 322.

¹⁰⁰ Manifest císaře Františka je ukázkovým příkladem pokrytectví. Vídeň si byla vědoma, že v nadcházející válce nemůže z politických důvodů zůstat stranou. Větší zisky se Rakousku naskýtal ze spojení s Pruskem a Ruskem. Pragmatické a utilitaristické důvody byly v manifestu umně zaměňovány za boží vůli, za prozřetelnost, za boj proti nespravedlnosti a bylo znovu apelováno na vlastenectví a hodnoty, které se poprvé zmiňovaly již ve válce v roce 1809. Na pokrytectví manifestu upozorňuje již Švankmajer, viz ŠVANKAMJER, Milan, Čechy na sklonku napoleonských válek, Praha 2004, s. 86. Kompletní text prohlášení o vypovězení války je dostupný pod názvem „Österreichisches Kiegsmanifest“ v SPIES, Hans-Bernd, Erhebung gegen Napoleon, Darmstadt 1981, s. 308-322.

¹⁰¹ Geneze švédské cesty do protinapoleonské koalice byla o to pikantnější, že v čele švédských vojsk stál bývalý Napoleonův maršál Jean-Baptiste Bernadotte, nyní švédský korunní princ. Byl dokonce jednou z uvažovaných variant na post vrchního velitele spojeneckých vojsk. Více o švédské otázce viz CRISTE, Oskar, Österreichs Beitritt zur Koalition, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd. 1, Wien 1913, s. 10.

¹⁰² WLASCHÜTZ, Wilhelm, Österreichs entscheidendes Machtaufgebot 1813, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd. 2, Wien 1913, s. 5, 16.

umístěná ve Slezsku je největší spojeneckou silou. Ještě 18. srpna neměl jistotu, zda rusko-pruské oddíly vtáhly do Čech.

Česká armáda posílená o Rusy a Prusy¹⁰³ se mezitím rozložila táborem u Kuřích Vod, Dokez a Holan¹⁰⁴.

Zatímco francouzské hlavní síly se pod vedením císaře přesouvaly do Slezska, překročila Česká armáda Krušné hory s cílem obsadit politicky i strategicky důležité Drážďany. Napoleon přenechal vedení operací proti Blücherovi maršálu MacDonaldovi a sám se spěšně vrátil do Saska. Po dvoudenní bitvě bylo zřejmé, že spojenci Drážďany neopanují. Často, obzvláště v německé historiografii, je zdůrazňováno, že Drážďany byly posledním Napoleonovým vítězstvím na německé půdě¹⁰⁵. Ve dnech 26. a 27. srpna byla sice Česká armáda před branami saské metropole poražena, avšak na rozdíl od dřívějších Napoleonových vítězství byli spojenci schopni spořádaně opustit bojiště a ustupovat¹⁰⁶. Jejich hlavní ústupové linie směřovaly přes Krušné hory zpátky do Čech, odkud také na Drážďany zaútočily. Přes krušnohorské průsmyky měly jednotlivé sbory pochodovat odděleně a v okolí Teplic se měly opět sjednotit¹⁰⁷.

Princ Evžen Württenberský měl ustupovat se svým 2. ruským armádním ruským společně s gardovou divizí generála Jermolova přes Dippoldiswalde. S Jermolovem byla i část gardového jezdeckta pod generálem hrabětem Ostermannem-Tolstým, vůči kterému se tak výše zmiňovaní ocitli v podřízeném

---

¹⁰³ Jednalo se o bezmála 150 000 spojeneckých vojáků, kteří se přesunuli ze Slezska do Čech (HORSTENAU, Edmund Glaise v., Feldzug von Dresden, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd.3, Sien 1913, s. 66).

¹⁰⁴ PRÁŠEK, Justin, Po stu letech, Praha 1913, s. 51.

¹⁰⁵ TREITSCHKE, Heinrich von, Der Befreiungskrieg, Leipzig 1928, s. 124. Je ovšem nutno podotknout, že Treitschke a po něm i ostatní němečtí autoři zcela opomíjejí bitvu u Hanau.

¹⁰⁶ Napoleon se domníval, že nepřítel bude prchat zběsile a nekoordinovaně. Ten však ustupoval zcela dle předem připravených instrukcí a jednotlivé oddíly si zachovávaly bojeschopnost. Důvod, proč byli spojenci připraveni i na alternativu ústupu od Drážďan, je obsažen v tzv. Trachenbašském ujednání. Při nich byla načrtnuta strategie, která stanovila, že v případě napadení hlavními silami napoleonských vojsk se měla každá ze tří spojeneckých armád vyhnout generální bitvě a ustupovat, zatímco ostatní dvě měly zaútočit do týla nepřítel. Po oslabení a vyčerpání protivníka se předpokládalo spojení všech tří armád a svedení generální bitvy. Vágní ujednání o koncepci se přetvořila na konkrétní postup na poradě v hlavním stanu 17. srpna v Mělníku. Výsledkem byl tzv. mělnický protokol, který přesně určil úkoly a rozmístění jednotlivých spojeneckých uskupení do následujících dnů. (GLAISE v. Horstenau, Edmund, Feldzug von Dresden, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd.3, ien 1913, s. 323-326).

¹⁰⁷ Byly zvoleny tři ústupové cesty: 1) přes Dippoldiswalde – Falkenhein – Altenberg – Cínovec – Teplice, 2) přes Dohnu – Liebenau – Fürstenwalde – Krupku – Teplice, 3) přes Zehiste – Hellendorf – Petrovi ce – Nakléřov – Telnici – Chlumeč – Přestanov – Soběchleby – Teplice (viz FINKOVÁ, Dagmar, Bitva u Chlumce 1813, in: HaV 1983, č. 3, s. 7).

postavení¹⁰⁸. Zkušení ruští velitelé si uvědomili, že se přes Petrovice otevírá Francouzům prostor k obchvatu spojenců. Pokud by se totiž části francouzské armády, v daných podmínkách v síle sboru, podařilo proniknout po Petrovické cestě hlouběji po silnici na Teplice, mohly by tak být obsazeny východy z hor¹⁰⁹, kde se ještě tou dobou nacházela většina spojeneckých vojsk, včetně panovníků, kteří se osobně účastnili bitvy u Drážďan. Tato možnost neunikla ani francouzskému veliteli, který tímto veskrze důležitým a klíčovým úkolem pověřil divizního generála René Dominica Vandamma a jeho 1. sbor¹¹⁰. Vandamme, nikterak výrazný taktik, neoplývající žádnými výraznými tvůrčími a iniciačními schopnostmi, osobně bitvu nikdy předtím nevedl. Napoleon se však mohl vždy spolehnout na jeho bezmeznou loajalitu a smysl pro povinnost. Na druhou stranu byl tento „bezcitný člověk-stroj“¹¹¹ či „kat z Brém“, jak byl také často nazýván, znám svým hrubiánským chováním nejen ke svému okolí, ale i k obyvatelům okupovaných území¹¹². Je znám Napoleonův výrok o tomto generálovi: „Kdybych měl dva Vandammy, určitě bych dal jednoho z nich zastřelit.“¹¹³

Není nutno připomínat, jak lákavá kořist se francouzskému císaři naskýtala, pokud by se obchvat podařil. O to více zaráží, že se spoléhal pouze na generála Vandamma. Po porážení jednotek, které by se mu dostaly po brzkém překonání pohraničních hor do cesty, měl generál zřídit u Ústí pontonový most, spojit se s vojsky knížete Poniatowského operujícími v severních Čechách a přes Ohři postupovat ku Praze¹¹⁴.

---

¹⁰⁸ Otázka velení je vzhledem k promíšení ustupujících jednotek komplikovaná, viz. např. FRIEDRICH, Alexander, Die Kämpfe an der Sächsisch-Böhmischen Grenze im Herbst 1813, Dresden 1913, či KOVAŘÍK, Jiří, Proti všem, Třebíč 2004, s. 453, ASTER, Carl Heinrich, Die Kriegereignisse zwischen Peterswalde, Pirna, Königstein und Priesten im August 1813 und die Schlacht bei Kulm, Dresden 1845. Důležitým pramenem jsou i paměti adjutanta prince Evžena, svobodného pána von Helldorf (HELLDORF, Frh.v., Zur Geschichte der Schlacht bei Kulm, Berlin 1856).

¹⁰⁹ Přes Krušné hory vedlo celkem 8 cest, tři spojovaly Teplice a Drážďany, čtvrtá vedla z Teplic do Freibergu, další dvě vedly taktéž do Freibergu - z Děčína a z Mostu. Zbývající dvě směřovaly do Lipska z Kadaně a Chomutova (HORSTENAU, Edmund Glaise v., Feldzug von Dresden, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd. 3, Wien 1913, s. 66).

¹¹⁰ Ordre de bataille 1. sboru např. EHNL, Maxmilián, Schlacht bei Kulm, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd. 4, Wien 1913, s. 210-220, KOVAŘÍK, Jiří, Proti všem, Třebíč 2004, s. 453.

¹¹¹ Die Kulmer Schlachten, Aussiger Tagblatt, 30. srpen 1913, č. 199, s. 2.

¹¹² „Obyvatelstvo, které se ocitlo pod okupací jeho jednotek, se ho pro jeho zuřivost hluboce obávalo a nenávidělo ho.“ (EHNL, Maxmilián, Schlacht bei Kulm, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd.4, Wien 1913, s. 6). K jeho nejvíce hrůzu budícím činům patří porážka revolty v Brémách na jaře roku 1813. (TREITSCHKE, Heinrich von, Der Befreiungskriege, Leipzig 1928, s. 135).

¹¹³ VESELÝ, Martin, Vojenské dějiny Ústecka, Ústí nad Labem 2003, s. 45.

¹¹⁴ EHNL, Maxmilián, Schlacht bei Kulm, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd. 4, Wien 1913, s. 200-201.

2.2. První den bojů

Hrabě Ostermann se rozhodl Petrovickou silnici hájit. Již 29. srpna docházelo k bojům mezi zadním ruským vojem a předním vojem francouzským¹¹⁵. Vandamme celkem po právu neočekával vážnější odpor, a tak ani nečekal na zformování celého svého sboru. Jednotky nasazoval do bojů tak, jak po silnici do údolí přicházely. Rusové zaujali obranou pozici v obci Přestanov, levé křídlo opřeli o úpatí hor, pravé o Chabařovice. Přestože v ruské armádě panoval ohledně nasazení gardových jednotek jistý předsudek¹¹⁶, byly ztráty v řadách této elity omluvitelné vzhledem k možnému ohrožení cara, který se nacházel ještě v krušnohorských lesích. Pro povzbuzení morálky byla tato skutečnost zdůrazňována hrabětem Ostermannem bojujícím vojákům¹¹⁷.

Když se zvedla mlha, která halila celé údolí, spatřil Vandamme slabost svého nepřítele a umínil si prorazit nepřátelskou linii. Do nedělního klidu hřměla děla a divoký boj se rozpoutal právě ve chvíli, kdy chlumečtí obyvatelé odcházeli do kostela. Každý honem utíkal, aby ještě zachránil, co se zachránit dalo. Ženy a děti obtížené nejrozmanitějšími věcmi a muži ženoucí dobytek spěchali, aby se skryli v blízkých lesích¹¹⁸.

Na návsi obce Stradov dnes stojí u kapličky pomník z roku 1913. Kaple byla jedinou stavbou v obci, která přežila běsnění bojů¹¹⁹: *„Vystaveno útokům ze všech stran, sem a tam se zmítalo klubko obránců zahrnující gardové i řadové pluky, spojené v jednu velkou masu, která se podle okolností pohybovala vpřed nebo vzad. Bylo možno toto žhoucí množství bojovníků nazvat změtí, ve které se bily oddíly obou stran se lví odvahou. Jednotlivé druhy zbraní tu mizely ve všeobecném hluku*

---

¹¹⁵ Ordre de bataille prvního dne bitvy viz např. Gedenkblatt zur Jahrhundertfeier der Schlacht bei Kulm, Aussig 1913, s. 7, UHLENAU, Uhlig von, Das Kriessjahr 1813 mit besonderer Berücksichtigung der Schlacht bei Kulm, Dresden 1863, s. 46-48, KOVAŘÍK, Jiří, Proti všem, Třebíč 2004, s. 453, EHNL, Maxmilián, Schlacht bei Kulm, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd. 4, Wien 1913, s. 210-220.

¹¹⁶ „Sebeobětování gardy bez rozkazu, ještě k tomu kvůli řadovým jednotkám..., by u cara Alexandra vzbudilo nevoli...“ (EHNL, Maxmilián, Schlacht bei Kulm, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd. 4, Wien 1913, s. 25).

¹¹⁷ SIMON, Gustav, Die Schlacht bei Arbesau und Das Gefecht bei Arbesau, Teplitz-Schönau 1911, s. 36.

¹¹⁸ URBAN, Jaroslav František, Potulky Chabařovickem, Teplice 1925, s. 66-67. Ohlasy bitva u Chlumce a obecně války v roce 1813 vyžadují rozsáhlý rozbor. Je jim věnována předposlední i poslední kapitola práce.

¹¹⁹ SOUČEK, Jiří, Obrazová rukověť obcí a církevních staveb v okrese Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 1999, s. 240.

bitvy.¹²⁰ Zde odolával náporu francouzské přesily obzvláště ruský gardový semenovský pluk. Ten měl jen během prvního dne bojů ztrátu 700 vojáků a 21 důstojníků¹²¹. Jeho hlavním úkolem bylo krýt ruská děla umístěná právě v těchto místech. Dělostřelectvo bylo ostatně hlavní silou bránících se Rusů, neboť Vandammovy jednotky přecházely do boje přímo z pochodové sestavy a svá děla mohly rozvinout jen v nevýznamném počtu. Výjimkou bylo postavení na kopci na kraji Chlumce s názvem Horka. Od zdejší kaple pozoroval generál Vandamme průběh bitvy. Tuto zvláštní stavbu¹²² nechal postavit v letech 1690-91 Jan František Kolovrat-Krakovský na paměť odvrácení moru ve slohu italského baroka.

Francouzi se snažili obchvátit levé ruské křídlo a odtrhnout zuřivě se bránící ruské gardisty od hor. Samotná obec Přestanov několikrát změnila majitele. Při jednom ruském protiútku byl zasažen hrabě Ostermann do levé paže a to pravděpodobně v místech, kde dnes stojí ruský pomník. Ruka mu musela být na místě amputována a ruský vrchní velitel opustil bojiště¹²³. Velení nakrátko převzal princ Evžen.

Okolo 6. hodiny večerní dorazil generál Barclay de Tolly a brzy po něm i generál Miloradovič, který převzal velení. Také vrchní velitel kníže Schwarzenberg spěchal přes Altenberg k místu bojů, aby byl co nejdříve informován o celé situaci. Ruský car Alexandr přešel Krušné hory přes Zinnwald a Eichwald a zamířil do Mostu. Cestou ho zastihly zprávy o bojích u Přestanova. Se svolením vrchního velitele pobídl divizi Colloredo-Mansfeld, aby přispěchala co možná nejrychleji na bojiště. Noc z 29. na 30. přečkali spojenečtí monarchové již mimo nebezpečí. Pruský král nocoval v Teplicích, car v Duchově a císař František strávil, na radu hraběte Ostermanna, noc v Lounech¹²⁴.

---

¹²⁰ HELLDORF, Frh.v., Zur Geschichte der Schlacht bei Kulm, Berlin 1856, s. 44.

¹²¹ Rückblicke auf die Ereignisse bei Kulm am 29. und 30. August 1813 und Beschreibung der feierlichen Einweihung des kais. russischen Denkmals bei Priesten, Prag, Leitmeritz, Teplitz Medau 1838, s. 10.

¹²² Její neobvyklý trojboký tvar symbolizuje zasvěcení Nejsvětější trojici (KRÁL, Karel, BĚLINA, Pavel, Bitva u Chlumce a Přestanova, Praha b.d., s. 4).

¹²³ Přesné vymezení místa, kde došlo ke zranění ruského velitele se objevuje velmi často v literatuře, např. Gedenkschrift, Getreue Schilderung der Schlacht bei Kulm 1813, Aussig 1913, s. 11, či HERMANN, Walter, Geschichtliches über die Denkmäler des Kulmer Schlachtfeldes, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 161. Autentičnost však není doložitelná z pramenů, proto se nabízí myšlenka, že umístění ruského pomníku bylo zvoleno z důvodu blízkosti silnice a hostince v Chlumci. Bylo však nutné místu připsat symbolický význam.

¹²⁴ VESELÝ, Martin, Vojenské dějiny Ústecka, Ústí nad Labem 2003, s. 51.

Ztráty spojenců prvního dne bitvy byly téměř 6 000 mužů. Z toho jen 2 800 ztratila 1. ruská gardová divize¹²⁵. Hrdinný boj Ostermannových jednotek byl ve své době téměř mytizován. Hrabě byl srovnáván, jak již bylo zmíněno v přecházející kapitole, se spartským králem Leonidem a průsmyk mezi Telnicí a Chlumcem byl mnohokrát nazýván Českými Thermopyly. Udává se, že prvním, kdo použil toto přirovnání, byl král Fridrich Vilém¹²⁶. Na onu antickou variaci vznikla i oslavná báseň s názvem *Böhmens Thermopylen, oder Die Heldenschlacht und die Siegesdenkmale auf den Feldern bei Kulm, Arbesau und Priesten*.¹²⁷ Kromě vrchních velitelů prince Evžena a hraběte Ostermanna se při obranném boji nejvíce vyznamenali generálové Golicyn a Debič¹²⁸.

Večer 29. srpna již navrhoval plán bitvy na následující den vrchní velitel Schwarzenberg se svým šéfem generálního štábu, knížetem Radeckým¹²⁹. Všechna spojenecká vojska v bitvě, včetně rakouských divizí Bianchi¹³⁰ a Colloredo-Mansfeld, byla podřízena generálu Barclay de Tollymu. K dispozici bylo nově zhruba 6 000 Rusů, z toho 4 000 jízdy a 12 000 Rakušanů¹³¹. V plánech na další den se též počítalo s pruským sborem generála Kleista, který byl v noci z 29. na 30. ještě v horách.

Nezaháleli ani francouzští generálové. Pod Vandammovým velením zasedli na chlumeckém zámku k hodovní tabuli, kde jim jejich vrchní velitel oznámil onu notoricky známou a citovanou větu „*Zítř, moji pánové, obědváme v Praze*.“¹³² Vandamme očekával následující den příchod Napoleona Nakléřovským průsmykem a o vítězství neměl žádné pochyby.

---

¹²⁵ HELLDORF, Frh. v., Zur Geschichte der Schlacht bei Kulm, Berlin 1856, s. 49.

¹²⁶ Conversation Lexicon, 6. Band, Leipzig 1830, s. 330.

¹²⁷ GLASER, Karl August, Böhmen Thermopylen, oder Die Helndenschlacht und die Siegesdenkmale auf den Feldhernn bei Kulm, Arbesau und Priesten, Prag, Leitmeritz, Teplitz 1815-1835.

¹²⁸ UHLENAU, Uhlig von, Das Kriessjahr 1813 mit besonderer Berücksichtigung der Schlacht bei Kulm, Dresden 1863, s. 30.

¹²⁹ Tamtéž, s. 53.

¹³⁰ Vyjma brigádu Sorbenburg.

¹³¹ UHLENAU, Uhlig von, Das Kriessjahr 1813 mit besonderer Berücksichtigung der Schlacht bei Kulm, Dresden 1863, s. 32.

¹³² Ironií osudu se tak téměř stalo. Generál Vandamme opravdu za několik dní večeřel v Praze, ovšem nikoli jako vítěz, ale jako zajatec.

2.3. Druhý den bojů

Nejtěžší boje následujícího dne probíhaly v okolí Juchtové kaple, tedy v místě, kde dnes stojí tzv. francouzský pomník. Dle navrženého spojeneckého plánu tvořily levé křídlo u Přestanova Rusové pod velením generála knížete Golicyna, střed byl pod Miloradovičovým velením. Pravé křídlo mezi Chabařovicemi a Střížovickým kopcem bylo tvořeno Colloredo-Mansfeldovými Rakušany. Golicynovým úkolem bylo za každou cenu bránit úpatí hor, neboť se dalo očekávat, že Vandamme bude pokračovat v útocích z předcházejícího dne a pokusí se opět oddělit spojeneckou linii od úpatí. Miloradovič měl vyčkávat, zatímco Mansfeldovi bylo svěřeno vést z bočního postavení hlavní útok¹³³. Teprve poté, co se na bojišti objeví Kleistův sbor, měly se ruské jednotky dát do pohybu a zahájit všeobecný útok.

Tento plán byl také v podstatě proveden. Kleistův sbor se v dopoledních hodinách vynořil Francouzům zcela neočekávaně v zádech. Těžko říci, zda to byl větší šok pro Vandamma, který se domníval, že na bojiště přichází jeho císař, či pro zmateného Kleista, který se z mlhy panující v horách vynořil přímo na ústupové linii francouzských sil. Jeho původní cesta měla dle dispozic směřovat přes Ebersdorf do Teplic, ovšem vlivem neschůdnosti rozbahněných komunikací musel zvolit cestu přes Streckenwald do Nakléřova. Tato náhoda byla posléze zaměňována nacionální německou historiografií za geniální tah pruského velitele¹³⁴.

Po příchodu Kleista do Telnice začali spojenci francouzská vojska obkličovat. Pruské jednotky utrpěly druhého dne bitvy největší ztráty, neboť se skrz jejich pochodové kolony snažili Francouzové probít Nakléřovským průsmykem do Saska. Podařilo se to pouze několika jízdním jednotkám. Jiné se pokoušely spasit útekem do lesů směrem k horskému úpatí. Zde byly však dříve či později polapeny kozáky a neúnavně bojujícími rakouskými dragouny arcivévody Jana¹³⁵. Podobný osud stihl i

---

¹³³ Ordre de bataille Colloredových jednotek a postup jeho útoku viz např. UHLENAU, Uhlig von, Das Kriessjahr 1813 mit besonderer Berücksichtigung der Schlacht bei Kulm, Dresden 1863, s. 55, Gedenkblatt zur Jahrhundertfeier der Schlacht bei Kulm, Aussig 1913, s. 5 a 11.

¹³⁴ Prvním, kdo tuto tezi rozvinul byl Treitschke (TREITSCHKE, Heinrich von, Der Befreiungskrieg, Leipzig 1928, s. 134). Naproti tomu Prášek uvádí, že Kleistův postup byl předem naplánován Schwarzenbergem a pruský generál o něm měl být zpraven, viz PRÁŠEK, Justin, Po stu letech, Praha 1913, s. 65.

¹³⁵ Hrdinný útok rakouských jezdců byl často zobrazován na ikonografickém materiálu. Na několika kresbách a malbách jsou to právě dragouni arcivévody Jana, kteří mají tu čest zajmout vrchního francouzského velitele. Taktéž o tom nepochybuje anonymní autor spisu Rückblicke auf die Ereignisse bei Kulm am 29. und 30. August 1813 und Beschreibung der feierlichen Einweihung des kais. russischen Denkmals bei Priesten, Prag, Leitmeritz, Teplitz Medau 1838. Je také ovšem pravda,

vrchního velitele generála Vandamma, i když o místě a způsobu jeho zajetí se dodnes vedou spory. Jedno z domnělých míst je dokonce označeno pomníkem¹³⁶.

Bitevní pole nabízelo strašlivý pohled. Všude bylo vidět mrtvé nebo zraněné vojáky, padlé koně, rozbité a zplundrované povozy, děla a válečné zařízení. Požár zuřil v širokém okolí. Zraněným nabízeli pomoc lidé ze sousedních vesnic, kteří se pomalu vraceli z okolních lesů. O děsivém stavu oblasti po bitvě vypovídá zповěď nakléřovského hostinského Karla Finze: *„...nyní jsme šli k našemu domu, tam leželo za chlívem a stodolou mnoho zraněných, ponejvíce Prusů. Volali na nás při spatření: „děti, přineste nám vodu.“ Použili jsme z nedostatku jiné picí nádoby misku naší kočky k načerpání vody z okolo tekoucího potoka. Museli jsme ale naše samaritánské dílo zastavit, protože nebylo možné uspokojit tak mnoho lidí. Dvůr byl plný zraněných a mrtvých. Dům byl jako řešeto, poškozený ne méně než sedmnácti dělovými kulemi. U domovních dveří odštíply kus stěny, nad žlabem prošly skrz čelní stěnu, skrz dvě přepážky a vzadu zanechaly ještě díru, která je dodnes vidět. Jedna kule šla skrz krb, mnoho skrz střechu, několik přiček musí být vyměněno. Velké množství vozů s všelijakými nástroji, s železnými a koženými věcmi a všelijakými válečnými pomůckami leželo na polích.“*¹³⁷

Car Alexandr a pruský král Fridrich Vilém III. pozorovali v dopoledních hodinách boje ze zámeckého kopce v Teplicích. Rakouský císař František se během druhého dne bitvy nacházel v Lounech a do Teplic se vydal ihned po obdržení zpráv o vítězství.

Ztráty spojenců byly ve dvoudenní bitvě u Chlumce značné. Počet mrtvých a raněných z druhého dne bitvy, tj. z 30. srpna, byl vyčíslen na 3 319 mužů. Z toho Prusové přišli o 1 500 mužů, 1 002 mužů ztratily Rusové a rakouská vojska měla ztrátu 817 mužů. Celkové ztráty na mrtvých a raněných, společně s 6 000 z předchozího dne, dosahovaly tedy téměř 10 000 mužů.

Spojenečtí velitelé se dočkali hned po bitvě velkého uznání. Generál Colloredo byl povýšen na polního zbrojmistra, generál Kleist obdržel ještě na bitevním poli

---

že ikonografického materiálu, na němž jsou zobrazeni v inkriminovaný okamžik kozáci je mnohem více. A například Alexandr Marian podotýká, že Vandamma museli zajmout kozáci, neboť dragouni tou dobou bojovali u Užínského kříže (MARIAN, Alexander, Aussig im Jahre 1725, in: Beitrage zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1925, Sonderheft Nr. 5, s. 47). Přímý účastník události Helldorf je naproti tomu přesvědčen, že byl Vandamme zajat příslušníky 4. mysliveckého pluku (HELLDORF, Frh.v., Zur Geschichte der Schlacht bei Kulm, Berlin 1856, s. 49).

¹³⁶ Viz následující kapitola.

¹³⁷ MARIAN, Alexander, Aussig im Jahre 1725, in: Beitrage zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1925, Sonderheft Nr. 5, s. 48.

z rukou svého krále Fridricha Viléma kříž Řádu černé orlice. Císař František zapůjčil mnoha ruským a pruským velitelům kříže Řádu Marie Terezie a car Alexandr i král Fridrich Vilém rovněž zapůjčili vyznamenání rakouským velitelům. Ve výčtu vyznamenaných se objevují i důstojníci nižších šarží¹³⁸.

Strašlivé byly ztráty Francouzů. První den přišli asi o 6 000 mužů. Dne 30. srpna dosahuje číslo mrtvých a zraněných více než 5 000. Přes 10 000 dalších bylo zajato. Vandamme měl tedy po oba dva dny více než 21 000 mužů ztráty, což jsou dvě třetiny jeho původních sil. Kromě vrchního velitele padli do zajetí další tři francouzští generálové - Haxo, Guyot, Heimbrod, další dva zemřeli v boji – Reuss, Montesquiou-Fézensac¹³⁹. Bádenský generál Heimbrod zemřel krátce po bitvě na utržená zranění¹⁴⁰. Francouzi ztratili také drtivou většinu povozů, trénu a děl. Jen do ruských rukou padlo na 40 kanónů a 60 vozů se střelným prachem¹⁴¹. Dne 1. září se v Teplicích konala mše pro pruské a ruské vojáky. Následujícího dne proběhla mše pro rakouské jednotky v jejich hlavním táboře¹⁴².

V plamenech se ocitlo celkem šest vesnic s 318 domy a 3 dvory. V Chabařovicích vyhořelo 148 domů a na předměstích dalších 400¹⁴³. Chlumec vyhořel celý, s výjimkou jediného stavení. Stejně dopadl i Stradov. O krutosti bitvy svědčí i fakt, že v kmeni jednoho stromu bylo později, při jeho porážení, nalezeno 60 kulek¹⁴⁴.

---

¹³⁸ Zvláštní zásluhy dosáhly: Major Ludwig Seppert z generálního štábu, hejtman von Froon, nadporučík Call a major Hauer von Argenteau, major Schussmann a hejtman Stecher von Erbech, major Watterich von der Ligne, hejtman Ehrenberg (ten bude následně hrát významnou úlohu při fundaci pomníku Colloredo-Mansfelda), adjutant a plukovní lékař Viola von Erbech (Gedenkschrift, Getreue Schilderung der Schlacht bei Kulm 1813, Aussig 1913, s. 12).

¹³⁹ SIMON, Gustav, Die Schlacht bei Arbesau und Das Gefecht bei Arbesau, Teplitz-Schönau 1911, s. 78.

¹⁴⁰ Rückblicke auf die Ereignisse bei Kulm am 29. und 30. August 1813 und Beschreibung der feierlichen Einweihung des kais. russischen Denkmals bei Priesten, Prag, Leitmeritz, Teplitz Medau 1838, s. 8.

¹⁴¹ Viz 4. zpráva Charlese Stewarta in: UHLENAU, Uhlig von, Das Kriessjahr 1813 mit besonderer Berücksichtigung der Schlacht bei Kulm, Dresden 1863, s. 32.

¹⁴² UHLENAU, Uhlig von, Das Kriessjahr 1813 mit besonderer Berücksichtigung der Schlacht bei Kulm, Dresden 1863, s. 37.

¹⁴³ Tato čísla působí o to hrozivěji, uvážíme-li, že v roce 1825 měly Chabařovice 187 domů (URBAN, Jaroslav František, Potulky Chabařovickem, Teplice 1925, s. 48). Největší škody nezpůsobila ani tak dělostřelba, ale mají je na svědomí kozáci, kteří předměstské chalupy zapalovali již 29. srpna, jakmile spatřili blížící se Francouze (Tamtéž, s. 21).

¹⁴⁴ URBAN, Jaroslav František, Potulky Chabařovickem, Teplice 1925, s. 70.

2.4. Ústecké intermezzo¹⁴⁵

Dne 29. srpna kolem 10. hodiny, v době, kdy opanoval Chlumec, odeslal generál Vandamme oddíl pod velením brigádního generála Creutzera do nedalekého Ústí. Ve městě žilo v roce 1813 1 472 obyvatel v celkem 302 domech. Byli tu různí řemeslníci, rolníci, sadaři, zahradníci, vinaři, obchodníci a lodníci. Město si udržovalo svůj středověký ráz s hradbami, městským příkopem a několika okrouhlými baštami¹⁴⁶.

Ústím procházely v roce 1813 vojenské oddíly již od května. Nejdřív saský sbor, vracející se z ruského tažení, potom zde 3 měsíce zůstal 1. prapor císařských polních myslivců a od 19. srpna zde po několik dní byli Rusové¹⁴⁷. Ovšem nejvážnější byla situace pro měšťany při francouzské okupaci jednotkami generála Creutzera. Ten žádal zaopatření pro mužstvo 50 000 porcí a píci pro koně. Když požadavku nemohlo být vyhověno, nařídil pekařům, aby spekli všechny zásoby mouky. I měšťané museli odevzdat všechnen chléb ze svých zásob. Poté žádal generál předvedení jednoho měšťana, který má manželku a děti. Jelikož se nikdo nehlásil dobrovolně, byl losem určen punčochář Ignác Fleischer. Generál Creutzer mu předal list a nařídil, aby jej doručil generálu Vandammovi a pohrozil, že pokud se nevrátí v určenou dobu s odpovědí, budou jeho žena a děti zastřeleni a dům zapálen. Nebohý muž prošel obě linie postranními pěšinami a úkol splnil. Jako odměnu dostal od generála pětifrank, který pak rodina chovala jako rodinnou památku.

Odpoledne 30. srpna okolo 4. hodiny postoupil rakouský generál Longeville z Terezína s téměř 1 500 muži a 2 děly k Ústí. Francouzští okupanti, kteří se tou dobou již dozvěděli o Vandammově porážce u Chlumce, začali kvapem opouštět město. První rakouští vojáci, kteří do města dorazili, byli dragouni pluku arcivévody Jana. Jeden z nich jménem Fridrich Jordan pospíchal vpřed, byl však ustupujícími Francouzi zasažen z jedné ze střílen Drážďanské brány. Ústečtí uctili později padlého, jediné oběti osvobození města, umístěním pamětní desky na dům čp. 216 v dnešní Dlouhé ulici¹⁴⁸. Generál Creutzer vyvázl i se svými jednotkami. Při ústupu zapálili jeho vojáci několik stodol před Horní branou a pokračovali, nikým

---

¹⁴⁵ Takto popisovanou událost trefně nazval již Milan Švankmajer, viz ŠVANKAMJER, Milan, Čechy na sklonku napoleonských válek, Praha 2004, s. 125.

¹⁴⁶ Leben in Aussig, Aussig 1913, s. 33-34.

¹⁴⁷ PINC, František, Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 1947, s. 46.

¹⁴⁸ Gedenkschrift, Getreue Schilderung der Schlacht bei Kulm 1813, Aussig 1913, s. 18-19.

neznepokojování, přes Libouchec a Jílové do Saska. Kromě několika násilností před Hrnčířskou branou a Horní branou bylo ústecké měšťanstvo naštěstí od obecného plundrování a loupení uchráněno¹⁴⁹. V Ústí se při ošetřování zraněných a nemocných vojáků kromě místních obyvatel obzvláště vyznamenal MUDr. Johann Anton Stolz¹⁵⁰ a ranhojič Stefan Säger.

2.5. Nakléřovská bitva

Po prohrané bitvě u Chlumce se Napoleon na počátku září pokusil proniknout ještě jednou do Čech. Bránící se rakouské jednotky byly 9. a 10. září tlačeny od hranic. Francouzské odřady se dostaly dokonce až k Horní Krupce a jejich císař přehlédl z Geiersbergu¹⁵¹ postavení spojenců v teplickém údolí. Z 10. na 11. září přenocoval v Breitenau a 11. postoupil k Nakléřovu. Zde znovu rekognoskoval okolí, aby se poté přes Pirnu vrátil do Drážďan¹⁵².

Dne 15. září se vydal znovu přes hranice. Jeho garda zatlačila ruské a pruské jednotky až k Přední Telnici. Večer dorazil Napoleon do Nakléřovského kostela. Kousek od míst, kde tento kostel stával, je v poli u velkého kamene umístěn dřevěný kříž s obrázkem dnes již neexistující památky. Kámen označuje místo, odkud se prý francouzský císař rozhlížel po teplickém údolí. Nepřízeň počasí mu znemožnila bližší průzkum, proto se opět vrátil, tentokrát do Petrovic.

Na zprávy o příchodu Napoleona zareagoval neprodleně Schwarzenberg.

Útok Francouzů, kteří v poledne 17. září vyrazili Nakléřovskou silnicí, byl částečně odražen po tříhodinovém boji pruskými vojáky. Spojenci zatím přisunovali k místu bojů další čerstvé síly. Francouzské jednotky se začaly pomalu před očima svého císaře rozvíjet. Brzy obsadily Horní i Dolní Nakléřov a Telnici¹⁵³. Brzy se pod horami rozhořel boj, který trval až do páté hodiny odpolední.

---

¹⁴⁹ PINC, František, Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 1947, s. 46-47.

¹⁵⁰ Dr. Stolz, který byl mezi lety 1805-1814 ústeckým městským lékařem, byl přítelem Goethovým. Ten ho zde také ve dnech 26. července 1812, 13. června 1813 a 2. srpna 1813 navštívil. (RICHTER, Emil, Geschichte des Bezirkes, in: Heimatkunde des Bezirkes Aussig 1933, H. 3, s. 214).

¹⁵¹ Vrchol na saské straně Krušnohoří.

¹⁵² FRIEDRICH, Alexander, Die Kämpfe an der Sächsisch-Böhmischen Grenze im Herbst 1813, Dresden 1913, s. 159.

¹⁵³ Gedenkbuch der Gemeinde Telnitz, Archiv města Ústí nad Labem, fond: Archiv obce Telnice, Obecní úřad Telnice 1818-1945, Kronika obce, kniha 4, s. 155.

Mezitím Colloredo-Mansfeld s částí rakouského sboru zaútočil od Užína směrem na Nakléřov. Poté, co se zde rakouské jednotky dostaly do potíží, zahájili spojenci všeobecný útok. Generál Merveldt postoupil s druhým rakouským sborem z Německé Nové vsi a dosáhl okolí Kníniček¹⁵⁴. K večeru se snesl prudký déšť a mlha, která znemožnila pronásledování ustupujících Francouzů. Napoleon se opět stáhl do Petrovic.

Ztráty na francouzské straně činily zhruba 2 000 mužů, další 2 000 padly do zajetí. Mezi zajatci byl i generál Creutzer. Spojenci měli oproti tomu pouze 1 000 mužů neschopných boje¹⁵⁵.

Během bojů u Nakléřova vládlo pochopitelně u všech obyvatel údolí velké vzrušení a neklid. V noci ze 17. na 18. září se ocitly jednotlivé domy v Kníničkách a Nakléřovu v plamenech a tisíce strážních ohňů osvětlovaly okolí¹⁵⁶.

Zajatý generál Creutzer vypověděl, že se Napoleon chystá dalšího dne zaútočit se všemi svými silami. Kníže Schwarzenberg stáhl proto ještě 3. rakouský sbor generála Guilaye od Mostu. Jednotky generála Ziethena byly napadeny ráno 18. září u Přední Telnice. Sice své postavení ubránily, avšak musely očekávat hlavní francouzský nápor.

V odpoledních hodinách nechal postoupit kníže Schwarzenberg Merveldtův 2. sbor proti Kníničkám tak, aby se zde mohl udržet i proti přesile nepřítele. Postupně byla rakouská fronta posílena jednotkami knížete Liechtensteina, barona Lederera a jízdní brigádou knížete Sorbenburga¹⁵⁷. Francouzi byli touto soustředěnou silou zastaveni a postupně z Kníniček vytlačováni. Do večera opanovala rakouská vojska obec i s přilehlým okolím.

Napoleon se ještě pokusil vrhnout do útoku čerstvé prapory. Před jeho zraky vytlačili francouzští vojáci znovu jednotky generála Merveldta ven ze vsi. Neměli však již sílu obec udržet vůči rakouským protiútokům. Zklamáný Napoleon opustil svoje stanoviště a předal velení knížeti Lobau. Když to spatřil vrchní velitel

---

¹⁵⁴ FRIEDRICH, Alexander, Die Kämpfe na der Sächsisch-Böhmischen Grenze im Herbst 1813, Dresden 1913, s. 160.

¹⁵⁵ RICHTER, Emil, Geschichte des Bezirkes, in:Heimatkunde des Bezirkes Aussig 1933, H. 3, s. 215.

¹⁵⁶ Gedenkschrift, Getreue Schilderung der Schlacht bei Kulm 1813, Aussig 1913, s. 14.

¹⁵⁷ SIMON, Gustav, Die Schlacht bei Arbesau und Das Gefecht bei Arbesau, Teplitz-Schönau 1911, s. 102.

Schwarzenberg, pronesl žertovně ke svému okolí: „Zdá se, že se rozhodl vzdát se vloupání do Čech.“¹⁵⁸

Napoleon přenocoval z 18. na 19. září znovu v Petrovicích a poté se odebral přes Pirnu do Drážďan. Francouzské jednotky zanechaly dalších bojů a ustupovaly zpět přes Nakléřov, Petrovice, Hellendorf, Beggieshübel do Königsteinu¹⁵⁹.

2.6. Důsledky

První zprávy o vítězství spojenců u Chlumce zprostředkovaly obyvatelstvu Čech Prager Zeitung již 1. září¹⁶⁰. Vítězství mělo důležitý regionální význam pro české země, neboť znemožnilo obsazení Čech a Prahy francouzskou armádou. V širších souvislostech se jednalo pouze o dílčí vítězství spojeneckých vojsk. Mělo však velký aliančně konstitutivní význam. Po vítězné bitvě se totiž upevnily vzájemné svazky uvnitř protinapoleonské koalice. Bezprostředním diplomatickým důsledkem bitvy bylo podepsání nových spojeneckých smluv mezi Rakouskem a Ruskem, mezi Rakouskem a Pruskem (9. 9. 1813) a mezi Rakouskem a Velkou Británií (3. 10. 1813) v Teplicích¹⁶¹.

Ve své době, a posléze i v tradicích německého dějepisceví měla bitva u Chlumce také význam jakési přede hry k bitvě lipské. Časově ani geograficky nejsou obě bitvy od sebe nikterak vzdáleny. Kanonádu od Lipska prý slyšeli i obyvatelé Nakléřova, když si lehli na zem¹⁶². Vzájemná vztahová souvislost dvou vítězství z podzimu roku 1813 byla obzvláště připomínána v roce stého výročí, kdy se v Chlumci a Ústí nad Labem konaly velkolepé oslavy. Ty svým způsobem sloužily za předobraz větším a okázalejším oslavám lipským¹⁶³. Ovacemi odměněný proslov historika prof. Ottokara Webera u příležitosti chlumeckých oslav končil slovy: „Dalo by se říci, „bez Chlumce by nebylo Lipska“. Neboť samo o sobě, kdyby jednota aliance nezůstala, tak by se znovu [míněno po prohrané bitvě u Drážďan, V.K.]

---

¹⁵⁸ RICHTER, Emil, Geschichte des Bezirkes, in: Heimatkunde des Bezirkes Aussig 1933, H. 3, s. 216.

¹⁵⁹ FRIEDRICH, Alexander, Die Kämpfe na der Sächsisch-Böhmischen Grenze im Herbst 1813, Dresden 1913, s. 160.

¹⁶⁰ Prager Zeitung,

¹⁶¹ CHROMOVSKÁ, S., Bitva u Chlumce 29.-30. srpna 1813, Ústí nad Labem 1975, s. 7.

¹⁶² MARIAN, Alexander, Aussig im Jahre 1725, in: Beitrage zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1925, Sonderheft Nr. 5, s. 51.

¹⁶³ Více kapitola 4.

*otřesená a poražená armáda nemohla odhodlat k takovému úderu, jaký pak u Lipska zasadila. A co byla cena, kvůli které se nyní bojovalo? Nic jiného než mír, klid, osvobození Evropy od hrůz deset let trvající války...*¹⁶⁴

Teplické údolí bylo ještě dlouho otřeseno a postiženo následky bitvy. K obrovskému množství raněných a umírajících vojáků i zvířat se přidaly nakažlivé choroby, byla vypálena pole i celé vsi, navíc v okolí ještě jistý čas tábořila spojenecká vojska. Pobyt ruských nepravidelných jednotek si na místních obyvatelích vybíral svou daň¹⁶⁵. Podobné zkušenosti zažívalo i obyvatelstvo na druhé straně hranic. Francouzská vojska však byla nucena z oblasti ustoupit více na západ. Východní Sasko s necelým 1,5 milionem obyvatel jen stěží mohlo dlouhodobě vyživovat armády v řádech statisíců¹⁶⁶.

Jak se spojenecké armády posouvaly za nepřítelem a postupně opouštěly podkrušnohoří, vracel se pomalu do oblasti život. Zdejší obyvatelé však stále žili v napětí a nejistotě. Jistá úleva a naděje, že se válka nevrátí, se dostavila až po zprávách o bitvě u Lipska¹⁶⁷. Lidé postupně opravovali svá zničená obydlí a zcela vyhořelé vsi se obnovovaly. Hrůzy války a paměť na ni však zůstávala v lidech ještě dlouho poté. Postupně se však paměť transformovala z děsivých vzpomínek na válečné běsnění do hrdého pocitu vítězství. Zajisté tomu pomáhala i petrifikace takového druhu paměti pomocí pomníků.

---

¹⁶⁴ Anwesenden. Die Jahrhundertfeier in Kulm, Aussiger Tagblatt, 30. srpen 1913, č. 199, s. 6.

¹⁶⁵ Viz poslední kapitola.

¹⁶⁶ CRISTE, Oskar, Österreichs Beitritt zur Koalition, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd.1, Wien 1913, s. 129.

¹⁶⁷ ŠTĚPÁNEK, Jan. Nep., Vlastenci aneb slavnost Lipského vítězství, in: Divadlo od J. N. Štěpánka, sv. 3, Praha 1821.

3. Chlumecké pomníky

3.1. Členění

O chlumeckých pomnících bylo prozatím pojednáváno v obecné rovině. Tato kapitola nám je představí jednotlivě a definuje tak, co vše bychom pod pojmem „chlumecké pomníky“ měli v dalším textu rozumět. Nejlepší metodou bude prostý výčet, který nám současně umožní se u každého jednotlivého objektu zastavit a demonstrovat na jistých rituálech (např. položení základního kamene či vysvěcení) společné, nebo naopak rozdílné rysy pomníků, jejich charakter a „místo v paměti.“

Chlumecké pomníky by pro tento účel mohly být rozděleny do dvou skupin. Tou jednou jsou chlumecké pomníky ve vlastním slova smyslu. Jsou to památníky, které se nejen k bitvě vztahují, ale vyjadřují tuto vazbu i umístěním přímo na bojišti. Pro zjednodušení je budu nadále v textu označovat jako „chlumecké pomníky“.

Druhou skupinou jsou všechny ty památky, které se sice vztahují přímo k bitvě, ale jsou umístěny mimo bojiště. K těmto by se daly přiřadit i takové, které se nevztahují k bitvě, ale k jiné události z léta roku 1813, ať jsou umístěny kdekoli. Tuto skupinu budu nadále označovat jako „památky roku 1813.“

Toto rozdělení bylo zvoleno záměrně, neboť k popisu jednotlivých pomníků jedné nebo druhé skupiny bude použito jiné metody. V prvním případě budou pomníky popisovány chronologicky dle data vzniku.¹⁶⁸ V druhém spíše dle geografického umístění.

V první skupině se nacházejí tyto památky: pruský pomník ve Varvažově (Telnici), nedaleko stojící pomník Colloredo-Mansfelda, hromadný hrob v Přestanově, ruský pomník v Přestanově, pomník místa zajetí generála Vandamma, tzv. Roederův hrob, pomník ve Stradově, Kleistův pomník a Jubilejní pomník.¹⁶⁹

---

¹⁶⁸ Jsem si, zcela v souladu s Jaroslavem Heroutem, vědom nejasnosti pojmu „vznik památky“. „...někdo za první letopočet vzniku stavby uvádí rok objednávky nebo vypracování plánů, jiný např. položení základního kamene.“ HEROUT, Jaroslav, Jak poznávat kulturní památky, Praha 1986, s. 37. V případě válečných pomníků s modifikujícím charakterem bychom mohli ještě připočítat např. datum vysvěcení či odhalení.

¹⁶⁹ Soupis ikonografického materiálu týkající se některých výše zmíněných pomníků se nachází v již zmiňované práci NOVOTNÝ, Antonín, Bitva u Chlumce 1813 a její pomníky; Pokus o jejich ikonografii, in: Vojensko historický sborník 1936, č. 2, s. 165-171. V následující kapitole budeme citovat z literatury a pramenů. Ovšem i další doplňující informace, například o vizuální podobě pomníku či festivitech, se nacházejí v i titulech, které nebudou konkrétně zmíněny v citacích. Jedná se například

3.2. Pruský pomník

Prvním chlumeckým pomníkem je tzv. pruský pomník z roku 1817. V případě této datace se jedná o slavnostní odhalení. Je umístěn u silnice z Teplic na Petrovice v obci Telnice¹⁷⁰ poblíž skupiny domů „U pošty“¹⁷¹. Umístění pomníku nebylo náhodné, neboť výše zmíněná silnice, která byla zbudována mezi lety 1804 až 1806¹⁷², byla ve své době hlavní komunikací spojující přes Teplice a přes hraniční přechody se Saskem Prahu a Drážďany. Rozhodně nebylo výhodnějšího místa než právě u hostince „U (staré) pošty“, kde se pravidelně přepřahaly všechny dostavníky a jejich cestující se proto mohli pohodlně kochat monumentalitou zmíněného pomníku¹⁷³.

Iniciátorem výstavby byl příznačně pruský král Fridrich Vilém III.¹⁷⁴, který, jak se neopomíná v německé nacionalistické historiografii zdůraznit, se bitvy „*nedbaje nebezpečí účastnil*“¹⁷⁵. V této souvislosti se pruský pomník trochu vymyká ostatním. Je totiž pevně spjat s německým vlasteneckým hnutím z dob tzv. Befreiungskriege a je jako jediný z chlumeckých pomníků zmiňován v disertační práci Ulricha Bischoffa o pomnících osvobozovacích válek¹⁷⁶.

Autorem návrhu je Karl Friedrich Schinkel, který si získal oblibu jako osvědčený tvůrce pomníků a náhrobků význačných osobností¹⁷⁷ a autor „univerzálních pomníků Befreiungskriege z let 1817/1818“, mezi které kromě

---

o MATSCHE-von WICHT, Betka, Zum Problem des Kriegerdenkmals in Österreich in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, in: Der politische Totenkult-Kriegerdenkmäler in der Moderne, München 1994, s. 67, LADEK, Alexander, Die Schlacht bei Kulm 1813, Brüx 1890., Gedenkbuch der Gemeinde Telnitz, Archiv města ústí nad Labem, fond-Archiv obce Telnice, Obecní úřad Telnice 1818-1945, Kronika obce, kniha 4, s. 40.

¹⁷⁰ V době vzniku pomníku se však jednalo o obci Varvažov, která je dnes součástí obce Telnice.

¹⁷¹ Tato skupina domů v roce 1813 ještě nestála. Nejvýznačnější budova - hostinec „U pošty“, byl postaven právě na jaře roku 1817 (Die Schlacht bei Kulm 1813, in: Trei da hejmt, 1987, s. 6). Na místě těchto domů stál v roce 1813 malý železný kříž, jehož přesný význam a účel vzniku není znám. Viz. URBAN, Jaroslav František, Potulky Chabařovickem, Teplice 1925, s. 49.

¹⁷² KRÁL, Karel, BĚLINA, Pavel, Bitva u Chlumce a Přestanova, Praha b.d., s. 5

¹⁷³ Na tuto souvislost upozorňuje Václav Houfek (HOUFEK, Václav Bitva u Chlumce v roce 1813 a některé její pomníky na Ústecku, in: Armáda a společnost v českých zemích v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem UJEP 2004, s. 19). Všiml si jí také Walter Hermann: „...každý pocestný musí při vstupu do Čech vzpomenout míst, kde byl poražen Napoleon...“ (HERMANN, Walter, Geschichtliches über die Denkmäler des Kulmer Schlachtfeldes, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 151).

¹⁷⁴ Wiener Zeitung, 6.9.1817 r. 206, s. 1.

¹⁷⁵ HERMANN, Walter, Geschichtliches über die Denkmäler des Kulmer Schlachtfeldes, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 151.

¹⁷⁶ BISCHOFF, Ulrich, Denkmäler der Befreiungskriege in Deutschland 1813-1815, Berlin 1977.

¹⁷⁷ Schinkel je autorem např. pomníku švédského krále Gustava Adolfa u Lützeny či ruského vojevůdce Kutuzova u Budyšina.

varvažovského patří i pomníky bitev u Dönnewitz, Lützenu nebo u Gross-Beerenu. Od roku 1810 byl dvorním architektem pruského krále, a proto nepřekvapuje, že vypracováním návrhu byl pověřen právě on.

Pomník byl odlit v státní huti v Berlíně a slavnostně odhalen 8. září 1817 za účasti vojska, čestných hostů a šlechty ze širokého okolí. Je zřejmé, že celá akce měla spíše „německý“, nebo lépe „pruský“ než „rakouský“ charakter. Slavnost odhalení začala v 10 hodin dopoledne, čestnou stráž tvořilo 20 vojáků pruské královské gardy pod velením podplukovníka von Röder¹⁷⁸. Slavnostní projev přednesl postupimský dvorní kazatel a konzistorní rada Eylert. Ve své řeči líčil hrdinství bojovníků z roku 1813. Dále připomněl význam pruského krále, rakouského císaře a ruského cara (sic!). Poté se slova ujal generál hrabě Kleist von Nollendorf, přímý účastník událostí a provolal slávu výše zmíněným panovníkům. Následně se čestní hosté přemístili do Chlumeckého zámku k hraběti Thunovi, kde byla celá akce zakončena slavnostní hostinou.¹⁷⁹

Pokud jde o podobu pomníku, ta je téměř totožná s ostatními výše zmíněnými Schinkelovými realizacemi. Jedná se o štíhlý, 6,5 metru vysoký litinový hranol s železným křížem na vrcholku. Na pomníku je umístěn nápis „*Die gefallenen Helden ehrt dankbar König und Vaterland. Sie ruhen in Frieden*“ [Padlé hrdiny vděčně uctívá král a vlast. Necht' odpočívají v pokoji].¹⁸⁰ V roce 1857¹⁸¹ byl pomník vyzdvižen pomocí odstupňovaného kamenného soklu, na jehož přední straně je reliéf s poprsím Fridricha Viléma III. a po bočních stranách jsou pruské orlice. Za první republiky pomník chátral, a tak se roku 1932 ujal jeho nutné opravy spolek německých říšských příslušníků z Ústí nad Labem. Zakázku dostala stavební firma Alwin Köhler und Co. Staré černé vzezření bylo odstraněno nástřikem písku. Na radu vládního stavebního rady Goedeckeho byl také pomník spraven torkretovou (metanou) omítkou. Náklady na celý restaurátorský projekt se vyšplhaly na 10 000 Kčs¹⁸². V podobě, kterou pomník toho roku získal, včetně nově instalované železné mříže a

---

¹⁷⁸ Wiener Zeitung, 6.9.1817, r. 206, s. 1.

¹⁷⁹ Gedenkschrift, Getreue Schilderung der Schlacht bei Kulm 1813, Aussig 1913, s. 15.

¹⁸⁰ Jak kříž, tak nápis byly dodány dodatečně. (HERMANN, Walter, Geschichtliches über die Denkmäler des Kulmer Schlachtfeldes, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 152).

¹⁸¹ VESELÝ, Martin, Vojenské dějiny Ústecka, Ústí nad Labem 2003, s. 59.

¹⁸² STRACHE, Josef, Über die Erneuerung des prusisches Denkmals in Arbesau und des Massengrabes bei Priesten im Jahre 1933, in: Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1933, H. 4, s. 184-185.

okolní zeleně, vstupoval i do 90. let 20. století. Změny, které posléze prodělal, souvisí s celkovou úpravou areálu chlumeckých pomníků a bude o ní pojednáno níže.

3.3. Röderův hrob

Hrob pruského důstojníka majora Rödera je velmi specifickou památkou. Její zvláštnost spočívá v tom, že se do dnešních dnů nedochovala. Díky své vyhraněné nacionálně německé povaze a díky symbolickému významu¹⁸³ je nám však její vizuální podoba dobře známa z četných příspěvků v „Beiträge“ a německé literatury z jubilejního roku. Hrob se nacházel nedaleko pruského pomníku na louce za obcí Varvažov a s pomníkem ho spojovalo i datum vzniku, tj. rok 1817. Měl podobu surového balvanu, do kterého byl vsazen 1,5 metru vysoký železný kříž. Kolem hrobu byly vztyčeny čedičové kvádry a celý prostor byl navíc uzavřen živým plotem.¹⁸⁴ O symbolickém nápisu na pamětní desce bylo již pojednáno výše. Doba zániku památky není přesně známa, nicméně během válečných let hrob ještě prokazatelně stál¹⁸⁵.

3.4. Pomník Colloredo-Mansfelda

I v případě chronologicky třetího chlumeckého pomníku zůstaneme v obci Varvažov, dnes Telnice. Přeš teplickou silnici kousek od pruského pomníku, naproti hostinci „U pošty“, stojí rakouský pomník z roku 1825, který je věnován polnímu maršálkovi Colloredo-Mansfeldovi. Na rozdíl od ostatních památek se nevztahuje přímo k chlumecké bitvě, ale ke zmíněné srážce u Nakléřovského průsmyku ze 17. září.

---

¹⁸³ Viz první kapitola.

¹⁸⁴ URBAN, Jaroslav František, Potulky Chabařovickem, Teplice 1925, s. 49.

¹⁸⁵ Jak dokazuje jeho líčení jako existující památky v Hermannově přehledu z roku 1943 (HERMANN, Walter, Geschichtliches über die Denkmäler des Kulmer Schlachtfeldes, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 159).

Pokud byl iniciátorem pruského pomníku přímo panovník, v případě pomníku rakouského¹⁸⁶ se jedná čistě o vojenskou záležitost. Hlavními strůjci plánu na zřízení pomníku, který by oslavoval oblíbeného rakouského velitele¹⁸⁷ a současně i účast rakouských vojáků v bojích na česko-saském pomezí v létě 1813, byli důstojníci v Čechách dislokovaných pluků, konkrétně polní podmaršálek hrabě Klebelsberg, major Spinete a podplukovník von Ehrenberg, který byl přímým účastníkem zmíněných válečných událostí. Pozemek zdarma poskytla majitelka chlumeckého panství hraběnka von Thun a návrh pomníku vyhotovil podplukovník rytíř Querlonde. Finance na výstavbu byly zajištěny sbírkou mezi důstojnickými sbory a výsledný pomník byl odlit ve slévárnách Karla Egona knížete Fürstenberga v Novém Jáchymově¹⁸⁸.

Pomník byl odhalen 17. září 1825 v den výročí nakléřovského boje. Slavnost začala v 10 hodin dopoledne. Z chlumeckého zámku vyrazil slavnostní průvod v čele s hrabětem Klebelsbergem, který směřoval k místu odhalení, kde na dřevěných terasovitých stupíncích stáli čestní hosté. Kolem pomníku byla seřazena čestná stráž, která se skládala z granátnického praporu Spinnete pod velením generálmajora von Bentheim, roty polních myslivců pod velením plukovníka Ludwiga Gepperta, pěšího pluku Herzog Wellington pod velením plukovníka von Schusmann, roty Coburských hulánů pod velením knížete Dettingen-Wallerstein, dvou šestiliberních baterií a dvou plukovních kapel.¹⁸⁹ Část prostranství včetně stupínků byla kryta třemi obřími stanovými celtami, z nichž jedna sloužila ke svěcení. Mezi čestnými hosty byl bratr tehdy již zemřelého maršálka major Ferdinand Colloredo se svým synem Franzem (v té době hejtmanem pěšího pluku Colloredo-Mansfeld) a maršálkova dcera, ovdovělá kněžna Kinská. Když dorazil průvod na místo, pronesl polní superior páter Seidl slavnostní řeč a pomník byl odhalen. Následoval oslavný proslov generálmajora Bentheima, jenž zavzpomínal na život a činy zemřelého, páter Seidl spolu se třemi polními kaplany a chlumeckým farářem pomník vysvětili a celý

---

¹⁸⁶ Nadále bude užíváno názvu „rakouský pomník“ místo „pomník Colloredo-Mansfelda“.

¹⁸⁷ Polní maršálek Colloredo-Mansfeld byl mezi svými podřízenými oblíben a ctěn. „...ve vojně byl hrdina, miloval své vojiny a poddané. Francouzové ho pojmenovali Achillem. Dostal v bitvě množství ran od šavlí, na hrdle a na ruku, na stehnech měl rány a nejvíce šrámů měl od kartáčů, jež mu přelomila žebra. Jednou ukazoval svoje rány malíři Horčíčkovi a ten mu odvětil: Žid za tu jejich kůži, Vaše excellence, ani pět grošů nedal! Čemuž se plukovník srdečně zasmál.“ (URBAN, Jaroslav František, Potulky Chabařovicem, Teplice 1925, s. 68).

¹⁸⁸ VÁGNER, Petr, Napoleonské slavnosti a napoleonské společnosti na našem území v letech 1815-1948, diplomová práce, Katedra historie PF UJEP Ústí nad Labem 2000, s. 12.

¹⁸⁹ TIETZE, Stephan, Schlacht bei Kulm 1813, Aussig 1913, s. 33.

ceremoniál zakončil hrabě Klebelsberg, který provolal obligátní „sláva“ císaři.¹⁹⁰ Slavnost měla velmi podobný až totožný charakter i průběh jako slavnostní odhalení pomníku pruského.

Pokud jde o podobu pomníku, ta neprodělala do dnešních dnů téměř žádné zásadní změny. Na rozložitém, několikastupňovém základě spočívá mohutný podstavec s 18 metrů vysokým litinovým obeliskem, který jakoby opakoval formy obelisků od vstupní brány schönbrunnského zámku¹⁹¹. Na jeho přední straně je umístěna maršálkova busta ověčená vojenskými vyznamenáními, po obvodu s nápisem: „Hieronymus Graf Colloredo-Mansfeld, K.K. Feldzeugmeister“. Na ostatních stěnách se nacházejí nápisy informující o životních datech, tj. „*Geboren den 30. März 1775; Gestorben den 23. July 1822*“ [Narozen 30. března 1775; Zemřel 23. července 1822, V.K.], a rodový erb. Na vrcholu obelisku je umístěna socha rakouského dvouhlavého orla s vavřínovým věncem. Také podstavec je opatřen nápisy, konkrétně: „*Den Feiden furchtbar den Seinen theuer*“ [Nepřáteli obáván, vlastními ctěn], „*Arbesau, den 17. September 1813*“ [Varvažov, 17. září 1813], „*Dem Vaterlande und den Seinen zu früh entrissen*“ [Vlasti a bližním odňat příliš brzy] a konečně věnování „*Das österreichische Heer einem Siener Führer auf dem Felde des Ruhmes* [Rakouská vojska svému veliteli na poli slávy].“ U paty celého pomníku leží majestátní lev, jehož autorem je, stejně jako ostatních plastických částí pomníku, významný sochař vrcholného klasicismu v Čechách, Wenzel Prachner¹⁹². Celá stavba, která je až na zlacené části kompletně litinová, musela již tehdy působit značně majestátně. Obzvláště vzhledem k nedaleko stojícímu pomníku pruskému, který byl na kamenný sokl vyzdvižen až v roce 1857.

K areálu, který je dnes, stejně jako ostatní velké chlumecké pomníky, nově upraven, patřil již od prvních let existence pomníku i tzv. strážní domek. Bylo to obydlí hlídače pomníku, který měl kromě hlídání a péče o pomník i funkci jakéhosi „informačního centra“ a „obchodu se suvenýry“. Hlídač, většinou válečný invalida, který tímto způsobem „*trávil podzim svého života*“¹⁹³, informoval cizince a příchozí turisty o významu památky, barvitě popisoval zdejší válečné události a přivydělával si

¹⁹⁰ HERMANN, Walter, Geschichtliches über die Denkmäler des Kulmer Schlachtfeldes, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 153.

¹⁹¹ NOVOTNÝ, Antonín, Bitva u Chlumce 1813 a její pomníky; Pokus o jejich ikonografii, in: Vojensko historický sborník 1936, č. 2, s. 155.

¹⁹² VESELÝ, Martin, Vojenské dějiny Ústecka, Ústí nad Labem 2003, s. 60.

¹⁹³ HERMANN, Walter, Geschichtliches über die Denkmäler des Kulmer Schlachtfeldes, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 153.

prodejem drobných upomínkových předmětů, například pohlednic či odznáčků. Prvním strážcem rakouského pomníku, jenž se staral i o nedaleký pruský pomník, byl kaprál pěšího pluku Callenberg Josef Beran, účastník tažení z let 1797-1809, 1813, 1814.¹⁹⁴ Jedná se tu bezpochyby o unikátní jev, kdy je návštěvník památky konfrontován svým způsobem i s živoucí pamětí, kterou památka ukrývá. Podobným případem jsou bývalí majitelé znárodněných nemovitostí, kteří od padesátých let pracovali jako kasteláni a průvodci v objektech, které byly jejich dřívějším domovem.

3.5. Ruský pomník

Třetím z velkých „národních“¹⁹⁵ pomníků chlumecké bitvy je pomník ruský, který se nachází u silnice v obci Přestanov, dle legendy přesně v místě, kde ruský velící důstojník prvního dne bitvy hrabě Ostermann-Tolstoj přišel o svoji paži.

Myšlenkou na zbudování pomníku, který by vzdal hold ruským vojákům, se zabýval císař František již od počátku třicátých let. Konečnou realizaci však již musel provést jeho syn Ferdinand¹⁹⁶. Nezanedbatelnou roli jistě sehrál i kancléř Metternich a ruský car Mikuláš. Celou akci, jejíž celková cena se odhaduje na 2 milióny zlatých¹⁹⁷, finančně zajišťoval osobně císař František. Zakázku na vyhotovení návrhu dostal Pietro Nobile, dvorní stavební rada a ředitel architektonické školy vídeňské akademie výtvarných umění. Výběrovým řízením prošel bez potíží, neboť ho „doporučil“ sám Metternich, pro kterého Nobile představoval zámek Kynžvart¹⁹⁸. Zhotovení toho impozantního díla bylo svěřeno železárnám v Komárově na hořovickém panství.

V případě ruského pomníku je narozdíl od předcházejících jako datum vzniku častěji uváděno položení základního kamene. Jednak byla tato akce pojata slavnostněji a jednak byli přítomni panovníci vítězných mocností. Celá akce totiž byla

---

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ Jsem si vědom problematičnosti označení „národní“ v souvislosti s termínem „rakouský“. Na tomto místě by bylo vhodnější použít opis „vlastní jednotlivé bojující straně“.

¹⁹⁶ Rückblicke auf die Ereignisse bei Kulm am 29. und 30. August 1813 und Beschreibung der feierlichen Einweihung des kais. russischen Denkmals bei Priesten, Prag, Leitmeritz, Teplitz-Medau 1838, s. 11.

¹⁹⁷ HERMANN, Walter, Aus den Tagen der Grundsteinlegung des russischen denkmals zu priesten im Jahre 1835, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 179-180.

¹⁹⁸ KRÁL, Karel - BĚLINA, Pavel, Bitva u Chlumce a Přestanova, Praha b.d., s. 28.

naplánována tak, aby se časově kryla s kongresem v nedalekých Teplicích v roce 1835. Dne 19. září dorazil císař Ferdinand s chotí do Teplic¹⁹⁹, kde byl slavnostně uvítán u triumfální brány. Cesta od hradeb až k zámku byla lemována slavnostně oděnými měšťany, dívky v bílém rozhazovaly na cestu květiny. Na zámeckém náměstí stály jako čestná stráž tři prapory granátníků s kapelami. Císař se třikrát ukázal na balkoně a byl stále vyvoláván nadšeným davem. Večer dorazili slavnostně oblečení horníci s lucernami a celé město bylo iluminováno. O čtyři dny později odjel císař do Terezína, den poté do Oseka a následně do Bohusodova, aby svoji okružní cestu zakončil 29. září v Přestanově, kde došlo k položení základního kamene.²⁰⁰

Mezitím přijeli do Přestanova i další čestní hosté v čele s ruským carem Mikolášem I. a pruským králem Fridrichem Vilémem III.²⁰¹, oba v doprovodu manželek. Pruský král byl z této trojice jediným pamětníkem vzpomínaných událostí.²⁰² Slavnost odhalení, stejně jako celý kongres v Teplicích, platil taktéž rakouský císař. Na ničem se nešetřilo. K přesunu do Přestanova bylo vybráno dvanáct nejkrásnějších a nejdražších vozů, které byly spolu s dalšími 200 vozy dodány speciálně z Vídně. V Teplicích bylo u té příležitosti vystavěno osm velkých stájí, každá pro 60 koní. Čestné stráže tvořili císařští kyrysníci a u každého domu stála strážní budka, kterých bylo z Terezína přivezeno na sto padesát. Jen saský král byl na vlastní žádost ubytován bez veškerých poct na místní poštovně.²⁰³

Samotné položení základního kamene mělo velmi podobný průběh jako odhalení a svěcení předchozích pomníků, celá akce byla pouze mnohem nákladnější a okázalejší. U základny budoucího pomníku stála čestná stráž šesti veteránů ruských gard pod velením plukovníka Lavjentěva.²⁰⁴ Okolo stály granátnické roty pěších pluků Trapp a Prinz Emil von Hesse, dále 4 roty pěšího pluku Latour a dvě eskadrony Coburských hulánů pod velením podplukovníka Matauschka. Na zmnoženém počtu těchto jezdců je krásně patrná monstróznost v porovnání se slavnostním odhalením pomníku rakouského. Nalevo se tyčil dřevěný model pomníku

---

¹⁹⁹ Přesný itinerář císařského páru viz. Wiener Zeitung, 28. 9. 1835, č. 221, s. 1.

²⁰⁰ Walter Hermann tuto pasáž opsal z pamětní knihy Franze Hiersche z Velkého Chvojna, viz. HERMANN, Walter, Aus den Tagen der Grundsteinlegung des russischen denkmals zu priesten im Jahre 1835, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 179.

²⁰¹ Seznamy čestných hostů a cestovní itineráře panovníků viz. Wiener Zeitung, 30. 9. 1835, č. 223, s. 1.

²⁰² RICHTER, Emil, Geschichte des Bezirkes, in: Heimatkunde des Bezirkes Aussig 1933, H. 3, s. 217.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ TIETZE, Stephan, Schlacht bei Kulm 1813, Aussig 1913, s. 36.

v životní velikosti, proti kterému stál pavilon pro hosty. Zde stáli kromě panovníků mj. nejvyšší purkrabí Karel hrabě Chotek a velící generál v Čechách hrabě Menssdorf-Pouilly. Dvorní stavební rada předal panovníkům plány a kancléř Metternich přečetl text zakládající listiny.²⁰⁵ Monarchové listinu podepsali a opat cisterciátského kláštera v Oseku Salesius Krügener²⁰⁶ vysvětil základní kámen. Plány, návrhy a dokumenty k pomníku, stejně jako pamětní mince²⁰⁷, byly umístěny do připravené dutiny v základním kamenu, kterou panovníci vlastnoručně zazdili. Pruský král osobně držel zednickou lžici.²⁰⁸ Celou akci zakončily tři salvy z děl, kterým odpovídaly baterie u varvažovských pomníků. Poté se panovníci k těmto pomníkům odebrali, aby posléze spolu s dalšími čestnými hosty odjeli 1. října do Děčína. Následující den byli svědky velkých manévru u Soběchlebu.²⁰⁹

Odhalení pomníku, které se konalo o dva roky později, v den výročí bitvy, tedy 29. srpna 1837, již tak slavnostní nebylo. Zajisté bylo těžké překonat akci z předloňského podzimu. Vždyť například autor spisu Rückblicke auf die Ereignisse bei Kulm zdůrazňuje, že slavnost položení základního kamene byla nejkrásnějším zážitkem v jeho životě²¹⁰. Masivní pomník byl na místo převezen o dva dny dříve na 11 nákladních vozech²¹¹, a zde z jednotlivých částí sestaven.

Jeho celková hmotnost se odhaduje na 28 tun, výška je 14 metrů a je taktéž převážně litinový. Pomníku dominuje socha Niké, která je kopií helénistické sochy nalezené před několika málo lety v italské Brescii. Bohyně vítězství stojí na hranolové středové části podstavce, v levé ruce třímá oválný štít, na nějž zaznamenává pravici

---

²⁰⁵ Tamtéž. Je zde citováno celé znění této listiny stejně jako například v Rückblicke auf die Ereignisse bei Kulm am 29. und 30. August 1813 und Beschreibung der feierlichen Einweihung des kais. russischen Denkmals bei Priesten, Prag, Leitmeritz, Teplitz-Medau 1838, s.15-19.

²⁰⁶ Die Schlacht bei Kulm 1813, in: Trei da hejmt 1987, s. 6. VESELÝ, Martin, Vojenské dějiny Ústecka, Ústí nad Labem 2003, s. 61.

²⁰⁷ Ty byly roku 1982 spolu se zbytkem pouzdra vyzdviženy a uloženy ve sbírkách Muzea města Ústí nad Labem (LENCOVÁ, Růžena, Mince a medaile uložené v základním kamenu ruského pomníku u Přestanova, in: Numismatika na Ústecku I., Ústí nad Labem 1985, s. 27-28.

²⁰⁸ Tyto detaily nepřesně cituje Petr Vágner 1838 (VÁGNER, Petr, Napoleonské slavnosti a napoleonské společnosti na našem území v letech 1815-1948, diplomová práce, Katedra historie PF UJEP Ústí nad Labem 2000, s. 13) dle HERMANN, Walter, Aus den Tagen der Grundsteinlegung des russischen Denkmals zu Priesten im Jahre 1835, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 179.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 180

²¹⁰ Rückblicke auf die Ereignisse bei Kulm am 29. und 30. August 1813 und Beschreibung der feierlichen Einweihung des kais. russischen Denkmals bei Priesten, Prag, Leitmeritz, Teplitz-Medau 1838, s. 12.

²¹¹ KRÁL, Karel - BĚLINA, Pavel, Bitva u Chlumce a Přestanova, Praha b.d., s. 28

datum bitvy. Na stěnách pomníku se nacházejí nápisové desky²¹² a symboliku pomníku s ohledem na antickou tradici²¹³ dotváří římská přilbice na nárožích podstavce a lvi u jeho stěn.

Stejně jako u rakouského pomníku i zde je součástí areálu strážní domek. Klasicistně-empírová stavba půlkruhového odsazeného závěru v podobě antického chrámu byla vystavěna na podzim roku 1838. Bylo zde uloženo několik předmětů nalezených na bojišti. Tak získal strážní domek a jeho obyvatel ještě další funkci²¹⁴.

V roce 1972 zajistilo Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem restaurování pomníku, provedení technického zajištění, imitace zoxidované mědi, obnovení zlacení dle sond o původní barevnosti a pietní úpravu celého areálu. Obnovenou historickou památku slavnostně předalo jako splněný závazek na počest 50. výročí vzniku SSSR.

3.6. Hromadný hrob v Přestanově

Ve stejném roce jako položení základního kamene k ruskému pomníku došlo k instalaci ještě jiné památky. Pod dojmem slavnosti, která se konala v Přestanově koncem září, rozhodl se tehdejší majitel chlumeckého panství hrabě Westphalen k neobvyklému činu. Pomocí svých poddaných prohledal místní lesy a nalezené kosterní pozůstatky uložil do masového hrobu v lesíku několik desítek metrů od ruského pomníku.²¹⁵ Náhrobek tvoří prosté navršené čedičové kameny, na nichž je umístěn železný kříž. Hrob, který dle odhadů ukrývá kosti až 10 000 padlých vojáků²¹⁶, je označen pamětní tabulí s nápisem: „*Hier ruhen die in den nahen Wäldern in neuer Zeit noch aufgefundenen Schädel und Gebeine von den an den Schlachttagen des Jahres 1813 Gebliebenen. Sie ruhen in Frieden. 1835*“ [Zde

---

²¹² Opět jsou všechny nápisy ocitovány v Rückblicke auf die Ereignisse bei Kulm am 29. und 30. August 1813 und Beschreibung der feierlichen Einweihung des kais. russischen Denkmals bei Priesten, Prag, Leitmeritz, Teplitz-Medau 1838, s. 15-19.

²¹³ Na oslavu bitvy byla ve stylu antických eposů sepsána výše zmíněná báseň České Termopyly (GLASER, Karl August, Böhmens Thermopylen, oder Die Heldenschlaft und die Siegesdenkmale auf den Feldern bei Kulm, Arbesau und Priesten, Praha, Litoměřice, Teplice 1815-1835, s. 3.

²¹⁴ KUBALA, Eduard - HONL, Ivan, Bojiště u Chlumce (1126,1813), Praha 1935, s. 16.

²¹⁵ Gedenkschrift, Getreue Schilderung der Schlacht bei Kulm 1813, Aussig 1913, s. 18.

²¹⁶ Čímž by se stal s přehledem největším hromadným hrobem padlých vojáků na území České republiky.

odpočívají v okolních lesích sesbírané pozůstatky zemřelých z válečných dnů roku 1813]. Vysvěcení tohoto hrůzu budícího místa se 29. srpna následujícího roku ujal chabařovický farář Adalbert Michl a kaplani Jakel a Göhring. Z Chabařovic až k hrobu bylo vedeno procesí za neustálého vyzvánění Chabařovických zvonů.²¹⁷ Do dnešní podoby byl areál upraven v roce 1933, kdy byl hrob renovován chabařovickou sekcí ústeckého horského spolku a okolí opatřeno lavičkami a struskovou cestou.²¹⁸

3.7. Tzv. Francouzský pomník u Juchtové kaple

Uběhlo více než 70 let než se bojišti u Chlumce dostalo dalšího pomníku. Na křižovatce silnic Stradov-Užín-Přestanov byl v roce 1911 instalován tzv. „francouzský pomník“. Jedná se o štíhlý žulový obelisk završený koulí umístěný na hranolovém soklu se schody a obklopený čtyřmi sloupy s řetězy. Stojí nedaleko Juchtové kaple, výklenkové stavby z roku 1813. Kaple má půlkruhový závěr, nárožní pilastry, trojúhelníkový štít a polokruželovou střechu. V nice byla původně umístěna socha Ecce homo²¹⁹.

Pomník má tu zvláštnost, že je jediným z chlumeckých pomníků, který nese původní nápisy i ve francouzském jazyce. Bližší informace o jeho tvůrci a vzniku chybějí. S největší pravděpodobností se jedná o státní zakázku podporovanou z francouzské strany. Ovšem doba již pomníku nepřála, a proto se zmínky o něm neobjevují v žádné literatuře vydávané u příležitosti stého výročí. V létě roku 1913 se dle dobového tisku nekonala u pomníku žádná větší vzpomínková akce. Ve své přehledné práci o chlumeckých pomnících ho Hermann Walter odbude jedinou větou²²⁰.

---

²¹⁷ HERMANN, Walter, Geschichtliches über die Denkmäler des Kulmer Schlachtfeldes, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 160.

²¹⁸ STRACHE, Josef, Über die Erneuerung des prusisches Denkmals in Arbesau und des Massengrabes bei Priesten im Jahre 1933, in: Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1933, H. 4, s. 185-186. Autor článku vyjmenovává jednotlivé občany, kteří se na renovacích a úpravách podíleli finančně i vlastní prací. Je zajímavé, že se převážně jedná o úředníky a místní inteligenci ve výslužbě.

²¹⁹ SOUČEK, Jiří, Obrazová rukověť obcí a církevních staveb v okrese Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 1999, s. 213.

²²⁰ HERMANN, Walter, Geschichtliches über die Denkmäler des Kulmer Schlachtfeldes, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 160.

V devadesátých letech 20. století došlo k opravě pomníku a zhotovení řetězů. Vše bylo soukromou iniciativou Pavla Doležala z Benešova nad Ploučnicí²²¹. Nápisové desky opravila soukromá firma z Chabařovic. Stejně jako ostatní pomníky i „francouzský pomník“ s Juchtovou kaplí obdržely v této době nové informační tabule.

3.8. Pomník místa zajetí generála Vandamma

Rok 1913 značně rozšířil řady chlumeckých pomníků. Sté výročí bitvy inspirovalo nejen k oficiálnímu jubilejnímu pomníku, ale i k řadě dalších drobnějších instalací. Prvním byl žandovský tzv. Vandammův pomník. Jedná se opravdu o unikátní stavbu jak svojí fyzickou podobou, tak symbolickým významem. O to větší škoda je, že z dostupných pramenů nejsou zřejmé téměř žádné konkrétní údaje. Diskusi o tom, kde a kým byl přesně zajat prchající francouzský generál Vandamme, se pokusili v 80. letech 19. století po svém vyřešit místní obyvatelé. Do oblasti obce Žandov, do míst, kde dnes již nefunkční a tehdy ještě neexistující trať Osek-Podmokly přetíná Ždírnický potok²²², přemístili upravený starší hraniční milník z konce 18. století.²²³ Zajímavostí je, že kousek na severovýchod od tohoto místa se zhruba nachází dějiště bitvy z roku 1126. Jakékoli hmotné památky zde však chybějí.²²⁴ V roce 1913 byl milník opatřen nápisem: „*Gefangnahme des FRANZOSISCHEN HEERFÜHRER Genneral Vandamme am 30. August 1813*“ [Místo zajetí francouzského vrchního velitele generála Vandamma dne 30. srpna 1813]. Tato událost zapříčinila, že vznik pomníku je mylně udáván na rok 1913.²²⁵

---

²²¹ SOUČEK, Jiří, *Obrazová rukověť obcí a církevních staveb v okrese Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 1999*, s. 213.

²²² Gedenkbuch der Gemeinde Tellnitz, Archiv města ústí nad Labem, fond-Archiv obce Telnice, Obecní úřad Telnice 1818-1945, Kronika obce, kniha 4, s. 40.

²²³ HOUFEK, Václav *Bitva u Chlumce v roce 1813 a některé její pomníky na Ústecku*, in-Armáda a společnost v českých zemích v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem UJEP 2004, s. 20.

²²⁴ KUBALA, Eduard - HONL, Ivan, *Bojiště u Chlumce (1126, 1813)*, Praha 1935, s. 18

²²⁵ Např. SOUČEK, Jiří, *Obrazová rukověť obcí a církevních staveb v okrese Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 1999*, s. 335.

3.9. Kleistův pomník

Dalším pomníkem je tzv. Kleistův pomník stojící u silnice na Petrovice v Nakléřově. Nápad zřídit pomník generálu Kleistovi vzešel od místního vojenského spolku za podpory německé armády. Jeho slavnostní odhalení se konalo 29. června. Na dny výročí bitvy se totiž plánovala akce o poznání majestátnější. O několik metrů dále přes silnici měla být slavnostně otevřena Kaiserwate – císařská rozhledna. Tato událost však již spadá svým významem a charakterem do okruhu jubilejních oslav, kterému je věnována následující kapitola. Pomník má tvar drobného komolého jehlanu završeného koulí a stojí na hranolovém soklu. Původní desky s nápisy bohužel chybí²²⁶. V letech 1988-1990 pomník opravili Přemysl Filip se synem²²⁷, oba francouzští granátníci Staré gardy Klubu vojenské historie. Pomník opatřili novými deskami s nápisem „Nakléřov 1813 – Všem padlým“ ve 4 jazycích, čímž pomníku vzali jeho původní význam a pietně ho přizpůsobili obecné paměti bitvy.

Nedaleko pomníku stál do roku 1975 Nakléřovský kostel, ten ovšem musel ustoupit plánované výstavbě obřího monumentu příjezdu Rudé armády v roce 1945 v podobě pěticípé hvězdy. Rozpočet této megalomanské akce byl odhadnut na 4,5 miliónů Kčs. Zřejmě pod dojmem této cifry vláda výstavbu i celý projekt nakonec zastavila.²²⁸

3.10. Pomník ve Stradově

Posledním drobnějším pomníkem je obelisk stojící na návsi obce Stradov, v současnosti část Chlumce. Je to vůbec první pomník, který iniciovala a financovala místní samospráva²²⁹. Autorem návrhu i následné realizace je místní sochař Kohlschütter z Krupky. Pomník měl být vzpomínkou na „*padlé hrdiny, symboly válečných událostí roku 1813, na osvobození od cizího jha.*“²³⁰

---

²²⁶ CHROMOVSKÁ, S., Bitva u Chlumce 29. -30. srpna 1813, Ústí nad Labem 1975, s. 9.

²²⁷ SOUČEK, Jiří, Obrazová rukověť obcí a církevních staveb v okrese Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 1999, s. 172.

²²⁸ SOUČEK, Jiří, Obrazová rukověť obcí a církevních staveb v okrese Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 1999, s. 173.

²²⁹ Denkmal-Einweihung in Straden, Aussiger Tagblatt, 4. srpna, č. 173, s. 5.

²³⁰ Tamtéž.

V literatuře, i soudobé, datum odhalení a vysvěcení pomníku značně kolísá²³¹. Odpověď na otázku, kdy skutečně došlo k oněm slavnostním aktům, nám dá místní dobový tisk. Bylo to 4. srpna 1913, neboť pořadatelé uznali, že by událost, pokud by se konala na výroční dny, kolidovala s ostatními akcemi v okolí a tím by přišla o značnou část lesku a hlavně diváků.²³² Paradoxně se tak oslavovalo výročí bojů v době, kdy před sto lety nebylo Rakousko ještě s Francií ani ve válečném stavu.

Dopoledne se u pomníku sešla místní honorace a zástupci okolních obcí, starosta města Chabařovice MUDr. Heinrich Mattausch, městští radní, okresní soudci JUDr. Steiner a JUDr. Baier, okresní notář Sodlmeyer, finanční a správní úředníci a hlavně místní spolky veteránské, střelecké, válečné, hasičské sbory, dělnické spolky, příslušníci místních Turnvereinů a další. Pěvecký sbor z Terezína zahájil celou slavnost částí Schubertovy mše, načež měl místní farář Hoffmann proslov, ve kterém připomněl význam slavnosti a pomníku. Následovala recitace básní a vlastní vysvěcení, včetně kladení věnců. Poté pronesl učitel Törmer z Teplic vlasteneckou a nacionální slavnostní řeč, která nebyla prosta militarismu, patriotismu až xenofobie, a která byla zakončena trojnásobným provoláním „sláva“ císaři Františku Josefu I. Slavnostní akt byl zakončen státní hymnou a poslední slovo si vzal zástupce obce Stradov a slavnostního výboru pan Tauche, který poděkoval všem přítomným a vyzval je, aby se zformovali do slavnostního průvodu.

Obelisk vysoký 3,8 metrů, který spočívá na žulových blocích, nebyl umístěn na stradovskou náves náhodou. Byl postaven jednak zhruba do centra celého bojiště, do míst, kde docházelo k nejurputnějším bojům mezi Rusy a Francouzi, a jednak bylo využito symbolického kapitálu nedaleko stojící kaple. Ta byla totiž jedinou budovou ve Stradově, která válečné běsnění přežila. Na pomník byla umístěna cedule s textem: „*Mit Wehmut sei der Helden hier gedacht, Die kämpfend für Monarch und Vaterland. Ihr Gut und Blut zum Opfer treu gebracht. Gekrönt mit Preis sind sie von Gottes Hand!*“ [Se zármutkem zde vzpomínejme hrdinů, kteří bojovali za panovníka a vlast. Své statky i krev věrně obětovali. Jsou korunováni chválou Boží, V.K.]. Rovněž

---

²³¹ Jiří Souček ve svém přehledu staveb v ústeckém okrese uvádí naprosto nepravděpodobné datum 1843 (SOUČEK, Jiří, *Obrazová rukověť obcí a církevních staveb v okrese Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 1999*, s. 240). Oficiální spis jubilejních slavností roku 1913 vydává mylně za datum vysvěcení 1. červenec 1913, což je podivuhodné zejména vzhledem k tomu, že byl spis dán do tisku zhruba o 14 dní později vůči skutečnému termínu vysvěcení. (*Gedenkschrift, Getreue Schilderung der Schlacht bei Kulm 1813, Aussig 1913*, s. 13).

²³² Tento postřeh zaznamenal i Petr Vágner ve své diplomové práci (VÁGNER, Petr, *Napoleonské slavnosti a napoleonské společnosti na našem území v letech 1815-1948*, diplomová práce, Katedra historie PF UJEP Ústí nad Labem 2000, s. 16-17).

byla opatřena deskou i kaplička, zdejší text zní: „*Ein ernster Zeuge, die Kapelle, des Kampf's des Sieges so opferreich, die blutigst hier getränkte stelle zeigt Du, sie ziert auch Dich zugleich, Um Dich herum so viele Steine melden, den Ruhmestod so vieler treuer Helden*“ [Kaple, pravý to svědek vítězného boje tak obětavě ti ukazuje místo krví nasáklé. Mnoho kamenů kolem tebe ohlašuje smrt mnoho věrných hrdinů, V.K.].

Dnes je pomník téměř ukryt v porostu, a pokud by se v obci zastavil turista, zajisté by ho upoutalo spíše poblíž stojící restaurační zařízení než tato zajímavá, a pro minimálně dvě generace místních obyvatel symbolická a významná památka.

3.11. Jubilejní pomník v Chlumci

Poslední zástupce „chlumeckých pomníků“ pochází taktéž, stejně jako dva předchozí, z roku 1913. Ovšem v jeho případě je jubilejní rok zakódován přímo v názvu i v symbolickém významu. Slavnostnímu odhalení a událostem z léta 1913 bude věnována celá následující kapitola. Zde pouze k jeho vizuální podobě, iniciaci a druhému životu.

Podnět k jeho vybudování vzešel z oslav padesátého výročí nástupu na trůn císaře Františka Josefa I. v roce 1898. V onom roce byl v Chlumci založen Spolek pro postavení pomníku, jehož protektorem se stal Ottokar Westphalen. Majitel chlumeckého panství poskytl spolku nejen základní kapitál, ale též věnoval svůj pozemek pro případné umístění pomníku. Pomník měl být věnován padlým rakouským vojákům, kteří tak konečně po sto letech obdrželi „svůj“ pomník.²³³ Spolek „*za nadšeného zájmu zdejších obyvatel započal práci na tomto krásném vlasteneckém díle vděčnosti a lásky.*“²³⁴ Návrh pomníku vyhotovil pražský architekt Julius Schmiedl na objednávku Společnosti pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách, která v této věci úzce spolupracovala s výše zmíněným Spolkem pro postavení pomníku, který se staral převážně o finanční zajištění a

---

²³³ Na toto zajímavé opomenutí padlých vojáků země, na jejíž půdě se bitva odehrála upozorňuje Emil Richter ve svém článku o bitvě a krajině, ve které se odehrála (RICHTER, Emil, Geschichte des Bezirkes, in: Heimatkunde des Bezirkes Aussig 1933, H. 3, s. 217).

²³⁴ Gedenkschrift, Getreue Schilderung der Schlacht bei Kulm 1813, Aussig 1913, s. 20.

propagaci. Dle jeho stanov²³⁵ byl účel existence pouze shromáždění prostředků, které s ohledem na Schmiedlův návrh nebyly malé. Finance se získávaly převážně z příspěvků členů, pomocí darů, věnování, odkazů, dále skrze přebytky u pořádaných propagačních akcích, eventuálně pomocí sbírek²³⁶. Vlastní realizaci pomníku provedla stavební firma Antona Plessa z Chabařovic.

Popis pomníku byl mnohokrát zmiňován v tehdejším tisku, v oficiálním spisku k jubilejním oslavám i v německé vlastenecké literatuře nesoucí se na vlně stého výročí. „*V skvostném okolí s kulisou Krušných hor zvedá se pomník nad třemi kamennými terasami, jako ohromný, 25 metrů vysoký šperk. Působivý svoji formou, čedič mu dodává zvláštního lesku... Podstavec je ozdoben kamenným portálem, uvnitř je krásná hala o průměru 5 metrů. Atmosféra je zde podpořena měděnými svítilnami firmy Kühnel und Rockett – Mettalarwaren-Werkstätten z České Kamenice a bočními okny se žlutavými skly. Nad branou se nachází nápis, který bude odhalen v den slavnostního předání pomníku. Klenba portálu je vyplněna mozaikou, znázorňující erby přední rakouské šlechty. Jde o práci firmy Tossolo z Prahy. Všechna výzdoba je vyrobena dle návrhů pana architekta Schmiedla. Celý pomník korunuje majestátně stojící lev, který je v trochu nakloněné, silou překypující pozici. Je to vynikající dílo českoněmeckého sochaře Adolfa Mayerla z Chebu, odlité z tepané mědi firmou A.G. (dříve Gladenbeck und Sohn)... Každý návštěvník bude při vstupu do haly spontánně pohlcen atmosférou a bude vzpomínat na padlé hrdiny od Chlumce roku 1813, což je vskutku účelem pomníku. Mezi silnými sloupy, které podpírají kupoli jsou umístěny tabule, obsahující výroky, jež se vztahují k pomníku a přispívají k atmosféře. Kupoli zdobí deskové malby, které vytvořil profesor Karl Krattner z Prahy.*“²³⁷

Tento, z titulní strany místního tisku vypůjčený, popis pomníku nám demonstruje hned několik skutečností. Zaprvé, že význam pomníku byl pro místní obyvatele značný a zhmotňoval de facto všechny pocity hrdosti a důležitosti, které se zdejších obyvatel zmocňovaly s blížícím se datem výročí a jubilejních oslav. Zadruhé, že se jednalo o dobu, která si vynucovala lokální reklamu i uprostřed lyrického líčení kulturní památky. Lidé na ni byli zvyklí a nepřipadala jim nepatřičná. A za třetí, že centrum pomníku se nacházelo v hale. Ta je totiž v současné době nepřístupná a

²³⁵ Statuten des Vereins zur Gründung eines Denkmals für die im Jahre 1813 gefallenen Österreichischen Krieger in Kulm, Kulm 1899.

²³⁶ Tamtéž, s. 8.

²³⁷ Die Fesstage von Kulm und Nollendorf, in: Aussiger Tagblatt, 30. srpna, č.199, s.1.

pomník tak působí zcela jiným dojmem než v době svého vzniku, kdy sloužil i jako muzeum. Jako zajímavost lze uvést, že do prostoru haly byl vstup zpoplatněn.²³⁸ Socha lva na vrcholu pomníku budila prý v době instalace značný odpor a bylo upozorňováno na neorealistickou pózu majestátního zvířete. Ovšem mýtus, že si nebohý sochař Mayerl, žák Josefa Myslbeka, pod dojmem těchto ohlasů vzal dobrovolně život zastřelením u hromadného hrobu v Přestanově, lze s úspěchem vyvrátit. V roce 1945 figuruje totiž na seznamu odsunutých Němců a svůj život v poklidu dožívá do roku 1954 ve Schrobenhausenu²³⁹.

Pomník se dočkal dvou rekonstrukcí. Ta první z roku 1972 byla iniciována chlumeckým MNV a šlo o svépomocnou konzervaci a úpravu okolního areálu²⁴⁰. Přesně o dvacet let později se muselo přistoupit k náročnější rekonstrukci, neboť akutně hrozilo nebezpečí zřícení. Řemeslníci firmy Kamason staticky zajistili věž dvaceti vodorovnými táhly zavrtanými do zdiva, vnější čedičový plášť věže spojili s vnitřním cihlovým 1 200 kotvami a zpevnili jej injektáží. Celý obvodový plášť pomníku byl vyspárován a ze dvou třetin přezděn. Jednotlivé stupně podstavce byly osazeny novými okapními stříškami, betonový vrchol věže dostal měděné opláštění. K pomníku bylo instalováno nové přístupové schodiště a dlážděný chodník²⁴¹.

3.12. Památky roku 1813

Vůbec první akcí, která upevňovala paměť bitvy, bylo obnovení Mariánské kaple na skále za městem Ústí nad Labem. Obnovili ji ústečtí měšťané jako díkuvzdání za ochranu města před válečnými škodami, které těžce postihly okolní obce a města²⁴². Kaple byla zrušena za josefínských reforem v roce 1787 a byla prodána místnímu měšťanu Josefu Plattichovi,²⁴³ který se o památku staral a zasloužil se o to, že byla zachována nejen stavba, ale tím pádem i tradice každoročního procesí 2. července jako poděkování za odvrácení moru. Po roce 1813

---

²³⁸ Cenou byla 1 K (KUBALA, Eduard - HONL, Ivan, Bojiště u Chlumce (1126,1813), Praha 1935, s. 17).

²³⁹ Biographisches Lexikon zur Geschichte der Böhmischen Länder, Bd 2. München 1984, s. 623.

²⁴⁰ CHROMOVSKÁ, S., Bitva u Chlumce 29. -30. srpna 1813, Ústí nad Labem 1975, s. 12.

²⁴¹ KRÁL, Karel - BĚLINA, Pavel, Bitva u Chlumce a Přestanova, Praha b.d., s. 29.

²⁴² HOUFEK, Václav, Bitva u Chlumce v roce 1813 a některé její pomníky na Ústecku, in: Armáda a společnost v českých zemích v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem 2004, s. 19.

²⁴³ PINC, František, Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 1947, s. 46.

přibýlo ještě jedno tradiční procesí a to 30. srpna v souvislosti s tzv. Franzosenfestem.²⁴⁴

V Ústí se nachází ještě jedna památka. Jde samozřejmě o výše zmíněnou Jordanovu desku z roku 1868. Nápis na ní zní: „*Dem vor diesem Hause am 30. August 1813 gefallenen österreichischen Dragonerhelden Friedrich Jordán, dem Befreier der Stadt Aussig, aus Feindesgefahr. Der Militär-Veteranen-Verein 1868*“ [Zde před tímto domem dne 30. srpna roku 1813 padlému rakouskému dragounovi Friedrichu Jordánovu, osvoboditeli města Ústí z francouzského nebezpečí. Vojensko-veteránský spolek 1868]²⁴⁵. Padlý voják byl 31. srpna pohřben na nedalekém hřbitově u kostele sv. Materny (dnes Lidické náměstí). Dne 2. září 1813 obdržel magistrát města poděkování za důstojné posmrtné zaopatření padlého dragouna. Slavnostnímu odhalení byl přítomen starosta města Anton Strobschneider, 29 žijících účastníků napoleonských válek, příbuzní Friedricha Jordana a zástupci jeho rodné obce Chabičova u Šternberku na Moravě. Pamětní deska byla zlikvidována nacisty v roce 1939 a obnovena s jiným textem kolem roku 1998 na jiném domě²⁴⁶.

Ač je hromadný hrob v Přestanově se svými 10 000 pohřbenými největším masovým hrobem u nás, není jediným, který musel být po bitvě v krajině zřízen. Další hromadný hrob padlých vojáků se nachází na chlumeckém hřbitově při vstupu vedle kaple. V roce 2007 jej nechala obec na vlastní náklady opravit do dnešní podoby. Zhruba 500 mrtvých je také pohřbeno v hromadném hrobě poblíž Petrovic. Další se nachází v Neznabozích, dnes součástí obce Chudarov²⁴⁷.

Pokud pomineme kapli Nejsvětější trojice na Horce, která svým způsobem slouží jako místo paměti chlumecké bitvy, nenalézá se bezprostředně na bojišti již žádná významná památka na rok 1813.

Z památníků ležících v blízkosti bojiště, avšak mimo jeho vlastní oblast, je pro úplnost nutno uvést ještě pamětní kámen na severovýchodním upatí Doubravské hory, zhruba 1,5 kilometru od Teplic. Dále tzv. „Francouzský kámen“ v lesích mezi Dubí a Zadním Cínvaldem. Prostý kamenný hranol nápisem připomíná, že 30. srpen 1813 byl zlomovým dnem Napoleonova válečného štěstí.²⁴⁸

---

²⁴⁴ Viz kapitola 4.

²⁴⁵ Gedenkschrift, Getreue Schilderung der Schlacht bei Kulm 1813, Aussig 1913, s. 19.

²⁴⁶ Šternberské listy, č. 5, 2007, s. 8.

²⁴⁷ MARTINOWITZ, Adolf, Ein Soldatengrab aus dem Jahre 1813 in Niesenbahn, in: Beitrage zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1925, Sonderheft Nr. 5, s. 51-52.

²⁴⁸ KUBALA, Eduard - HONL, Ivan, Bojiště u Chlumce (1126, 1813), Praha 1935, s. 19.

Místem, kde se také nacházejí či nacházely památky na rok 1813, je město Teplice. Jelikož zde byl hlavní stan spojenců, jsou zde válečné události připomenuty hned na několika místech. Předně jsou to domy, kde byly ubytováni vrchní velitelé a panovníci. V domě „U Josefa Egyptského“ v Dlouhé ulici č. 30 byl ubytován kníže Schwarzenberg. Rakouský císař bydlel na zámku, ruský car v protějším domě „U Zlatého klíče“ na Zámeckém náměstí č. 3 a pruský král v domě „Morawe“ stávajícím na rohu Dlouhé ulice. První noc svého zajetí strávil generál Vandamme v domě „U tří králů“ v Kostelní ulici č. 7. Do průčelí kaple Nalezení svatého Kříže (tzv. Seumeho kaple, dnes chátrající nepřístupná památka), byly vetknuty desky se jmény důstojníků spojeneckých armád, kteří zemřeli v Teplicích na následky zranění v bitvě. Na novém městském hřbitově se nacházejí dva pomníky, pískovcová deska na hrobě ruského generála Alexeje Melisina padlého v bitvě u Drážďan a litinový pomník prince Anhalt-Coethen-Pless od pruského Kleistova sboru. Oba pomníky byly na svá nynější místa přeneseny z původního hřbitova ležícího u zmiňované kaple, zrušeného v roce 1864.²⁴⁹

Neúplný výčet památek a pomníků válečných událostí roku 1813 doplňuje kamenná pyramida v obci Vraný u Kladna, která je vzpomínkou na vojenskou přehlídku z roku 1813, které byli svědky tři spojenečtí panovníci²⁵⁰.

Dále nástěnná tabule v Jablonném v Podještědí umístěná na domě nedaleko kostela sv. Vavřince (Laurentia) a sv. Zdislavy. Označuje jediné místo v Čechách, kde francouzský císař Napoleon přespal, konkrétně v noci z 18.-19. srpna²⁵¹.

Poslední zmíněná památka je místům bitvy překvapivě vzdálena. Je to tzv. Pantheon umístěný ve skalách v areálu hradu Vranov u Malé Skály. Zdejší majitel, textilní podnikatel Franz Römisch, dal v první polovině 19. století v okolí rozmístit romantické pomníčky a mohyly oslavující význačné spisovatele, legendární hrdiny, panovníky a vojevůdce. Dodnes se v areálu zachovala „Síň tří císařů“ na památku vítězství spojeneckých vojsk nad Napoleonem v bitvě u Lipska. Součástí této síně je i vzpomínka na bitvu u Chlumce. Ta je zde jmenována vedle dalších bitev, které

---

²⁴⁹ KUBALA, Eduard - HONL, Ivan, *Bojiště u Chlumce (1126, 1813)*, Praha 1935, s. 16.

²⁵⁰ Die Schlacht bei Kulm 1813, in: *Trei da hejmt* 1987, s. 6

²⁵¹ Tamtéž.

předcházely Napoleonově pádu. Současně s názvy bitev jsou do skal vytesány i přední spojenečtí vojevůdci²⁵².

---

²⁵² Mimo jiné se zde nacházejí medailony Schwarzenberga, Colloredo-Mansfelda, Platova, Ostermanna, Blüchera a Kleista (KIRSCHNER, Adolf, Theodor-Körners Gedenken in unserem Gaue, Aussig 1913, s. 2).

4. Jubilejní slavnosti

4.1. Úvod

V posledních srpnových dnech roku 1913 se v Ústí nad Labem a okolí konaly hned tři slavnosti současně. První z nich byl tzv. Franzosenfest, slavnost lidového charakteru na počest osvobození města z francouzské okupace během válečného roku 1813. Druhou slavností, která se k Franzosenfestu váže svým původem, avšak zcela se liší charakterem a tradicí, bylo odhalení výše zmíněného Jubilejního pomníku bitvy u Chlumce. Poslední festivitou bylo slavnostní otevření tzv. Kaiserwarte, vyhlídkové věže na kopci u Nakléřova, jejíž stavba začala roku 1908 na počest 60. výročí panování Františka Josefa I. Každá ze slavností s hojným zastoupením jak řadových občanů, tak tzv. honorace, měla svůj zcela svébytný původ. Na první pohled by se mohlo zdát, že se jedná jen o jakési „náhodné setkání na jednom místě a v jednom čase.“ Ovšem při bližším zkoumání vyjdou najevo souvislosti, které všechny tři události spojí v jeden velký akt, jenž pouze ve své celistvosti odhalí všechny atributy a motivy dění.

K těm patří především neskrývaný nacionalismus, z pochopitelných důvodů německý. Dále militarismus - zbýval pouhý rok do světové války a válečný charakter slavností přímo vybízel k demonstraci bratrství ve zbrani mocnářství rakouského a císařství německého.²⁵³ Dalším motivem byl patriotismus. Kultura a paměť místního lidu odešly v roce 1945 spolu s etnikem, které je po mnoho generací utvářelo a pěstovalo.²⁵⁴ Posledním atributem, který už ztrácí specificky německý nádech, je samosprávný charakter občanské společnosti²⁵⁵, který zažil bouřlivý rozmach v druhé polovině 19. století. Nenávratně zmizelá doba, kdy každý někam patřil, byl členem nebo předsedou spolku, sdružení, obce či prostě čehokoli, na co mohl být hrdý a co určovalo jak jeho místo ve společnosti, tak i ve slavnostním průvodu²⁵⁶.

---

²⁵³ HOUFEK, Václav, Bitva u Chlumce v roce 1813 a některé její pomníky na Ústecku, in: Armáda a společnost v českých zemích v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem 2004, s. 22.

²⁵⁴ Viz kapitola 6.

²⁵⁵ Viz HLAVAČKA, Milan, Zlatý věk české samosprávy, Praha 2006.

²⁵⁶ V souvislosti s napoleonskými slavnostmi vit. VÁGNER, Petr, Napoleonské slavnosti a napoleonské společnosti na našem území v letech 1815-1948, diplomová práce, Katedra historie PF UJEP Ústí nad Labem 2000.

4.2. „Jahrhundertfeier“ – odhalení Jubilejního pomníku

Ráno 30. srpna bylo krásné slunečné počasí a celé město Ústí nad Labem bylo slavnostně vyzdobeno. Z okolních obcí proudily davy a zaplavovaly již tak dost přeplněné ulice. V okolí vlakového nádraží se shromáždily uniformované spolky, kapely vyhrávaly a samotné nádraží bylo obsypáno květinami. K peronu se táhl dlouhý červený běhoun. Byl očekáván příjezd arcivévody Karla Františka Josefa, který měl tu čest na připravovaných slavnostech zastupovat samotného císaře. Na nástupišti se shromáždila honorace k uvítání čestného hosta.²⁵⁷ Mezi prvními stál kníže Westphalen, zámecký pán z Chlumce, dále starosta města Dr. Ohnsorg spolu s městskými radními Dr. Bornemannem, Ulbrechtem a Titelbachem.²⁵⁸ Tehdejší zemští poslanci, pánové Dr. Hackel a Maresch, byli následováni rektorem německé techniky v Praze a současně vrchním stavebním radou Bachem, místodržitelským radou Lendeckem, jenž zastupoval slavnostní výbor. Dále komorní rada Dr. Lienert, kapitulní děkan páter Zimmler, zástupci izraelské kulturní obce (Dr. Wittenberg a Pick), převor dominikánského konventu páter Herbs, soudní rada zemského soudu Dr. Kindler, vrchní finanční rada Dr. Seybl, poštovní ředitel Wolf, celní inspektor Hübner, vrchní okresní lékař Dr. Strauss, vrchní zvěrolékař Fanta, vrchní berní správce Devom, vrchní stavební rada a současně předseda úřadu povodí Labe Cramer, železniční představenstvo okolních stanic (Ústí-Nové Město, Střekov, Krásné Březno - dnes městské části Ústí nad Labem), představitelé Sasko-české paroplavební společnosti, ředitelé a učitelské sbory místního státního gymnasia, reálné školy, státní průmyslové školy, městské a národní školy. Nechyběli zástupci velkopřemyslu a bankovních institucí, obchodnictva a řemeslnictva. V neposlední řadě byli zastoupeni záložní důstojníci všech druhů zbraní, deputace veteránských a válečných spolků, požárních sborů, střeleckých spolků, rakouského námořního spolku, spolku německých státních úředníků a dalších.

Vyčerpávající výčet jmen zde není samoučelný, nýbrž názorně dokládá skladbu toho, co tehdejší společnost považovala za honoraci a výkvět. Není bez zajímavosti, že přední místo zaujímají úředníci. Dnes by byla podobná pocta svěřena nejspíše majitelům firem a sponzorům, kdežto ve výčtu, který uvádí denní tisk, jsou

---

²⁵⁷ Seznam přítomných in: Die Ankunft der Erzherzogs, Aussiger Tagblatt, 30. srpen 1913, č. 199, s. 6.

²⁵⁸ U všech tří osobností ve výčtu je zdůrazněno „Deutschradikalen“.

průmyslníci a finančníci až daleko za úředníky. Dokonce se před ně dostali i zástupci učitelských sborů, kteří v porovnání s dnešním stavem zažili, co se společenského žebříčku týče, drastický propad.

Kolem osmé hodiny přijela za salvy z hmoždířů a za vyzvánění zvonů souprava a za bouřlivého ohlasu přítomných vystoupil arcivévoda, následován princem Lobkowicem. Poté, co místodržitelství rada Dr. Štepan a četnický rytmistr podali nutná hlášení, přednesl starosta města Dr. Ohnsorg slavnostní řeč. Předně uvítal pana arcivévodu jménem rady i celého města a vyjádřil přání, aby byl následující svátek chápán jako oslava spojení panovníka a jeho lidu. I ve slovech arcivévodových či slovech okresního hejtmána Köhlera, jenž mluvil po něm, se mnohokrát apelovalo na svazek, který byl dle slov řečníků nerozlučně uzavřen mezi panovníkem a jeho lidem právě před sto lety.

Nejen tyto projevy, ale i všechny ostatní, které byly během následujících dvou dní předneseny, byly zcela v duchu německé euforie z osvobozovacích válek a na rakouskou zkušenost z roku 1813 se neodvolávaly. Entusiasmus pruského národa z roku 1813 v rakouských podmínkách válečných let nerezonoval a ani rezonovat nemohl²⁵⁹. V Prusku toto nadšení dalo vzniknout novým jevům a myšlenkám, mezi něž patří například rovné postavení panovníka a lidu ve válce či odpovědnost a láska k vlasti, postavená na roveň lásky a odpovědnosti k panovnickému domu. Jistá vlna demokratizace, lidovosti a spontaneity v Prusku, kterou si vyžádala specifičnost situace, rakouskou společnost a armádu téměř nezasáhla²⁶⁰. Z toho jednoznačně vyplývá, že myšlení obyvatel Ústecka bylo obzvláště v době, kdy pozice Německého císařství sílila natolik, že již zastíňovala pozici Rakouska-Uherska, spíše německé než rakouské, ať už si pod termínem „rakouské“ představíme cokoli.

Po projevech nasedl arcivévoda spolu s hrabětem Westphalenem na připravený automobil, který následován kolonou zamířil do Chabařovic. Cesta městem vedla skrze zaplněné ulice V Jirchářích, kde stál špalír bíle uniformovaných děvčat, dále skrze Hrnčířskou, Mírové náměstí a Revoluční. V denním tisku byla v předešlých dnech otištěna prosba a apel ústeckého starosty Dr. Ohnsorga, aby obyvatelé zmíněných ulic nepozapomněli své domy náležitě vyzdobit vlajkami a

---

²⁵⁹ Viz pátá kapitola.
²⁶⁰ Tamtéž.

květinami tak, aby byl co nejlépe vyjádřen „*německý charakter našeho města*“²⁶¹ a aby výzdoba byla v souladu s významem událostí a čestných hostů. Automobily obkroužily dnešní Lidické náměstí, aby se město mohlo arcivévodovi pochlubit výstavními budovami knihovny, divadla a spořitelny, a poté se opět Revoluční ulicí vydaly do Chabařovic. Cesta byla kromě všudypřítomných zástupů lemována vlajkami většinou v barvě žluto-červeno-černé.

Na místě uvítal arcivévodu a další členy honorace vystoupivší z automobilů starosta města Dr. Mattausch. Následoval projev nikoli nepodobný projevům z ústeckého nádraží a vzájemné vyjadřování díků, ke kterému se přidal i okresní hejtmán Nolle. Arcivévoda neopomenul ujistit všechny přítomné, že je poctěn tím, že právě on může zastupovat jeho c. k. apoštolské veličenstvo, načež se všichni odebrali k místu, kde měla samotná slavnost proběhnout - do obce Chlumec.

Širokou pláň zaplnilo publikum čítající mnoho tisíc hlav. Lidé se tísnili i na okolních výšinách, přičemž nejvýhodnější výhled nabízel vrch Horka. Pod pomníkem se táhla do širokého oblouku velká tribuna obklopená dvěma velkými stany. Jeden byl zřízen pro arcivévodu Karla Františka a druhý, který byl vztyčen nad masivním oltářem, pro světícího biskupa Dr. Frinda. Celá scénérie byla znázorněna na četných kresbách, malbách i rytinách. Můžeme si tedy o mohutnosti a rozsahu celé akce udělat dobrý obrázek.²⁶²

Z denního tisku se opět dochoval seznam přítomných. Kromě osobností, jež jeho c. k. výsost vítaly již na vlakovém nádraží, zde byli tito: místodržitel kníže Thun v doprovodu okresního komisaře hraběte Beck-Waldecka, ministr zemské obrany von Georgi zastupující vládu, zástupce německého císaře generálporučík von Kessel, zástupci německé armády generálmajor von Lützow a plukovník von Fiesheim z ministerstva války, generálmajor von Hohenborn a podplukovník von Leuther z generálního štábu, velitel prvního gardového pluku plukovník von Friedenburg, deputace granátnického pluku hraběte Kleist von Nollendorf a dále důstojnické deputace pěšího pluku č. 43 a dragounských pluků č. 1 a 9.²⁶³ Můžeme si povšimnout, že ve výčtu osob veskrze vojenských převažují zástupci německé říše. Důstojníci či zástupci společného rakousko-uherského ministerstva války ani

---

²⁶¹ OHNSORG, Franz, An die geehrte Bevölkerung von Aussig, Aussiger Tagblatt, 28. srpen 1913, č. 197, s. 6.

²⁶² Seznam ikonografického materiálu in: NOVOTNÝ, Antonín, Bitva u Chlumce 1813 a její pomníky – Pokus o jejich ikonografii, in: Vojensko historický sborník 1936, č. 2, s. 165-171. Velké množství vyobrazení se též nachází ve fondu grafik archivu Vojenského historického ústavu.

²⁶³ Anwesenden. Die Jahrhundertfeier in Kulm, Aussiger Tagblatt, 30. srpen 1913, č. 199, s. 6.

panovníkovy vojenské kanceláře a osobního nejvyššího velitelství zde nejsou, stejně jako zástupci generálního štábu, vůbec zmíněni. Není pochyb o tom, že na slavnosti byli také přítomni, ovšem v rozsáhlé, několikastránkové zprávě v *Aussiger Tagblatt* se neobjevují. Úcta a obdiv k německé armádě s nepřetržitou vítěznou tradicí zde zřejmě převážila nad státní loajalitou. Stejně tak nejsou zmiňováni zástupci jiných armád, které také hrdinně bojovaly roku 1813 v bitvě u Chlumce. O účasti ruských nebo francouzských vojenských představitelů, přestože podíl těchto národů na válečných událostech byl mnohem vyšší, na slavnosti v roce 1913 lze s úspěchem pochybovat. Při líčení některých okrajovějších částí slavnosti a vedlejších bodů slavnostního programu jsou zástupci různých spolků a organizací z těchto zemí letmo zmiňováni. Nikdy se však nejedná o oficiální delegace postavené na roveň domácím zástupcům, nebo dokonce zástupcům německého císaře. V tomto směru se vzpomínkové slavnosti v roce 1913 výrazně liší od slavností pořádaných roku 1863, tedy u příležitosti 50-ti letého výročí bitvy²⁶⁴. Tehdy ještě mocenské bloky Trojspolku a Trojdohody přirozeně neexistovaly, a proto mohly být francouzské a ruské spolky integrálními a plnohodnotnými členy slavnostních průvodů. Také zástupci těchto zemí a národů se mohli nacházet mezi přítomnou honorací, či se dokonce podílet na slavnosti vlastními proslovy a projevy. Ovšem za padesát let od poslední výroční se situace radikálně změnila a akce roku 1913 měla být nepopíratelnou demonstrací bratrství ve zbrani, branné pohotovosti a odhodlání německých národů. V tomto duchu se nesly i všechny projevy.

Co se týče zástupců šlechty, byli zde přítomni tito: kníže Karel Schwarzenberg, Carlos kníže Clary-Aldringen, hrabě Rudolf Kinský s rodinami, hrabě Colloredo-Mansfeld, hrabě Schönborn, hrabata Clemens Ottokar a Theobald von Westphalen, kněžna Lobkowicková, princezna Alžběta Radziwill, hraběnka Trautmannsdorf, hraběnka Chotková, hraběnka Hoyos a další²⁶⁵. Jak je vidět sešla se opravdu reprezentativní společnost, což jenom potvrzuje význam a rozsah slavností.

Výčet osobností, které obsadily nejčestnější místa na tribuně, uzavírají zástupci vysokého místního i zemského úřednictva, předáci průmyslu (mj. Pánové Ferdinand Marsech a Jiří Schicht), záložní důstojníci francouzského slavnostního

---

²⁶⁴ Fest-Ordnung für die 50jährige Gedächtniss-Feier der Schlacht bei Culm, B.m. 1863.

²⁶⁵ Anwesenden. Die Jahrhundertfeier in Kulm, *Aussiger Tagblatt*, 30. srpen 1913, č. 199, s. 6.

komitétu, ústečtí členové výboru pro výstavbu pomníku, váleční veteráni z let 1859, 1864, 1866 a další.

Arcivévoda se za bouřlivého ohlasu a provolávání slávy, na které odpovídal ležérním vojenským pozdravem, přesunul na schody k místu, kde se nacházel pomník. Zde ho květnatým prolovem uvítal protektor komitétu pro výstavbu pomníku hrabě Ottokar Westphalen.

„...veškeré obyvatelstvo severních Čech, zástupci všech stavů, deputace a spolky, jenž se dnes zde shromáždily, jsou nadšeni a projevují vděk za nejvyšší vyznamenání, které mohli naši vojáci u příležitosti stého výročí bitvy u Chlumce obdržet. S pocity vděčné oddanosti snažně prosíme nebe za nejlaskavější císařský dům a za přátelství spojených německých panovnických domů...“²⁶⁶

Hrabě dále vzpomínal oddanosti vojáků, kteří zde položili za císaře a vlast své životy a ubezpečil arcivévodu i všechny přítomné hosty, že nejen on, ale i všichni obyvatelé severních Čech jsou odhodláni své předky následovat. Projev zakončil přáním, aby se stejného závazku se stejně bouřlivým ohlasem jeho císařské veličenstvo dočkalo i *„ze severních hranic říše, až daleko přes Alpy a z východu na západ, tak daleko, kde císařské žezlo vládne“*.²⁶⁷

Poté, co arcivévoda dojat poděkoval, došlo k samotnému aktu vysvěcení pomníku, jehož se ujal světící biskup Frind. Mše byla zakončena salvami z děl baterie č. 26. Slova se ujal pražský univerzitní profesor Dr. Ottokar Weber, spoluautor hojně rozšířené a čtené publikace *„Gedenkbücher an die siegreiche Schlacht von Kulm“*.²⁶⁸ Přítomné seznámil s historickým pozadím a okolnostmi chlumecké bitvy a vyzdvihl několik osobností. Císaře Františka I., *„prozíravého diplomata Metternicha“*²⁶⁹, velitele generálního štábu Hlavní armády maršála Radeckého a pruského generála Kleista, dle slov Dr. Webera de facto hlavního strůjce vítězství. Ze spojeneckých velitelů zmínil příznačně jen ruského generála prince Evžena Württemberského. Zdůraznil, že pouze pevné a nerozborné bratrství ve zbrani císaře Františka I. a krále Fridricha Viléma III. vedlo definitivně ke zničení *„Napoleonova panovnického chtíče“*²⁷⁰ a osvobodilo německé národy z područí. Bouřlivé ovace, které prý následovaly po těchto slovech, jen ostře kontrastují se

---

²⁶⁶ Tamtéž, s. 7.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 7.

²⁶⁸ Gedenkbücher an die siegreiche Schlacht von Kulm, Aussig 1913.

²⁶⁹ Anwesenden. Die Jahrhundertfeier in Kulm, Aussiger Tagblatt, 30. srpen 1913, č. 199, s. 7.

²⁷⁰ Tamtéž.

známými postoji a ohlasy na válku roku 1813 v prostředí a společnosti habsburského soustátí. Velikost a důležitost oslav a upomínané události podpořil zvoláním „*bez Chlumce by nebylo Lipska*“, poučil přítomné o charakteru oslav: „*není to svátek války, co zde dnes slavíme, nýbrž svátek míru*“ a zakončil svůj projev slovy goethovými: „*...a tak užívá největší štěstí zde na zemi ten, kdo po těžkém vnitřním boji nalezl vnitřní mír*“.²⁷¹

Poslední, kdo se ujal slova, byl předseda komitétu pro zbudování pomníku pan Wenzel Haas.²⁷² Jeho projev byl nejbojovnější, nejmilitantnější a nejvíce poukazoval na německý charakter slavností. Poděkoval všem přítomným, Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen [Společnosti pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách, V. K.], a obzvláště těm, kteří mu pomáhali v jeho 15-ti letém úsilí o zbudování Jubilejního pomníku, o jehož monumentalitě a umělecké hodnotě nikdo z přítomných nepochyboval.

Stavba byla, jak dokazuje velké množství ilustrací, pohlednic, ale i popisných článků, brožur a knih, ve své době velice populární.²⁷³ Pomník byl zde popisován do nejmenších podrobností a u každého detailu byl zdůrazněn jeho význam a účel.

Mezi návštěvníky byl též rozšířen odznak, který dle návrhu vídeňského sochaře Arnolda Hartla vyhotovila jablonecká firma Julius Zitte a který byl k dostání za cenu 1 K.²⁷⁴

Celý slavnostní akt byl uzavřen mohutným provoláním: „*Ať jeho veličenstvo císař František Josef I. slavně žije!*“ Arcivévoda, následován generálem von Kessel, položil k pomníku věnec a potom odjel automobilem k ostatním památníkům.²⁷⁵ I zde byly položeny věnce. Výčet osobností, společností a institucí, které se aktivně účastnili kladení věnců u jednoho nebo i u více pomníků je dlouhý a téměř se

---

²⁷¹ Tamtéž.

²⁷² Blíže ke komitétu viz. Statuten des Vereins zur Gründung eines Denkmals für die im Jahre 1813 gefallenen Österreichischen Krieger in Kulm, Kulm 1899.

²⁷³ Viz NOVOTNÝ, Antonín, Bitva u Chlumce 1813 a její pomníky-Pokus o její ikonografii, in: Vojensko historický sborník 1936, č. 2, s. 165-171. Nejpodrobnější popis byl tehdy otištěn v Beschreibung des neuen österreichischen Denkmals in Kulm, in: Gedenkblätter an die siegreiche Schlacht von Kulm, Aussig 1913.

²⁷⁴ Jahrhundertfeier der Schlacht bei Kulm, Aussiger Tagblatt, 27. srpen 1913, č. 196, s. 5.

²⁷⁵ Arcivévoda postupně navštívil pomník ruský, pruský i pomník Colloredo-Mansfelda.

shoduje s výše zmiňovanými hosty a účastníky slavností.²⁷⁶ Mezi předními hosty zde ovšem poprvé figurují zástupci Hilfsverein deutscher Reichsangehöriger [Pomocného spolku německých říšských příslušníků, V. K.].

Následovalo defilé čestných kompanií, polních baterií a cirka 150 veteránských a válečných spolků a svazů, které podle tehdejších záznamů trvalo tři čtvrtě hodiny²⁷⁷. K pobavení četného publika a k odlehčení pietní a slavnostní nálady se vznesl kolem poledne ze zámeckého parku balón s názvem „Böhmen“.²⁷⁸ Ještě dlouho se vznášel nad prostorem slavnosti, než zmizel ve směru saských hranic v oblacích.

Závěr dne strávil arcivévoda v zahradě chlumeckého zámku. Navečer odjel do Teplic, kde byl hostem knížete Clary Albringena. Během odhalování pamětního kamene vyslechl řeč teplického starosty Hussaka, nikoli nepodobnou těm, které již mohl během dne vyslechnout v Ústí, Chlumci i Chabařovicích. Den zakončil návštěvou městského divadla. Tepličtí uvítali arcivévodu hrou Valdštejnův tábor. Druhý den brzy ráno severní Čechy opustil a přistaveným vlakem odjel zpět do Vídně.

Panovnický dvůr nepoctil oslavy 100. výročí bitvy u Chlumce pouze návštěvou arcivévody Karla Františka Josefa, nýbrž i samotný císař, jehož osobně arcivévoda zastupoval, zaslal prostřednictvím kancléře svého kabinetu telegram: „*Jeho c. k. apoštolské veličenstvo děkuje nejlaskavěji za projev loajality.*“ Arcivévoda František Ferdinand byl méně stručný, když zaslal telegram: „*Zdravím co nejsrdečněji všechny shromážděné k odhalení rakouského pomníku na památku velkých časů. Ať posvěcený pomník věnovaný padlým císařským vojákům stále vzdáleným generacím připomíná, prostřednictvím jejich hrdinné smrti, věrnost císaři a říši.*“²⁷⁹

Oficiality byly odjezdem čestného hosta do Teplic ukončeny a oslavy se mohly plně rozvinout v lidovějším tónu, ve kterém neznatelně přecházely a posléze zcela vplynuly do druhé slavnosti, která souběžně probíhala v Ústí a okolí.

---

²⁷⁶ Die Kränze bei Schlachtendenkmale. Die Jahrhundertfeier, Aussiger Tagblatt, 1. září 1913, č. 200, s. 3.

²⁷⁷ In Priesten. Die Jahrhundertfeier, Aussiger Tagblatt, 1. září 1913, č. 200, s. 2.

²⁷⁸ Junghundertfeier der Schlacht bei Kulm -Ballonensstiege am 30. August, in: Prager Tagblatt, 29. September 1913, s. 3.

²⁷⁹ Antwortendeschen, Die Jahrhundertfeier, Aussiger Tagblatt, , 1. září 1913, č. 200, s. 1.

4.3. „Kaiserwarte“ – otevření vyhlídkové věže

Na výšině u Nakléřova, která dostala jméno po generálu Kleistovi, v místech, kde 7. září 1813 Napoleon sledoval boj u Varvažova, zvedala se až do roku 1944 vyhlídková věž, které neřekl nikdo jinak než „Kaiserwarte“. Její výstavbu, započatou roku 1908 u příležitosti 60. výročí vlády císaře Františka Josefa I., inicioval horský spolek z Ústí spolu se spolky z obcí Nakléřov, Liboňov a Telnice. Osobou, která celou akci zorganizovala a vedla, byl majitel knihtiskárny z Ústí, pan Weise.

Slavnosti započaly již v sobotu 30. srpna večer. Nakléřovský kopec byl osvětlen bengálskými ohni a i samotná věž byla slavnostně iluminována. Nechyběl ani průvod s pochodněmi. Následujícího dne dopoledne se konala pietní akce u pomníku a hrobu pruského majora von Roeder ve Varvažově. Slavnost byla velmi prostá, skládala se z projevu evangelického pastora z Chabařovic a z kladení věnců zástupců města Ústí a Hilfsverein deutscher Reichsangehöriger [Pomocného spolku německých říšských příslušníků, V. K.]. Ve tři hodiny odpoledne se konalo slavnostní předání a otevření věže veřejnosti. Akce si svým rozsahem, zvláště návštěvou většího počtu osob z lidovějších vrstev, nezdala s událostmi z předešlého dne, kdy se vzpomínalo výročí chlumecké bitvy.

Na silnici směřující do Petrovic se okolo třetí hodiny odpolední připravoval slavnostní průvod. Jeho složení odpovídalo lidovějšímu a lokálnějšímu rázu slavnosti. Na druhou stranu je nutno podotknout, že na rozdíl od v podstatě pietní soboty, nedělní akt přilákal daleko větší množství návštěvníků ze sousedního Saska. V čele průvodu šli trubači následováni slavnostně oděnými dámami, dále tělovýchovný spolek z Ústí D.T.B. „Jahn“ v čele s Dr. Hackelem, spolek bývalých říšskoněmeckých vojáků z Ústí, veteránské spolky z Ústí, Tisé, Hřenska, Markvartic, Přestanova, Libouchce, válečné spolky Libouchce, Děčína, Hřibské, sbory dobrovolných hasičů Hrdlovky u Duchcova, Telnice, Nakléřova, Libešic u Ouštěka, Krásného Lesa, Gottleuby (Sasko), deputace c. k. armády a záložních důstojníků, studentské spolky, vlastenecké a vzdělávací spolky, spolky družnosti a další. Celý průvod uzavíral komitét pro výstavbu věže a horský spolek z Ústí.²⁸⁰ Pořadí a seskupení spolků bylo

---

²⁸⁰ Einladung zur Jahrhundert-feier am Nollendorfer Berge!, Aussiger Tagblatt, 30. srpna 1913, č. 199, s. 16, Die Eröffnungs des Kaiserwartes. Die Jahrhundertfeier, Aussiger Tagblatt, 1. září 1913, č. 200, s. 2.

pečlivě připravováno dlouho dopředu. Každý spolek se pomocí korespondenčního lístku přihlásil a byl umístěn do průvodu tak, aby celé defilé bylo přehledné, současně ale záživné a originální.

Průvod byl u nakléřovského kostela uvítán starostou Franzem Bailem a farářem Flammersfeldem. Cesta k nedaleké Kaiserwarte, před jejímž vstupem stála busta císaře, byla lemována vlajkami černo-červeno-žlutými, černo-žlutými, bílo-černými a černo-bílo-červenými. Pro čestné hosty a honoraci bylo připraveno vyvýšené podium s místy k sezení. Náklady na celou akci byly částečně placeny i ze vstupného, čímž se akce lišila od slavností z předešlého dne. Místa na pódiu byla po 3 K a místa k stání za 1 K.

Následuje obvyklý výčet přítomných. Oproti předešlým se podstatně liší. Plukovník von Müller zastupoval knížete von Reuss, vnuka ruského generála Evžena Württemberského, dále svobodný pán von Eckardstein, hraběnka Kleist von Nollendorf, vnučka pruského velitele od Nakléřova, nadporučík dělostřelectva Arthur Moese von Nollendorf, pravnuke tehdejšího rakouského majora Moese, jemuž účast v boji vynesla šlechtický predikát „von Nollendorf“, místopředseda rada Dr. Stepan, pánové Köhler, Ohnsorg, Kindler, Hackel a Maresch, opět zástupci izraelské obce, zástupci průmyslu, deputace řemeslnických spolků, dělostřeleckých sborů, hrabě Westphalen, prof. Krattner a nemohl chybět světící biskup Dr. Frind.²⁸¹

Kapela zahrála „Die Himmel rühmen“, stavitelé Wagner a Hanke slavnostně předali klíče předsedovi komitétu panu Weisovi, nakléřovské dívky přednesly oslavnou báseň, položily k bustě kytice a jednotliví čestní hosté honosící se predikátem von Nollendorf poděkovali jménem svým i svých předků všem přítomným nejen za výstavbu vyhlídkové věže, ale i za propojení slavnosti jejího otevření se vzpomínkou na události, které se v Nakléřově před 100 lety odehrály. Ze všech následujících projevů se postupně vytrácel důraz na pravý důvod výstavby věže, tj. 60. výročí vlády císaře Františka Josefa. Staříčský mocnář byl nenápadně a postupně upozaděn a jeho místo zaujaly proklamace o věčném přátelství německých národů. Ústecký starosta Dr. Ohnsorg dokonce ve svém projevu prvotní důvod výstavby zcela opominul a věž Kaiserwarte označil za „*upomínku na stálou jednotu, věrnost a*

---

²⁸¹ Tamtéž.

*přátelství ve zbrani s německou říší.*²⁸² V podobném duchu se nesly i děkované proslovy nadporučíka Moese von Nollendorf a svobodného pána von Eckardtstein. Zástupce horského spolku z Gottleuby vzpomněl věčného přátelství mezi Sasy a českými Němci a tehdejší poslanec Dr. Hackel, jenž mluvil za D.T.B. „Jahn“, varoval před falšováním dějin. Svůj proslov zakončil slovy: „*jsem hrdý na to, být Němcem,*“²⁸³ což vzbudilo mezi přítomnými bouřlivý ohlas. Poté došlo k menšímu slavnostnímu aktu u Kleistova pomníku.

Tím byly nezbytné oficiality ukončeny. Čestní hosté navštívili věž a ostatní návštěvníci vychutnávali na varvažovské návsi jak slavnostní defilé, tak i pochutiny na připravených stáncích. Pilo se pivo a nálada se začala blížit té, jež ovládala poslední ze zmíněných festivit, Franzosenfest, též nazývaný Lidovým svátkem.

4.4. „Franzosenfest“ – Lidový svátek v Ústí nad Labem

Franzosenfest byl tradiční svátek²⁸⁴, který se konal v Ústí nad Labem každoročně od roku 1813. Byla to slavnost na počest osvobození města od vojáků generála Kreuzera, kteří město na Vandammův rozkaz okupovali. Z města byli vytlačeni rakouskými jednotkami.²⁸⁵ Steté výročí události bylo příčinou, že jinak skromnější lokální slavnost se roku 1913 rozrostla do obřích rozměrů, vydatně podporována, co se návštěvníků týče, zbylými dvěma slavnostmi. Bezpochyby zde fungovala vzájemná reciprocita. Většina návštěvníků, zvláště pokud přijela z větší dálky, využila příležitosti a navštívila, bylo-li to jen trochu možné, všechny tři oslavy.

Samotný svátek Franzosenfest se konal opět po dva dny. Již v sobotu ráno proběhla pietní akce v Chlumci, kterou pořádal slavnostní komitét. Součástí bylo i položení věnce u schodů pomníku. Odpoledne měl dle programu proběhnout

---

²⁸² Die Eröffnung des Kaiserwartes. Die Jahrhundertfeier, Aussiger Tagblatt, 1. září 1913, č. 200, s. 2.

²⁸³ Tamtéž.

²⁸⁴ Není bez zajímavosti, že s podobnou zkušeností a posléze podobnou tradicí nejsou ústečtí obyvatelé sami. Například 1. září na svátek sv. Jana Křtitele se v obci Krásný Dvůr konala každoroční slavnost na počest záchrany města před okupací ze strany polských vojsk. Příznačně se tento svátek nazýval „*Polakenfest*“. Viz Scenen aus der französisch-pohlnischen Invasion.

²⁸⁵ Viz kapitola 2.

slavnostní koncert severočeského pěveckého spolku, ovšem z nezjištěných příčin se nekonal.²⁸⁶

Opravdová slavnost ovšem začala až večer, kdy okolo sedmé hodiny proběhl promenádní koncert na dnešním Mírovém náměstí. Mariánská hora byla slavnostně osvětlena, bengálské ohně doplnil ohňostroj. Stejně jako tou dobou ve Varvažově, proběhl i zde průvod s pochodněmi. Jeho trasa se dá pomocí denního tisku rekonstruovat²⁸⁷. Začínala ve Velké Hradební, dále vedla skrze Pivovarskou, Zelenou, Malou, Opletalovu, Pařížskou, ulici Prokopa Diviše, Bratislavskou, opět Velkou hradební, Hrnčířskou, Klášterní, dále se stáčela na Malou Hradební, okolo dnešních Smetanových sadů, Masarykovou, skrze Lidické náměstí, znovu Velkou Hradební (úsek Revoluční – Pařížská), Revoluční a celý průvod byl zakončen na dnešním Mírovém náměstí.²⁸⁸ Složení průvodu bylo následující: ústecký spolek řemeslníků, ústecký pěvecký spolek, pěvecký spolek „Freundschaft“, vojensko-veteránský spolek z Ústí, několik místních "Turnvereinů", střelecký spolek, zaměstnanci sklářských hutí, chemických továren, mnoho kapel, dobrovolných hasičů a dalších. Charakter průvodu byl v porovnání s průvody u příležitosti otevření Kaiserwaret a stého výročí bitvy u Chlumce mnohem méně vojenský a o mnoho více lokální. Většina spolků a organizací pocházela přímo z města Ústí nebo přilehlých obcí.

Ráno se průvod, jehož složení bylo téměř totožné s průvodem pochodňovým, vypravil na Mariánskou horu, kde se konala mše. Trasa vedla od dnešní ulice U kostela přes Mírové náměstí směrem k ulici Dobětická. Návrat zpět na tržiště byl o poznání delší. Procházel velkou částí ulic a uliček centra dnešního Ústí nad Labem. Na závěr proběhlo defilé s následným vzdáním holdu u pamětní desky v Dlouhé ulici. Po holdování měl dlouhý proslov starosta Ohnsorga. Jeho ráz byl velmi podobný těm, které byly k slyšení předešlého dne v Chlumci. A stejně jako ony byl i tento zakončen provoláním: „*Sláva císaři.*“

---

²⁸⁶ Mitteilungen des Festausschusses. Jahrhundertfeier der Schlacht bei Kulm, Aussiger Tagblatt, 27. srpna 1913, č. 196, s. 5.

²⁸⁷ Marschordnung des fackelzuges. Franzosenfest. Aussiger Tagblatt, 28. srpna 1913, č. 197, s. 8.

²⁸⁸ Střed města doznal během 20. století značných změn a velká část trasy procházela dnes již neexistujícími ulicemi. Buď zcela zanikly, nebo se přestavbou spojily, například do dnešní Velké hradební. Viz. GRISA, Ivan, Ústecká uličnice, Ústí nad Labem 1998.

Vrchol programu nastal okolo třetí na Ferdinandově výšině. Volný vstup a lidový charakter přilákal značné množství lidí jak z Ústí a okolních obcí, tak i ze sousedního Saska. V srpnovém čísle Leipziger Illustrierte Zeitung vyšel bohatě ilustrovaný článek, který čtenáře seznamoval nejen s významem slavností a s jejich historickým pozadím, ale přinášel i informace o ubytování a dopravě na místa konání jednotlivých oslav. Tombola byla vzhledem ke kulatému výročí oproti předešlým rokům bohatší. Mezi jinými cenami bylo například mnoho set lahví vína a sektu, nábytek, zavařovací přístroje a jiné kuchyňské spotřebiče a dokonce i živé ptactvo. Lístky byly k dostání již několik dní předem, proto nedocházelo k žádným obvyklým strkanicím a návalům. Veškeré ceny bezplatně poskytli obchodníci a továrníci z Ústí a okolí, na než bylo několikrát ze strany slavnostního komitétu v denním tisku apelováno. Příznačné je, že byly oslovováni pouze němečtí obchodníci a továrníci.²⁸⁹ S případným příspěvkem českých a židovských obchodníků, ač jich byl na Ústecku mizivý počet, se vůbec nepočítalo. O děti bylo postaráno díky vyhrazenému prostoru pro hraní a zábavu s nabídkou bezplatného občerstvení. Na památku celého Franzosenfestu byla též k dostání pamětní mince za cenu 30 haléřů.

4.5. Doprava, bezpečnost a hladký průběh slavností

Organizovat takto masové akce a především jejich souběžný průběh jistě nebylo pro místní úřady lehkou záležitostí. Informace byly denním tiskem podávány s velkým předstihem a několikrát opakovány. Jednotlivé spolky a organizace byly zapojovány zcela institucionálně, aby jejich účast nebyla náhodná, nepřipravená a nezajištěná. Například všichni pruští důstojníci měli bez výjimky základní stanoviště v Teplicích a na slavnosti se přesouvali připravenými automobily. Organizátoři a členové spolků, kteří přijeli z daleka, byli ubytováni v místních školách.

---

²⁸⁹ Např. Eine Bitte an die geehrten deutschen Kaufleute und Industriellen Aussigs. Franzosenfest, Aussige Tagblatt, 27. srpna 1913, č. 196, s. 12.

Byly vydávány podrobné programy a předpisy, dokonce i o oblecích na to které místo té které slavnosti. Tak například na peron k uvítání arcivévodky se ctění pánové řadili v kabátu tzv. Kaiserrocku, cylindru a černé kravatě.²⁹⁰

Masovost akcí narážela na jeden významný, zdánlivě přehlédnutelný problém. Toho roku se totiž kvůli nepříznivému počasí protáhly v severních Čechách žně. Účastníci museli proto dávat velký pozor na pole a nivy. Vzhledem k této skutečnosti musely být i některé předpokládané prostory k oslavám a shromážděním upraveny či posunuty.

Ovšem tou největší komplikací bylo zajištění plynulé dopravy. Z Teplic byl každou čtvrt hodinu vypraven zdvojený vlak. Navíc mezi Teplicemi a Ústím probíhala kyvadlová doprava nákladními automobily s přívěsy. Ani tak nebylo možno zvládnout tisíce návštěvníků a to i přesto, že se velká část příchozích rozhodla spojit slavnosti s výletem takřkajíc „po svých“. Podél silnic se tak táhly kolony aut a zástupy turistů.

Dále z Ústeckého nádraží vyjížděly do Nakléřova a Chlumce každou čtvrt hodinu a do Telnice každou půl hodinu kyvadlové linky. I ty však musely být posílněny motorovými nákladními vozy s přívěsy. Poslední vlaky, které ze zmíněných destinací směřovaly nazpět do Ústí, vyjížděly až hluboko po půlnoci.

Co se plynulosti dopravy týče, kromě výše zmíněných pravidelných speciálních linek byly některé silnice v inkriminované dny zcela uzavřeny. Vyhlášku vydalo okresní hejtmanství a na dodržování dohlíželo c. k. četnictvo. Uzavírky byly celodenní pro automobilovou i cyklistickou dopravu. Jednalo se o následující silnice: okresní silnice Chabařovice-Chlumeč, Hrbovice-Český Újezd-Chlumeč, Užín-Chlumeč, Nakléřov-Chlumeč a Přestanov-Stradov-Chlumeč. V neděli byla dokonce uzavřena říšská silnice Ústí-Chabařovice.²⁹¹

Při mohutnějších akcích, jako byla například slavnost na Ferdinandově výšině, se o bezpečnost a hladký průběh staraly osoby najaté městským úřadem a u kas, tomboly a za stánky byly slavnostně oděné dámy, které svoji účast nabídly zcela dobrovolně.

Přes všechnu píli a pečlivou organizaci došlo bohužel během slavností ke dvěma politováníhodným událostem. U Nakléřovského kostela byla smrtelně zraněna

---

²⁹⁰ Zum Empfange des Erzherzogs. Aussiger Tagblatt, 29. srpna 1913, č. 198, s. 4.

²⁹¹ Absperrung einiger Bezirksstrassenstreckung, Aussiger Tagblatt, 28. srpna 1913, č. 197, s. 5.

jedna z návštěvnic, shodou okolností manželka městského radního z Podmoklů. Vypadla z jedoucího automobilu. Druhou nehodou byl pád cyklisty z Neštěmic do výkopu před Nakléřovem. V obou případech byla situace ztížena pozdním příjezdem sanitního vozu.²⁹²

Všechny významné momenty z inkriminovaných dní byly pro budoucí generace fotograficky zaznamenány. Chlumecký slavnostní komitét pověřil firmu Sattler und Lissy z Teplic, jež tak měla výhradní právo na pořizování snímků. Fotografie byly vyvolány v ateliéru ústeckého fotografa Spinky a vystaveny ve výkladní skříni jeho firmy několik dní.²⁹³

4.6. Charakter, význam a poselství slavností

V úvodu byly zmíněny některé charakteristiky, které by mohly všechny tři slavnosti obsáhnout. Jde především o nacionalismus, militarismus, patriotismus a onu „spolkovost“. Nabízí se však otázka, zda šlo opravdu o slavnosti tři, nebo o slavnost jednu. Každá z nich měla jiný původ, jiné pozadí a ráz. Avšak téma vinoucí se jako červená nit všemi třemi (tj. vzpomínka na válečný rok 1813, na hrdinně padlé i na slavně vítězíci) bylo všudypřítomné. Pokud by například došlo k otevření vyhlídkové věže, jejíž výstavbu iniciovalo panovnické výročí na jiném místě a v jiné době, slavnostní předání by se od otevření Kaiserwarte značně lišilo. Výstavba byla bezpochyby plánována tak, aby předání veřejnosti proběhlo právě v roce kulatého výročí bitvy. Tím se dvě festivity – otevření Kaiserwarte a odhalení Jubilejního pomníku, velmi si podobné svým charakterem, přiblížily i tématicky. U obou se jednalo o otevření jistého druhu hmotné památky za značného zájmu veřejnosti, médií i osobností a honorace. Průnikem motivu zcela převažujícího u odhalení Jubilejního pomníku, tedy o vojenskou a válečnou tradici a pietu, do slavnosti na Nakléřovském kopci, se tyto dvě události propojily i vnitřně. Vnitřní souvislost má i lidový svátek Franzosenfest a odhalení pomníku. Spojuje je téma, tj. události, jež kraj před sto lety zasáhly. Franzosenfest z roku 1913 prodělal nemalé změny oproti letům

---

²⁹² Schwere Unfälle, Aussiger Tagblatt, 1. září 1913, č. 200, s. 3.

²⁹³ Die Jahrhundertfeier, Aussiger Tagblatt, 1. září 1913, č. 200, s. 3.

dřívějším. Díky kulatému výročí a přítomnosti velkého množství čestných hostů se z něho stala z větší části oficiální slavnost plná patosu a projevů, tak typických pro akce spojené s odhalením pomníku. Tak se tyto dvě události, tj. odhalení Jubilejního pomníku a Franzosenfest, přiblížily i svým vnějším charakterem.

Pokud jde o ony uváděné charakteristiky, tedy o nacionalismus, militarismus, patriotismus a jednoslovně těžko popsatelný samosprávný charakter občanské společnosti habsburského státu – „spolkovost“, jsou tyto vyjádřeny poměrně jednoznačně.

Otázka „němectví“, jistého národního uvědomění obyvatel Ústecka před rokem 1945, není doposud monograficky zpracována. Orientační schéma je možno vydedukovat z příspěvků v *Heimatkundes*²⁹⁴. Bez zajímavosti nejsou ani oficiální projevy a hlavně reakce na ně. Neustálé zdůrazňování bouřlivého ohlasu na citované projevy v denním tisku musíme sice chápat jako jistý druh novinářského klišé, avšak pokud by nemělo ono „provolávání sláva“ alespoň částečně objektivní základ, nebylo by jistě takto zdůrazňováno. Snad nejvýstižnější je článek z tehdy velmi rozšířené brožury *Gedenkblätter*²⁹⁵ s názvem: *Was wir mit dem Jahrhundertfeier in Kulm erreichen wollten und sollten*, jehož autorem je nacionálně vyhraněný politik Dr. Gustaf Peters. Slavnosti měly i bezvýhradně německý charakter, co se týče personálního zastoupení. Mezi zúčastněnými se neobjevuje jediné české jméno. Vždy je kladen důraz na „německý charakter“ „německých slavností“ v „německém kraji“. Slovo „deutsch“ je zdůrazňováno se značnou vehemencí. Vnucuje se myšlenka, že organizátoři, iniciátoři či samotní návštěvníci kladli velký důraz na to, aby do celé akce český živel nepronikl. Lze pochybovat o tom, zda o to vůbec usiloval.

Vždyť to hlavní, na co se upomínalo, byla válka. Válka, která pro Čechy, tedy etnické Čechy, nebyla víc než jen vyhlídkou na ukončení mnohaletých bojů. Jejich postoje ilustruje oslavná Štěpánkova hra *Vlastenci*²⁹⁶. V dimenzi slavnostní byla však válka bojem za osvobození Německa. Takový motiv nemohl etnické Čechy oslovit, a tudíž je nemohla oslovit ani vzpomínková akce, která na tento motiv kladla důraz.

---

²⁹⁴ Např. RICHTER, Emil, *Geschichte des Bezirkes*, in: *Heimatkunde des Bezirkes Aussig 1933*, H. 3, s. 210-217, MARIAN, Alexander, *Aussig im Jahre 1725*, in: *Beitraege zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1925*, Sonderheft Nr. 5, s. 46-53.

²⁹⁵ *Gedenkblätter an die siegreiche Schlacht von Kulm*, Aussig 1913, s. 1-4.

²⁹⁶ ŠTĚPÁNEK, Jan. Nep., *Vlastenci aneb slavnost Lipského vítězství*, in: *Divadlo od J. N. Štěpánka*, sv. 3, Praha 1821.

Přestože mohla být valná většina vojáků rakouských pluků bojujících v bitvě u Chlumce etnickými Čechy²⁹⁷, nebylo ani toto dostatečným impulsem pro jakoukoli iniciativu z české strany. Souvisí to nejspíše z obecným postojem české veřejnosti k válce jako takové. Do vypuknutí 1. světové války nacházíme v pramenech české provenience spíše jen zlomkovité postřehy a to téměř výlučně v prostředí žurnalistickém, nikoli politickém.²⁹⁸ A právě politický rozměr a zájem je u iniciování a organizace takovéto akce bezpodmínečně zapotřebí. Navíc militarismus, který se na slavnostech demonstroval, neměl už moc společného s rakouskou vojenskou tradicí. Pro ni bylo příznačné, že se nepěstovala jen uvnitř armády, ale byla integrální součástí kulturního milieu celého státu a společnosti.²⁹⁹ Vojenská kapela a čestné salvy patřily k nezbytnému koloritu každé slavnosti. Militarismus zde prezentovaný byl zcela v zajetí blížící se války. Bratrství německých národů ve zbrani bylo všudypřítomným zaklínadlem všech částí programu. Zbýval rok do světové války a militantně naladěná německá společnost již „brousila šavle“.³⁰⁰

Co se týče patriotismu, je zela zjevné, že se jednalo o události lokálního charakteru. Předně je třeba si uvědomit, že návštěvy čestných hostů z různě vzdálených končin nevytvářejí z Franzosenfestu, otevření Kaiserwarte či odhalení Jubilejního pomníku žádný národní, profesní či nadnárodní svátek. A pokud jde o masivní účast návštěvníků ze sousedního Saska, nabízí se otázka, zda nemůžeme charakteristiku „lokální“ rozšířit i na území bezprostředně za hranicemi. Německá společnost Ústecka nebo obecně pohraničních oblastí království českého měla blíže k sousedům za hranicemi než ke spoluobčanům z českého vnitrozemí. Obě společnosti, ta česká vnitrozemská i ta německá z pohraničí, se nejenže kulturně ignorovaly, ale navzájem se nezajímaly ani o své dědictví.

Pokud jde o poslední, těžko popsateľnou charakteristiku, není zde prostor k rozsáhlejšímu popisu. Tehdejší společnost byla členěna do obrovského množství různých spolků a zájmových organizací, jejichž vznik souvisí se zlatým věkem

---

²⁹⁷ Verbovací okresy rakouských pěších pluků divize Colloredo-Mansfeld byly mj. Tábor, Plzeň, Klatovy, Budějovice a Žatec. Druhá divize účastníci se bitvy, byla uherská divize Bianchi.

²⁹⁸ Viz kapitola 5, též KOLDINSKÁ, Marie - ŠEDIVÝ, Ivan, *Válka a armáda v českých dějinách*, Praha 2008, s. 100.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 361.

³⁰⁰ Toto slovní spojení pochází z roku 1806. Před chystanou válkou Pruského království s Napoleonovou Francií měli pruští důstojníci jezdeckých pluků ve zvyku provádět kočičiny pod okny francouzského vyslanectví v Berlíně. Tyto akce byly vždy spojeny s provokativním broušením šavlí a palašů o pískovcové schod budovy.

samosprávy. Principy vedení komunálních samospráv se promítly i do zájmových společenstev, do způsobu jejich vedení, vzniku a zajisté i nárůstu jejich počtu. Je téměř nemyslitelné, aby tehdejší jedinec nefiguroval (nebo se o to alespoň nesnažil) v nějakém „Turnverein“, v turistickém či pěveckém spolku, nebyl členem nějakého komitétu či výboru, nebyl dobrovolným hasičem, anebo nezastával nějaké veřejně prospěšné místo či funkci v obecní či okresní samosprávě.

5. Ve stínu Lipska

5.1. Befreiungskriege a pruský nacionalismus

Paměť chlumeckých pomníků by byla nesrozumitelná, pokud by na ni bylo nahlíženo pouze jako na jev utvářený a modifikovaný jedinečnou událostí, jakou byla bitva u Chlumce. Z větší části (zřetelně v případě pruského pomníku z roku 1817) se v ní zrcadlí i německý nacionalismus³⁰¹, resp. jeho jistá složka, kterou bychom mohli nazvat pamětí Befreiungskriege³⁰². Tímto termínem³⁰³ se v německé historiografii rozumí válečný konflikt z let 1813-1814/1815, jenž je ve velmi stručné podobě nastíněn ve třetí kapitole, tj. boj 6. koalice proti francouzskému císaři a jeho spojencům. Je ovšem nutno podotknout, že „neněmečtí“ členové koalice se v pravém slova smyslu Befreiungskriege neúčastnili. Lépe řečeno neparticipují na onom komunikačním a diskurzivním působení událostí.

Porážka Napoleonovy armády v Rusku byla spontánně využita k ventilování nahromaděné nenávisti u pruského obyvatelstva, která se organicky propojila se vznikající německou národní emancipací. Po selských válkách z 15. století jde o druhé velké masové politické hnutí procházející napříč německými státy.³⁰⁴ Základním platformou fenoménu Befreiungskriege je mýtus o národní válce, o dobrovolnických oddílech a o armádě občanů³⁰⁵. Znakem demokratismu je i pruské

---

³⁰¹ Viz čtvrtá kapitola.

³⁰² Je zde použito originálního termínu, neboť překlad „Osvobozovací válka“ či „Osvobozenecká válka“ sice vystihuje konkrétní události, nehodí se však k popisu jevů, struktur a změn, které tyto události přinesly. Tím méně kolektivní vědomí a vzpomínání na tyto události. Ve své studii *Ehre und Nation* si této skutečnosti všiml Klaus Reis, když poukazuje na fakt, že zažité pojmenování Befreiungskriege se neobrací k událostem, ale ke komunikačnímu a diskurzivnímu působení událostí (REIS, Klaus, *Ehre und Nation - Die Bildung einer intergenerationellen Wertgemeinschaft aus dem Geiste des Freiheitskrieges*, Jena burchenschaftgeschichte.de 2009, s. 3).

³⁰³ Dávám přednost termínu Befreiungskriege před termínem Freiheitskriege. Zaměňování těchto pojmů souvisí s dlouhodobým diskurzem, který dle mého názoru nebude nikdy jednoznačně vyřešen. Viz např.: DUFRAISSE, Roger, *Die Deutschen und Napoleon im 20. Jahrhundert*, München 1991, REIS, Klaus, *Ehre und Nation - Die Bildung einer intergenerationellen Wertgemeinschaft aus dem Geiste des Freiheitskrieges*, Jena 2009, SCHÄFER, Kirstin Anne, *Die Völkerschlacht*, in: *Deutsche Erinnerungsorte*, Bd. 2, München 2001, s. 193, SCHULZE, Hagen, *Napoleon*, in: *Deutsche Erinnerungsorte*, Bd. 2, München 2001, s. 28-47.

³⁰⁴ Zur Literatur der Befreiungskriege, Leipzig 1969, s. 5.

³⁰⁵ Termín *občan*, *občanský*, resp. *Berger*, *bürgerlich* zde nesmí být chápán jako sociální formace, která je protikladná například vůči dělnictvu nebo šlechtě, spíše se jedná o státní modus (JEISMANN, Michael - WESTHEIDER, Rolf, *Wofür stirbt der bürger? Nationaler Totenkult und Staatsbürgertum in Deutschland und Frankreich seit der Französischen Revolution*, in: *Der politische Totenkult-Kriegerdenkmäler in der Moderne*, München 1994, s. 25-26.

vyznamenání - tzv. Železný kříž, jež Fridrich Vilém III. zavedl v březnu roku 1813. Jde vůbec o první státní vyznamenání³⁰⁶, které bylo udělováno bez ohledu na hodnost a stav. Král tak ke svému národu učinil gesto. Dal mu najevo, že každý může mít podíl na státní moci a slávě. Nemusí se jednat pouze o vojáka-dobrovolníka, může jít i o účastníka na osudu vlasti ve formě darů, sebeobětování, péče o nemocné atd.³⁰⁷

Zmíněný mýtus o národní válce má ve skutečnosti dvě kontradikční polohy³⁰⁸: proprusko-konzervativní linie, která za hlavní středobod považuje svolání pruského krále Friedricha Viléma III. „*An meine Volk*“ [Mému národu, V.K.],³⁰⁹ a linie liberálně-nacionální, která připisuje iniciační funkci skupině intelektuálů (např. Friedrich Ernst Schleiermacher, Ernst Moritz Arndt, svobodný pán von Stein či Karl August von Hardenberg, kteří vzešli ze specifického pruského prostředí ovlivněného francouzskou revolucí a také katastrofální porážkou z roku 1806.³¹⁰

Navíc mělo celé hnutí, kromě výše zmíněných rozdílných interpretací, samo o sobě dvě složky. Duchovní a militární.

Myšlenky osvícenství a liberalismu zapustily kořeny i v německých státech. Neblahé důsledky revolučního násilí ve Francii a revolučních válek však vedly k odklonu od racionality lidského poznání a k důrazu na cit, iracionální rozumění a chápání společnosti jako organismu. Německý liberalismus se proto vyvíjel v těsném sepětí se vznikajícím německým národním hnutím.

Militární složka byla stejně jako duchovní ovlivněna z francouzské strany. Po porážce Pruska roku 1806 prosadil Napoleon omezení pruské armády na 42 000 mužů. Pruský reformátor a náčelník generálního štábu Scharnhorst však vytvořil takzvaný „Krümpersystem“, tj. systém narychlo vycvičených branců, kteří byli povoláváni na krátkodobá cvičení. Pruská armáda musela, chtěla-li reagovat na měnící se situaci, projít velkou liberalizační proměnou, která „stroj Fridricha Velikého“ změnila k nepoznání. „*Reforma armády, v jejímž důsledku se počet generálů*

---

³⁰⁶ Pruský král zřídil toto vyznamenání na počest zesnulé královny Louisy v den jejího narození - 10. března 1813. Faksimile zřizovacího textu in: PFUNGK-HARTTUNG, Julius von, 1813-1815 *Illustrierte Geschichte der Befreiungskriege*, Stuttgart 1913.

³⁰⁷ Meinecke hovoří o „dualismu státu a lidu“ MEINECKE, Friedrich, *The Age of German Liberation 1795-1815*, Berkley, Los Angeles, London 1977, s. 113).

³⁰⁸ Originálním pokusem o sblížení těchto dvou směrů je právě zmiňované dílo Friedricha Meineckeho.

³⁰⁹ Faksimile textu svolání in: PFUNGK-HARTTUNG, Julius von, 1813-1815 *Illustrierte Geschichte der Befreiungskriege*, Stuttgart 1913.

³¹⁰ Neúplný soupis této heterogenní skupiny a jejich nevýznamnějších či nejsignifikantnějších děl vzhledem k fenoménu *Befreiungskriege* viz *Zur Literatur der Befreiungskriege*, Leipzig 1969.

zredukoval ze 143 v roce 1806 na pouhé dva v roce 1813 (Blücher a Tauentzien), vytvořila skutečný „národ ve zbrani“, zamezila zvýhodňování šlechty a pevně zakotvila práva a povinnosti obyčejných vojáků. Nadčasový význam Scharnhorstových reforem tkví v upevnění „cti vojáka,“ jenž se po zavedení branné povinnosti³¹¹ zásadně lišil od starého žoldáka fridriciánské armády.³¹²

Pravidelná armáda sice byla objektivně hlavní pruskou vojenskou silou, ovšem pro paměť na rok 1813 má mnohem větší význam působení dobrovolnických jednotek a tzv. landwehr³¹³. V této souvislosti hraje vůdčí roli, z vojenského hlediska marginální, oddíl saských dobrovolníků bojující pod velením plukovníka von Lützowa. Dle tradice je totiž nositelem obecných německých vlastností: síly, rozhodnosti, odvahy, hrdinství a lidskosti. Přísahu dobrovolníci skládali vlasti, nikoli panovníkovi a jejich hlavním heslem bylo „*Pro patria mori*“.³¹⁴ Nikoli náhodou jsou od uniformy této jednotky odvozeny německé národní barvy, tj. žlutá (zlatá), rudá a černá. Zápal, se kterým bojovali proti nepříteli, se stal vzorem pro všechny německé nacionalisty. Jeden z „lützowanů“, básník Theodor Körner, jenž se díky své hrdinské smrti stal mučedníkem Befreiungskriege, prohlásil na počátku války: „*Není to žádná válka korunovaných, je to křížová výprava, je to svatá válka.*“³¹⁵

V souvislosti s tím se objevuje zřejmý rozpor, který nás odkazuje k výše zmíněnému rozdělení linií. Nacionální prožitek Befreiungskriege přichází na jednu stranu jako lidová válka s demokratickými tendencemi, kde je heslo „*für das Vaterland*“ chápáno naprosto „prozaicky“.³¹⁶ Na druhé straně stojí onen obecný (lidový, demokratický) element proti faktorům, které byly posléze vtělovány do tvaru

---

³¹¹ Boyenův zákon o povinné vojenské službě ze 4. září 1814 ustanovil, že každý schopný dvacetiletý muž musel odsloužit tři roky u praporu a dva roky v záloze, všichni mezi 17. a 40. rokem, kteří nepatřili k žádné jednotce, tvořili zeměbranu – ti měli na čapce bílý kříž s nápisem „S Bohem za krále a vlast“ (SCHOEPS, Hans-Joachim, Dějiny Pruska, Praha 2004, s. 105).

³¹² SCHOEPS, Hans-Joachim, Dějiny Pruska, Praha 2004, s. 105.

³¹³ Pro fixaci landwehru, jako předního představitele paměti Befreiungskriege mělo obrovský význam vítězství v 2. bitvě na řece Katzbachu. V bitvě samé a v drobných potyčkách předcházejících dní utrpěly jednotky slezského landwehru ztrátu až dvou třetin mužů (Die Befreiungskriege, Berlin 1938, s. 75).

³¹⁴ SCHÄFER, Kirstin Anne, Die Völkerschlacht, in: Deutsche Erinnerungsorte, Bd. 2, München 2001, s. 191.

³¹⁵ NIPPERDEY, Thomas, Deutsche Geschichte 1800-1866, München 1998, s. 87

³¹⁶ JEISMANN, Michael - WESTHEIDER, Rolf, Wofür stirbt der Bürger? Nationaler Totenkult und Staatsbürgertum in Deutschland und Frankreich seit der Französischen Revolution, in: Der politische Totenkult-Kriegerdenkmäler in der Moderne, München 1994, s. 33.

restauračních (Svatá aliance), partikularizačních (Německý svaz) a monarchistických tendencí.³¹⁷

Tato dichotomie se projeví zřetelně v interpretaci jednotlivých dílčích událostí, které vedly bezprostředně k válce a tedy ke vzniku fenoménu.

Dne 30. prosince 1812 podepsal generál Yorck von Wartenburg, velící důstojník pomocného pruského sboru Velké armády ve východopruském Taurogenu [dnes Litva, V.K.], konvenci se svým ruským protějškem,³¹⁸ čímž prakticky anuloval pruskou spojeneckou smlouvu, kterou si francouzský císař vynutil v únoru téhož roku. Pomocný pruský sbor byl prohlášen za neutrální, aby pruský král znovu mohl získat svobodu jednání. Historická velikost generála Yorcka spočívala v tom, že správně odhadl osudovou hodinu své vlasti.³¹⁹ Postavil totiž patriotickou nacionální legitimitu výše než dynasticko-vojenskou autoritu.³²⁰ Ani v Postupimi, ani v Berlíně zásadně nesouhlasili s generálovým svévolným krokem, neboť příliš odporoval opatrné a váhavé politice krále. Tím se dostáváme k prvnímu závažnému rozkolu v interpretaci. Vlna patriotického nadšení, kterou vyvolala u pruského lidu zpráva o taurogenské konvenci,³²¹ sice nenechávala krále chladným, ovšem ne (nikoli) v tom smyslu, jak jeho lid očekával. Válku po dlouhém váhání³²² vyhlásil až 16. března známým provoláním *An meinem Volk*.³²³ „*Der König rief, und alle, alle kamen...*“³²⁴ Báseň, kterou Johann Gottlieb Carl Heun reagoval na královo provolání, posloužila v následujících letech jako příčina výše zmíněného rozkolu v interpretaci. Konzervativním monarchistům byla jasným důkazem o vůdčí roli krále

---

³¹⁷ Ve své práci o pomnících z doby Befreiungskriege se Ulrich Bischoff snaží podkrýt vliv tohoto rozporu na fundaci a iniciaci. (BISCHOFF, Ulrich, *Denkmäler der Befreiungskriege in Deutschland 1813-1815*, Berlin 1977, s. 7).

³¹⁸ Text konvence např. v *Zur Literatur der Befreiungskriege*, Leipzig 1969, s. 218.

³¹⁹ SCHOEPS, Hans-Joachim, *Dějiny Pruska*, Praha 2004, s. 113.

³²⁰ NIPPERDEY, Thomas, *Deutsche Geschichte 1800-1866*, München 1998, s. 83.

³²¹ Například ve východopruském Královci, obzvláště poté, co přijel ze svého petrohradského exilu svobodný pán von Stein, se dobrovolníci hlásili v tak velkém počtu do landwehru, že byla zcela prázdná univerzita a musely se též zavřít nejvyšší třídy gymnázií. Celkem se z této jedné provincie přihlásilo do landwehru na 20 000 mužů (PFUNGK-HARTTUNG, Julius von, *1813-1815 Illustrierte Geschichte der Befreiungskriege*, Stuttgart 1913, s. 50).

³²² Prusko šlo do případné války proti Napoleonovi s největším možným rizikem. Pokud by skončila válka porážkou, Anglie by díky své pozici ostrovní země zůstala nedotčena, Rusko a Rakousko by přišly maximálně o část území, kdežto Prusku, jako jedinému členu koalice, by šlo o samu podstatu bytí. Pro váhavého a nerozhodného Friedricha Viléma III. byl onen krok přes Rubikon velmi těžký.

³²³ „*Je to poslední, rozhodující boj, ve kterém tkví naše existence, naše nezávislost, náš blahobyt, není žádné jiné východisko než čestný mír nebo slavný pád....Velké oběti budou vyžadovány od všech stavů*“ (SPIES, Hans-Bernd, *Erhebung gegen Napoleon*, Darmstadt 1981, s. 254-255).

³²⁴ SPIES, Hans-Bernd, *Erhebung gegen Napoleon*, Darmstadt 1981, s. 294-295.

v Befreiungskriege. Liberálové ji naopak s ironií napadali a parafrázovali: „*Všichni, všichni volali, a král stále nepřicházel.*“³²⁵

Ani Scharnhorstova teorie lidu ve zbrani³²⁶ nebyla pro dvůr přijatelná. Král se obával důsledků nadšení svých poddaných, a přestože „*pruský lid byl monarchistický až do morku kostí*“³²⁷, viděl by panovník raději, kdyby došlo k rozšíření protinapoleonské fronty. Tím by pruské hnutí ztratilo punc výjimečnosti. V tomto světle je třeba chápat královy kontakty směrem do Vídně.³²⁸ „*Jemu [Rozuměj Friedrichu Vilému III., V.K.] totiž zcela chyběla čistá důvěra v oddanost svých Prusů.*“³²⁹

Vystřízlivění pruského lidu, včetně stejně nadšených a odhodlaných Němců z jiných zemí (Sasko, Vestfálsko, Hanzovní města atd.), se dostavilo nejpozději na Vídeňském kongresu, kde se naplno projevila prioritní politika nad „všeněmeckou věcí“.

Kritické zvážení událostí, ke kterým se vztahuje mýtus, v žádném případě neohrozí mýtus jako takový. Paměť Befreiungskriege byla podpořena generací aktivních bojovníků, dobrovolníků i ideologů a zakonzervována v obecné historické paměti pruského, resp. německého národa již z toho důvodu, že promarněná možnost mohla a měla, po jisté transformaci, sloužit jako vzor do budoucna. Ovšem myšlenkový „obal“, který byl přítomen při výstavbě chlumeckých pomníků a fixaci jejich paměti pomocí rituálů, by nebyl ucelený, kdyby se opominulo ono „druhé Německo“. Státy jižního Německa, jež zůstaly nezasaženy fenoménem Befreiungskriege, vstupují v kontextu pronapoleonského Rýnského spolku do

---

³²⁵ První, kdo takto žertovně zareagoval, byl ve dvacátých letech Eckart Kehr. V německé historiografii je po něm pojmenován celý proud. K tzv. kehristům, kteří se snaží účast krále a válku samu bagatelizovat, patří například celá bielefeldská škola kolem Hanse-Ulricha Wehlera. Je ovšem nutné podotknout, že odmytologizováním vzniká další mýtus, tentokrát protipruský, protidroysenovský či ještě lépe protitreitschkeovský (REIS, Klaus, Ehre und Nation - Die Bildung einer intergenerationellen Wertgemeinschaft aus dem Geiste des Freiheitskrieges, Jena 2009, s. 2)

³²⁶ V nejkritičtějších chvílích připadal v Pruském království jeden voják na 17 obyvatel, což činí cirká 271 000 vojáků. Tento poměr se v prvních letech 19. století pohyboval za normálních okolností kolem jednoho vojáka na 70-100 obyvatel, v zaostalejších zemích, jakými byly Rusko či Osmanská říše, jeden voják až na 150 obyvatel.

³²⁷ TREITSCHKE, Heinrich von, Der Befreiungskriege, Leipzig 1928, s. 7.

³²⁸ I když Meinecke odkazuje na fakt, že tajné depeše z 2. ledna byly spíše motivovány obavou z přílišného ruského vlivu v německých zemích (MEINECKE, Friedrich, The Age of German Liberation 1795-1815, Berkley, Los Angeles, London 1977, s. 112-113).

³²⁹ TREITSCHKE, Heinrich von, Der Befreiungskriege, Leipzig 1928, s. 42.

utváření „paměti pomníků“ zcela odlišným způsobem než výše popsany a zmapovaný pruský liberálně-občanský militarismus.³³⁰

5.2. Napoleon versus německý nacionalismus?

Německý militarismus a nacionalismus demonstrován kupříkladu u příležitosti stého výročí bitvy u Chlumce netvoří pouze pruský element z napoleonských válek. Přestože jeho účast na bitvě je objektivně hmatatelná, „německost“ paměti, jež je petrifikována v pomnících, obsahuje ještě i jiné „ingredience“. Musíme vzít jednak v potaz německý pronapoleonský živel rýnských Němců a samozřejmě také německý živel obyvatel z Čech, kteří z největší části reprezentují konečné nositele produktu-paměti.

Vztah obyvatel států Rýnského spolku k militarismu a nacionalismu byl z velké části pozitivně determinován osobou francouzského císaře. Je ovšem zajímavé, že pro Prusy platí tato premisa také. A to nejen ve smyslu antiteze. Charakteristické pro situaci v Prusku je skutečnost, že s Napoleonem a tím i s francouzskou revolucí bojovali v roce 1813 zbraněmi, které vyšly právě z arzenálu revoluce a které francouzský císař specificky přetvořil.³³¹ Titíž němečtí „jakobíni a idealisté“,³³² jež byli v revolučních letech fascinováni triádou rovnost-volnost-bratrství³³³, se nejvíce angažovali ve věci národního hnutí a nejvíce ze všech kritizovali Rýnský spolek. Ovšem v letech předcházejících zejména před rokem 1806, těšil se Napoleon i u Prusů úcty, která pomáhala v pozitivním slova smyslu formovat počátky jejich národního hnutí. V době konzulátu byl dokonce srovnáván s Caesarem či přímo s Friedrichem Velikým³³⁴. Oslavován prý byl i při svém triumfálním vstupu do Berlína. Ovšem aktivita ve věcech Rýnského spolku, přítomnost francouzských vojsk na pruském území, kontinentální blokáda a hlavně kolosální podnik proti carskému

---

³³⁰ Hlubokou analýzu myšlenkového světa obyvatel Rýnského spolku v souvislosti s Befreiungskriege a s počátkem německého národního hnutí provedla Ute Planert ve svém díle PLANERT, Ute, *Der Mythos vom Befreiungskriege*, Paderborn 2007.

³³¹ BISCHOFF, Ulrich, *Denkmäler der Befreiungskriege in Deutschland 1813-1815*, Berlin 1977, s. 17.

³³² Není bez zajímavosti, že v době revoluce bylo v Paříži na 4 000 Němců, kteří se poté více či méně úspěšně angažovali ve věci národního hnutí ovlivnění tím, co zde prožili.

³³³ Německé úvahy o „národě“ neovlivnil nikdo více než Rousseau (BISCHOFF, Ulrich, *Denkmäler der Befreiungskriege in Deutschland 1813-1815*, Berlin 1977, s. 18).

³³⁴ SCHULZE, Hagen, Napoleon, in: *Deutsche Erinnerungsorte*, Bd. 2, München 2001, s. 29.

Rusku³³⁵ definitivně podkopaly poslední zbytky pozitivních emocí vůči Napoleonovi ze strany pruských intelektuálů.

Počátkem roku 1813 se v Prusku a jiných středoněmeckých státech uvolnila cenzura. Bylo proto možné zcela svobodně reagovat na revoluční krok generála Yorcka a brzy se objevila záplava nacionalistických pamfletů.³³⁶ Německý nacionalismus se téměř přes noc změnil z defenzivní strategie v útočnou integrační ideologii.³³⁷ Ta ovšem nebyla integrační natolik, jak někteří předpokládali. Steinova představa o celoněmeckém povstání se ukázala jako mylná.³³⁸ S trochou nadsázky by bylo možné tvrdit, že první polovina Befreiungskriege byla válkou Pruska proti dvěma třetinám německého národa ovládaného Francií. Oudinotova armáda táhnoucí na Berlín v létě a z podzimu roku 1813 byla z velké části složena z vojáků států Rýnského spolku, což mělo více než jen symbolický a manifestační význam.³³⁹

V zemích Rýnského spolku zůstávalo slovo „Německo“ ještě dlouho po napoleonských válkách jen prázdným výrazem.³⁴⁰ To, co se vytvářelo na severu, bylo postaveno do radikálního protikladu k situaci na jihu, k institucím i k paměti.³⁴¹ Vládci jižního Německa bránili partikularismus, a více než Rusů se obávali anarchie a velkoněmeckých myšlenek. Nejen v oblasti duchovní, ale i v politice se nevyvíjela situace na jihu pro „německou věc“ příznivě. Alespoň ne v tom smyslu, jak „německou věc“ chápali Prusové. Velký šok a zklamání přineslo přistoupení Bavorska ke spojencům. Smlouva z 8. října z Riedu mezi Rakouskem a Bavorskem byla pro budoucnost Německa nanejvýš důležitá.³⁴² Jednotlivé státy Rýnského spolku měly být pomocí Befreiungskriege slavně „osvobozeny“, nikoli přejít i se svými dynastiemi na stranu vítězů. Tím už samotný termín „Befreiungskriege“ ztrácel na významu. Události se objektivně transformovaly do „koaliční války“.

³³⁵ Němečtí autoři připomínají, že jednu třetinu Velké armády v Rusku tvořili německy mluvící vojáci, např.: NIPPERDEY, Thomas, *Deutsche Geschichte 1800-1866*, München 1998, s. 82.

³³⁶ Narozdíl od Anglie, Francie nebo Holandska projevovala se německá propaganda nikoli v karikatuře, ale v poezii. Dočasně bylo opuštěno od hledání „modrého květu romantismu“ a poezie nasadila nenávistný tón (SCHULZE, Hagen, *Napoleon*, in: *Deutsche Erinnerungsorte*, Bd. 2, München 2001, s. 32-33).

³³⁷ REIS, Klaus, *Ehre und Nation - Die Bildung einer intergenerationellen Wertgemeinschaft aus dem Geiste des Freiheitskrieges*, Jena 2009, s. 6.

³³⁸ *Die Befreiungskriege*, Berlin 1938, s. 28.

³³⁹ Proti Oudinotovi stál Bernadotte, který byl vlažný či spíše hluchý k německému nadšení a k Befreiungskriege (TREITSCHKE, Heinrich von, *Der Befreiungskriege*, Leipzig 1928, s. 124).

³⁴⁰ I povstání tyrolských sedláků v čele s Andreasem Hofferem nelze v pravém slova smyslu nazvat „německým“, neboť bylo motivováno spíše „naivním provídeňským monarchismem“ než německým národním hnutím.

³⁴¹ Srov. EIBACH, Joachim, *Der veranstaltete Krieg und die vergessene Kriegserfahrung*, in: *Rechts Geschichte*, N. 15, Frankfurt a. M. 2009.

³⁴² NIPPERDEY, Thomas, *Deutsche Geschichte 1800-1866*, München 1998, s. 88.

Popisované nadšení z Napoleonovy osoby mělo „na jihu“ také zcela jiný charakter než původní liberální entusiasmus Prusů. Nesouviselo ani tak s představou pokračovatele revolučních ideálů³⁴³, jako spíše s postavou vojevůdce. Nezasáhlo proto tolik intelektuální vrstvy, nýbrž stav vojenský, a bylo spjato s generačním prožitkem. Veteráni armád Bavorska, Württemberska, Bádenska či Hessenska s jistou dávkou nostalgie vzpomínali na staré časy, kdy je spojovaly strasti pochodů a slasti vítězství.³⁴⁴ Jen do roku 1852 bylo nalevo od Rýna založeno 35 veteránských spolků, přičemž první z nich vznikl v Mohuči již v roce 1833. Kromě toho bylo zbudováno do stejné doby 25 pomníků, které měly sice válečný charakter, jejich ideová náplň a uchovaná paměť však stála v kontradikci s pomníky Befreiungskriege.³⁴⁵ Do jisté míry až mystická pověst francouzského císaře měla, zvláště u prostého katolického venkovského lidu, hlubší kořeny, než se původně předpokládalo. Po vyprchání emanace severoněmeckého nadšení z Befreiungskriege se počínají objevovat dříve zasuté vzpomínky. Jen stěží byste v oblasti levého břehu Rýna hledali studnu, ze které francouzský císař nepil, či louži, ve které nesmočil své holinky.³⁴⁶ Úředníci a vojáci okupační správy v Porúří ve dvacátých letech 20. století byli například překvapeni, jak je téma „Napoleon“ mezi obyvateli stále živé.³⁴⁷

Napoleon zkrátka patří, a zvláště po zkušenostech německého císařství se snahou o hegemoniální kontinentální politiku, k faktorům kolektivní paměti Němců. V době před první světovou válkou³⁴⁸ byla ustálena v německém povědomí a dějepisectví fixní představa, že Němci francouzskému císaři rozumějí více než samotní Francouzi. Tuto skutečnost je nutné vzít v potaz, budeme-li mapovat situaci kolem pomníku Bitvy národů u Lipska. Ten, jak již bylo výše zmíněno, má totiž svou konečnou podobou, genezí návrhu a výstavby velmi blízko k Jubilejnímu pomníku u

---

³⁴³ „Napoleon byl výsledkem, pokračovatelem i krotitelem revoluce...“ (PFUNGK-HARTTUNG, Julius von, 1813-1815 Illustrierte Geschichte der Befreiungskriege, Stuttgart 1913, s. 3).

³⁴⁴ V této souvislosti hovoří Ute Planert o pětistranném rámci paměti složeném z religiozity [katolické], vlivu panstva a elit, vojenské povinnosti, válečného života a privátního vzpomínání, viz PLANERT, Ute, Der Mythos vom Befreiungskriege, Paderborn 2007.

³⁴⁵ SCHULZE, Hagen, Napoleon, in: Deutsche Erinnerungsorte, Bd. 2, München 2001, s. 38.

³⁴⁶ BISCHOFF, Ulrich, Denkmäler der Befreiungskriege in Deutschland 1813-1815, Berlin 1977, s. 6.

³⁴⁷ DUFRAISSE, Roger, Die Deutschen und Napoleon im 20. Jahrhundert, München 1991, s. 19.

³⁴⁸ Roger Duffreise (Tamtéž, s. 8) poukazuje na fakt, že podobné přivlastňování pokračovalo ve velké míře i v celém dvacátém století. Nepostihuje tím však, jak správně činí Kristin Anne Schäfferová (SCHÄFER, Kirstin Anne, Die Völkerschlacht, in: Deutsche Erinnerungsorte, Bd. 2, München 2001, s. 187-202), diskontinuitu interpretace s ohledem na diskontinuitu německých dějin, a tudíž i historiografie.

Chlumce. Rovněž i akt slavnostního odhalení se nesl v podobném duchu a ve stínu nadcházející světové války.

5.3. Paměť „Völkerschlacht“ a pomník Bitvy národů

Nejen pomník, ale i vlastní bitva je v národní německé paměti svébytným fenoménem. V ediční řadě *Deutsche Erinnerungsorte* je jí věnována samostatná kapitola.³⁴⁹

Bitva u Lipska bezesporu ovlivnila dějiny německého lidu a německého prostoru hluboko do 19. století. Byly v ní de facto dosaženy oficiální cíle války proti Napoleonovi, pokud jde o osvobození, tedy o *Befreiung*³⁵⁰. Sjednocení všech německy mluvících poddaných jednotlivých států nemohlo být realistickým cílem války roku 1813³⁵¹, pokoření partikularismu jižních států a vyřešení otázky Rakouska sice překračovalo její horizont, nicméně válka ho v jistých proporcích již naznačila a vymezila.

Předně, jak již bylo zmíněno, vykazovala nejen bitva, ale i celá válka neuvěřitelnou schopnost integrovat generaci účastníků. Liberalizovaná a demokratizovaná armáda vrůstala do jedné velké obce a ještě dlouho po vyhlášení míru žilo staré přátelství ve zbrani ve spolcích a festivitech.³⁵² U lidu se také veteráni těšili až nábožné úctě a respektu.³⁵³ Ten jistě pomáhal utvářet i fakt, že jejich padlí kamarádi byli pro paměť „konzervováni“ královým nařízením o cedulích ve farních kostelech s nápisy jmen padlých v dané farnosti.³⁵⁴ V onom pruském přátelství ve zbrani a cyklických slavnostech veteránů je jistá podobnost s vojáky bývalého Rýnského spolku. O to složitější bylo posléze tyto původně protichůdné paměti sloučit do jedné „německé“. Také není bez zajímavosti „vstupní charakteristika“ vojáků účastnících se Befreiungskriege. Z velké části šlo o dobrovolníky, převážně

---

³⁴⁹ SCHÄFER, Kirstin Anne, Die Völkerschlacht, in: *Deutsche Erinnerungsorte*, Bd. 2, München 2001, s. 187-202.

³⁵⁰ O to víc je zářející, že ve stejném ideologickém duchu pokračoval pruský stát ve válce i za hranicemi „Německa“. K osvobození není nutné zničit vězňatele. Také z tohoto důvodu jsem zastáncem omezení termínu *Befreiungskriege* pouze na válečný rok 1813.

³⁵¹ Zur Literatur der Befreiungskriege, Leipzig 1969, s. 14.

³⁵² Die Befreiungskriege, Berlin 1938, s. 41.

³⁵³ SCHÄFER, Kirstin Anne, Die Völkerschlacht, in: *Deutsche Erinnerungsorte*, Bd. 2, München 2001, s. 191.

³⁵⁴ Viz kapitola 1.

z řad studentů. Ti se po skončení bojů vrátili do tříd gymnázií a seminářů, kam si přenášeli vojenské návyky a hlavně demokratické a liberální myšlení. Z takového prostředí svobodomyšlných posléze vznikaly tzv. Burschenschafti.³⁵⁵ Jejich rozhořčení a aktivita vyvěrá z nenaplněného očekávání, že „pruský stát mohl žádat oběť po občanech, pokud jim jako protiváhu nabídl politickou participaci.“³⁵⁶ V následujících letech vznikal proto mýtus o tzv. „generaci 1813“.³⁵⁷

Vedle mýtu „osmnáctsetřináctníků“, který má reálný základ a byl vlastně vytvářen pouze interpretací, resp. dezinterpretací, vznikl tentokrát v těsné souvislosti přímo s bitvou u Lipska ještě mýtus další. Má sice základ zcela fantaskní, o to víc však jítřil imaginaci, neboť jeho charakter je ryze „blaníkovský“. Po bitvě se ve Falci tradovala historka, že z Dómu ve Špýru vstalo z hrobu 8 císařů, kteří v astrální podobě spěchali přes Rýn k Lipsku, aby se mohli do bitvy zapojit. Poté se duchové opět uložili k věčnému spánku na falckém pohřebišti³⁵⁸.

Pokud jde o bitvu samotnou, začal se její kult vytvářet bezprostředně po vlastní události. Již v roce 1813 podplukovník Ottomar ze saské armády pln patosu přirovnal Lipsko svým významem k bitvě na Katalaunských polích: „byla to bitva, jakou svět téměř 1 500 let nespátřil.“³⁵⁹ Není pochyb o tom, že na lipském bojišti vznikl národní mýtus par excellence. Bitva se více než celé Befreiungskriege stala součástí kolektivního vnímání německého národa. „Geburtstag der Nation..., boj mezi světlem a tmou, mezi dobrem a zlem, sebenalezení národa se provedlo v demonstrativním protikladu vůči francouzskému nepříteli.“³⁶⁰ Samotný název *Völkerschlacht*, do češtiny překládaný jako Bitva národů, má pro německé povědomí zcela jiný význam. Pojem *Volk* je chápán jako národ ve významu emancipačním. V pruském případě nešlo o žádné feudální vojsko, nýbrž o národní armádu, která touto bitvou utvářá národ jako autonomní subjekt dějin. Při respektování těchto úvah nepřekvapí zřejmý rozpor, že na „Bitvu národů“ upomíná „Národní pomník“ a nikoli „Pomník národů.“

---

³⁵⁵ REIS, Klaus, *Ehre und Nation - Die Bildung einer intergenerationellen Wertgemeinschaft aus dem Geiste des Freiheitskrieges*, Jena 2009, s. 4-5.

³⁵⁶ JEISMANN, Michael - WESTHEIDER, Rolf, *Wofür stirbt der Bürger? Nationaler Totenkult und Staatsbürgertum in Deutschland und Frankreich seit der Französischen Revolution*, in: *Der politische Totenkult-Kriegerdenkmäler in der Moderne*, München 1994, s. 24.

³⁵⁷ Nemluvě o skutečnosti, že v následujícím desetiletí se v politice, literatuře a veřejném životě objevovali osobnosti těsně spjatí s Befreiungskriege (Eichhorn, Humboldt, Hardenberg aj.)

³⁵⁸ TREITSCHKE, Heinrich von, *Der Befreiungskriege*, Leipzig 1928, s. 173.

³⁵⁹ SCHÄFER, Kirstin Anne, *Die Völkerschlacht*, in: *Deutsche Erinnerungsorte*, Bd. 2, München 2001, s. 187.

³⁶⁰ Tamtéž, s. 188.

Již v prvním roce výročí básník a účastník Befreiungskriege Ernst Moritz Arndt vytvořil návrh na „echt germánský pomník“, který by byl velkolepý jako Kolos, jako pyramidy, jako kolínský Dóm.³⁶¹ Vídeňský kongres, jehož účastníci měli pramalý zájem na upevňování ducha liberalismu a demokratismu formou velkorysých pomníků, ovšem plány odložil na neurčito. Duch biedermeieru sice potřeboval hrdinů, ovšem nikoli pompézních a velikášských staveb. Mýtus „lidu ve zbrani“ nebyl restauračnímu režimu po chuti, ten raději připomínal symboly Friedricha Velikého. Jisté oživení úvah o realizaci přinesla až vítězná válka v roce 1870. Pro německou propagandu existovala jasně vytyčená linie Lipsko (*Geburtstag des deutschen Volkes*) – Sedan (*Geburtstag des deutschen Reiches*). V roce 1894 byl založen *Deutsche Patriotenbund zur Errichtung eines Völkerschlacht-Nationaldenkmals*. Tento spolek, kterému se nápadně podobal chlumecký *Verein zur Gründung eines Denkmals für die im Jahre 1813 gefallenen Österreichischen Krieger in Kulm*, chtěl oživit vzpomínání na lipskou bitvu a také konečně realizovat starý plán na vybudování pomníku. Díky velkorysým darům donátorů, loteriím a finanční podpoře města Lipska se mohlo konat slavnostní položení základního kamene již na výroční den 18. října roku 1898. Se stavbou se pospíchalo, neboť zřejmým záměrem bylo odhalit pomník přesně v den stého výročí bitvy. Realizací byl pověřen Bruno Schmitz, který byl znám mimo jiné jako tvůrce Barbarossova pomníku (Kyfferhäuserdenkmal) nebo pomníku císaře Viléma. Sochařská výzdoba byla prací česko-německého sochaře Franze Metznera. Metznera³⁶² Ten byl považován svými současníky za představitele nových proudů v německé plastice a byl srovnáván dokonce s Rodinem. V referátech o jeho dílech, vesměs pochvalných, se nejčastěji používala slova jako novoidealismus, heroismus a monumentalita.³⁶³ Náklady na výstavbu se nakonec vyšplhaly na astronomických 6 000 000 marek. Pomník dosahuje 91 metrů, čímž se řadí mezi vůbec největší na kontinentu. Jeho váha se odhaduje na 300 000 tun. Z velké části je užit litý beton, obklady jsou žulové. Výstavbu řídil stavitel Clemens Thieme. V přední části pomníku je obdélníkové umělé jezero, které má

---

³⁶¹ Tamtéž, s. 188-189.

³⁶² V rámci výzkumného úkolu ministerstva ČR bylo zpracováno v letech 2004-2005 dílo Franze Metznera ve vztahu k českým zemím, respektive jeho zastoupení v českých, moravských a slezských muzejních a galerijních sbírkách, dále jeho činnost na uvedeném území a dokumentace týkající se dochovaných děl v exteriéru, především v architektuře. Viz MOHR, Jan, Z tvorby Franze Metznera v Českých zemích, in: Sborník Severočeského muzea, roč. 14, Liberec 2006, s. 72-80, či MOHR, Jan, Tvorba sochaře Franze Metznera v Čechách a jeho dílo v českých muzejních a galerijních sbírkách, in: Sborník Severočeského muzea, roč. 13, Liberec 2004, s. 118.

³⁶³ HOJDA, Zdeněk - POKORNÝ, Jiří, Pomníky a zapomínky, Praha a Litomyšl 1996, s. 11.

symbolizovat krev a slzy prolité během války. Svou monumentalitou měl pomník ztělesňovat velikost národa a „odindividuálnění“ jedince, jenž se musí obětovat a integrovat do velkého národního těla.

Slavnostní odhalení probíhalo ve stejném rámci jako v případě jubilejního pomníku u Chlumce. Obsahově stejné nebo velmi podobné slavnostní projevy, stejný charakter úkonů, totožné vzorce chování. Rozdíl byl pouze v pompéznosti nákladů, počtu návštěvníků a dosahu působnosti. Přestože byly ústecké slavnosti pojímány opravdu velkoryse, přeci jen byly v porovnání s těmi saskými velmi skromné. Soudobý německý tisk nešetřil květnatými články, přílohami i celými zvláštními čísly o Lipské slavnosti a pomníku.³⁶⁴ „Lipsko je gigantická oslava všeho lidu mluvícího německy, ... vysvěcení pomníku je středobodem celého letošního roku...“³⁶⁵ Celou akci zaštiťoval saský král. Na slavnostní vysvěcení a odhalení byl pozván německý císař, německá spolková knížata³⁶⁶ a zástupci svobodných měst. Dále se slavnosti zúčastnil rakouský císař v zastoupení následníka trůnu Františka Ferdinanda,³⁶⁷ švédský král v zastoupení korunního prince Gustava Adolfa a ruský car, který byl na slavnosti zastoupen velkoknížetem Kyrillem.³⁶⁸ Nechyběli ani zástupci německé, rakouské, ruské a švédské vlády. Přestože nebyli oficiálně pozváni zástupci francouzské strany, neprobíhala slavnost v žádném nepřátelském duchu. V německém tisku se také velmi zřídka zmiňovalo, že nepřítelem byl Napoleon.³⁶⁹ Je to zcela v souladu s „přivlastněním“ francouzského císaře a nalézáním pochopení jeho politiky ve světle německo – britského předválečného antagonismu. Podobně se opomíjel i fakt, že na straně poražených, tj. proti oslavované jednotě a velikosti „Německa“, bojovala i řada vojáků z německy mluvících zemí.³⁷⁰ Jak výstižně poznamenali Micheal Jeismann a Rolf Westheider ve svém článku *Wofür stirbt der*

---

³⁶⁴ Např. Einladung zu den Leipziger Säkularfeiern, in: Prager Tagblatt, 28. September 1913, s. 2, Die Jahrhundertfeier in Kelheim, in: Neue Freie Presse, 26. 8. 1913, s. 2, Wiener Zeitung, 6. 9. 1817, r. 206, s. 1.

³⁶⁵ Aussiger-Karbitzer Volkszeitung, 18. Oktober 1913, s. 1, Die Neue Zeitung, 15. 10. 1913, s. 1, Erinnerungsfeier, in: Reichspost-Morgenblatt, 16. 10. 1913, s. 1.

³⁶⁶ Pouze vévoda Sasko-Meiningenský byl kvůli svému vysokému věku zastoupen korunním princem (Aussiger-Karbitzer Volkszeitung, 1. září, s. 1).

³⁶⁷ Die Teilnahme des Erzherzog Franz Ferdinand an der Leipziger Völkerschlachtsfeier, in: Neue Freie Presse, 27. 8. 1913, s. 3.

³⁶⁸ U příležitosti návštěvy zástupce ruského cara byl také vystavěn pravoslavný kostelík na paměť zesnulým ruským vojákům (Herr von Giers beim Kaiser – Aus Anlass Leipziger Völkerschlachtsfeier, in: Die neue Zeitung, 26. 8. 1913, s. 4, též Das Völkerschachtdenkmal und die russische Kapelle in Leipzig, in: Neue Freie Presse, 27. 8. 1913, s. 3-4.

³⁶⁹ DUFRAISSE, Roger, Die Deutschen und Napoleon im 20. Jahrhundert, München 1991, s. 14.

³⁷⁰ HOUFEK, Václav, Bitva u Chlumce v roce 1813 a některé její pomníky na Ústecku, in: Armáda a společnost v českých zemích v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem 2004, s. 24.

*Bürger: „Podmínkou pro vzpomínání není vítězství [nebo porážka], ale boj „na správné straně“.*³⁷¹

Nicméně pomník svému pravému účelu sloužil pouze 5 let. Po roce 1918 se začínají objevovat skromnější pomníky plukovního charakteru, jejichž hlavním motivem je ponurý heroismus či *Treuermotiv*, ale téměř se nesetkáme s motivem „věrnosti“. „*Pruský orel byl nahrazen ocelovou helmou a ručním granátem.*“³⁷² V této souvislosti je vhodné připomenout známé motto vládnoucí sociální demokracie: „*Gebt Brot, nicht Steine*“.³⁷³ Slavnosti u pomníku byly v době Výmarské republiky spojeny vždy s jiným svátkem, například svátkem všech svatých apod. Pokud si někdo pomník „přivlastňoval“, jednalo se vždy o síly stojící v opozici proti režimu. Během nacistické vlády byl pomník zneužíván k slavnostním projevům a demonstracím politiky Adolfa Hitlera a nacionálně-socialistické strany. Památník bitvy národů se stal symbolem nacionálně-socialistické národní pospolitosti.³⁷⁴ V dobách NDR byl pomník zahrnut do východoněmeckých tradic. Každoročně se při něm konaly velké výroční slavnosti, pochodňový průvod FDJ a přísahy mladých vojáků NVA.³⁷⁵ Zdůrazňovala se také účast ruských vojsk v bitvě, která sloužila jako důkaz „prastarého přátelství ruského a německého lidu“. Ostatní pomníky, pokud nebyly přímo zničeny či odsouzeny ke zničení lhotejností, sloužily pouze jako místo osobního smutku. Myšlenka Befreiungskrieg byla totiž současně pro režim nebezpečnou myšlenkou národního progresivního cíle.

Po roce 1989 prošel pomník procesem depolitizace a deideologizace. Ukázalo se, že již není živou součástí kolektivního vzpomínání. „*Co zůstalo, je Kolos. Prázdna kulisa.*“³⁷⁶ Ovšem během těchto procesů vznikaly jiné vztahy k památce a začala se

---

³⁷¹ Také proto se nepřipomínají němečtí (ani pruští) padlí z tažení proti Rusku v roce 1812 (JEISMANN, Michael - WESTHEIDER, Rolf, Wofür stirbt der Bürger? Nationaler Totenkult und Staatsbürgertum in Deutschland und Frankreich seit der Französischen Revolution, in: Der politische Totenkult-Kriegerdenkmäler in der Moderne, München 1994, s. 26).

³⁷² THÜMLER, Lars Holger, Der Wandel im Umgang mit den Kriegerdenkmälern in den östlichen Bundesländern Deutschlands seit 1990, Jahrbuch für Pädagogik 2003, Frankfurt am Mein 2003, s. 228.

³⁷³ JEISMANN, Michael - WESTHEIDER, Rolf, Wofür stirbt der Bürger? Nationaler Totenkult und Staatsbürgertum in Deutschland und Frankreich seit der Französischen Revolution, in: Der politische Totenkult-Kriegerdenkmäler in der Moderne, München 1994, s. 36.

³⁷⁴ SCHÄFER, Kirstin Anne, Die Völkerschlacht, in: Deutsche Erinnerungsorte, Bd. 2, München 2001, s. 198.

³⁷⁵ THÜMLER, Lars Holger, Der Wandel im Umgang mit den Kriegerdenkmälern in den östlichen Bundesländern Deutschlands seit 1990, Jahrbuch für Pädagogik 2003, Frankfurt am Mein 2003, s. 231.

³⁷⁶ SCHÄFER, Kirstin Anne, Die Völkerschlacht, in: Deutsche Erinnerungsorte, Bd. 2, München 2001, s. 200.

objevovat paměť nová. Je jen otázkou, bude-li spojena s turismem³⁷⁷, s tzv. *Régates de Baquet*³⁷⁸, či se zcela jinými aktivitami spojenými s pomníkem³⁷⁹. Od roku 2010 je celý památník v rekonstrukci, která má být hotova do roku 2013, tedy v roce dvoustého výročí.

5.4. Vztah českého prostředí k Befreiungskriege a Lipsku

Pokud budeme uvažovat o vztahu českého prostředí k výše popsaným myšlenkám, událostem a jevům, musíme si uvědomit radikální rozkol v přístupech ke skutečnosti od českého etnika, německého etnika a vládních kruhů.

Pokud jde o Vídeň, její vztah k Befreiungskriege byl spíše zdrženlivý až odmítavý. Císař František nebyl zpočátku nadšen, neměl rád Prusy a velkoněmectví se obával. Při vstupu rakouských vojsk do války nebyl již elán a entusiasmus z roku 1809 patrný ani v nejmenším. V létě 1813 se již neopakují plamenná prohlášení jako v roce 1809. V čele vlády také již nestál Stadion a armádě nevelal arcivévoda Karel. Srpnový manifest byl velmi důkladný a přesvědčivý, ale k srdci nemluvil.³⁸⁰ Politická nutnost byla silnější než vůle lidu. Z toho důvodu byla rakouská armáda terčem neoprávněné kritiky jak ze strany přímých účastníků Befreiungskriege, tak i posléze ze strany prusko-německých nacionálních historiků. Svobodný pán von Stein, jeden z hlavních organizátorů a ideologů německého národního hnutí, napsal v Praze během posledních srpnových dní dopis spojeneckým monarchům. V něm vzletnými slovy poukazoval na bratrství Němců, útočil na existenci Rýnského spolku a vracel se ke svému dualistickému plánu, který načrtl v Petrohradu. Dle tohoto konceptu mělo jižní Německo spadat do sféry Rakouska³⁸¹ a knížata severních zemí se měla podvolit Prusku. Dopis se ani trochu nezamlouval Metternichovi, přesvědčenému konzervativci a zastánci legitimismu, který nesnášel onen „severoněmecký

---

³⁷⁷ www.voelkerschlachtdenkmal.de

³⁷⁸ www.nato-leipzig.de/badewannenrennen

³⁷⁹ www.denkmalchor-leipzig.de

³⁸⁰ NOVÁK, J. B., *Války osvobozovací a naše obrození*, in: ČČM 1914, č. 4, s. 119.

³⁸¹ Je signifikantní, že ve své ideji „jižního supraněmecka“ pod patronátem Vídně vůbec neuvažoval o neněmeckém obyvatelstvu Habsburské monarchie.

jakobinismus“³⁸² stejně jako francouzskou kontinentální politiku. Jeho cílem bylo pruské lidové nadšení otupit a rozmělnit ho obratnou politikou, což se mu také mistrovsky podařilo. Smlouva s Bavorskem z 8. října patří k jeho nejlepším dílčím diplomatickým úspěchům, korunovaných tím životním – Vídeňským kongresem. Pruský historik Treitschke k tomu ostře poznamenal: „*Státu, který pro osvobození světa [rozuměj Německa, V.K.] nic neudělal, spadlo rozhodování do klína.*“³⁸³ Pokud jde o oficiální tradice bitvy u Lipska a války z roku 1813 obecně, ty jsou zcela jednoznačně vymezeny vojenským, resp. militárním horizontem. Například v roce 1913 položil císař František Josef I. vavřínový věnec s věnováním k pomníku polního maršála Scharzenberga na Schwarzenberském náměstí ve Vídni. V Praze se konala oficiální slavnost na Malostranském náměstí u pomníku polního maršála Václava Radeckého. Slavnosti a bohoslužby se konaly ve všech posádkových městech.³⁸⁴ Byla to však již labuť píseň samostatnosti politické i samostatnosti ve vojenské a nacionální tradici rakouského mocnářství.

Etničtí Češi reagovali na německé ozbrojené národní hnutí překvapivě pozitivně, samozřejmě jen do té míry, pokud nedocházelo ke třecím plochám. Čeští vlastenci sympatizovali s potlačovanými. V Pražských poštovských novinách překládali do češtiny manifesty pruského krále „Na můj lid“ a „Na mé vojsko“ v době, kdy Habsburská monarchie byla ještě s Francouzským císařstvím ve spojeneckém svazku.³⁸⁵ Nadšení mezi českými intelektuály dokonce přesahovalo míru roku 1809. Boj Němců a samozřejmě i Rusů poskytoval mnoho látky k přemýšlení a srovnávání.³⁸⁶ V očích českých vlastenců bylo Befreiungskriege bojem potlačované kultury proti cizímu, nivelizujícímu vlivu. Stejně tak chápali i poměr jazykový. Němčina byla v oblastech Německa pod francouzským vlivem jazykem „plebejů“.³⁸⁷ Též je nutné vzít na zřetel, že s francouzskou hegemoniální politikou byl neodmyslitelně spjat kontinentální systém, který, sic porušován, byl přesto zejména mezi obchodnickými a měšťanskými vrstvami velmi nenáviděn. Pokud jde o samotnou válku a konkrétně bitvy u Chlumce a Lipska, byly mezi prostým českým

³⁸² Metternich měl ostatně napjaté vztahy se Steinem obecně. „*Oba byli protikladnými póly. Stein byl přísný německý nacionalista, zatímco Metternich byl Evropan v pravém slova smyslu*“ ŠEDIVÝ, Jaroslav, Metternich kontra Napoleon, Praha 2005, s. 91.

³⁸³ TREITSCHKE, Heinrich von, Der Befreiungskriege, Leipzig 1928, s. 96.

³⁸⁴ HOUFEK, Václav Bitva u Chlumce v roce 1813 a některé její pomníky na Ústecku, in: Armáda a společnost v českých zemích v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem 2004, s. 23.

³⁸⁵ NOVÁK, J. B., Války osvobozovací a naše obrození, in: ČČM 1914, č. 4, s. 23.

³⁸⁶ Tamtéž, s. 24.

³⁸⁷ NIPPERDEY, Thomas, Deutsche Geschichte 1800-1866, München 1998, s. 29.

lidem i vzdělanými vrstvami sledována a zprávy o výsledcích bojů napjatě očekávány. A to nejen z toho důvodu, že více jak jedna polovina habsburské armády byla tvořena kontingenty z Čech. Tradoval se také mýtus o tom, jak počala Napoleonova hvězda hasnout ve chvíli, kdy se pokusil proniknout do Čech.³⁸⁸ Dnes jsou pro nás, po téměř 200 letech, události z neklidného podzimu roku 1813 příliš vzdáleny. „*Nárek raněných a umírajících vojáků byl již dávno překryt hrůzami mnohem děsivějšími.*“³⁸⁹ Ovšem v roce 1813 natolik dráždily imaginaci,³⁹⁰ že dokonce nejvýznamnější soudobý český dramatik Jan Nepomuk Štěpánek věnoval lipské bitvě jednu svoji hru, která byla mnohokrát s neobyčejným úspěchem uváděna. „*Vlastenecké projevy, pomoc poskytnutá transportu raněných, příchod kozáků do vsi, návrat synů z vojny, zpráva o vítězství a jeho oslava, to je vedle nezbytných erotických motivů jinak chudičký obsah kusu, jehož dějištěm je současná česká vesnice.*“³⁹¹ Pro Čechy nebylo nepodstatné také vysoké zastoupení předních velitelů koaličních armád z řad etnicky českých šlechticů.³⁹² Také vědomí, že maršál Schwarzenberg je Čech, působilo na české veřejné mínění způsobem, který nelze podceňovat. Nicméně pokud byli Češi „okouzlení“ dobou, bylo toto okouzlení krátkodobé a velmi rychle bylo překryté starostmi všedních dní. Až na výjimky nejevilo o lipskou bitvu a o německý duch Befreiungskriege zájem ani české dějepiscectví.³⁹³ Rok 1913 logicky přinesl oživení zájmu o Lipskou bitvu, zejména na stránkách českých periodik. Nečekaně i v takových, jejichž obsah byl jinak čistě kulturně-umělecky vyhraněn a politických otázek se stranil, objevují se glosy k lipskému tématu. Tak například na stránkách Lumíra³⁹⁴ se objevuje rozhořčení nad nacionálním charakterem oslav u saské metropole. Autor článku Bedřich Novák se podivuje, jak je možné, že si rakouská monarchie nechává takto vzít „své“ vítězství.

³⁸⁸ „*Napoleonovo neštěstí začalo se v celé své velikosti rozvíjet, když se opovážil na planiny české vstoupiti, a ku podivu jest to, že u sprostého lidu dávno již tak povídačka byla: Jeho moc se teprve tenkrát docela rozpráší, jakmile se pokusí do Čech vtrhnouti*“ (Prvotiny pěkných umění, 9. červen 1814, s. 43-44).

³⁸⁹ ŠVANKMAJER, Milan, Bitva u Lipska roku 1813, in: *ĎaS* 1993, č. 5, s. 22.

³⁹⁰ Srov. RAK, Jiří, Zapomenuté vítězství, zapomenutý maršál. Druhý život „bitvy národů“ u Lipska, in: Schwarzenbergové v české a středoevropské historii, České Budějovice 2008, s. 403-413.

³⁹¹ NOVÁK, J. B., Války osvobozovací a naše obrození, in: *ČČM* 1914, č. 4, s. 122.

³⁹² Jen v lipské bitvě byli účastní následující „etnický čeští“ šlechtici ve službách vídeňského dvora: vrchní velitel všech koaličních vojsk polní maršál Karel ze Schwarzenberga, náčelník generálního štábu generál Václav Radecký z Radče, pěším divizím veleli Hieronymus Collored-Mansfeld, Jan z Janovic říšský hrabě von Klenau, těžké jízdní divizi velel Jan Nepomuk hrabě Nostic a lehké jízdní divizi Ferdinand hrabě z Bubna.

³⁹³ Např. PRÁŠEK, Justin, Panování císaře a krále Františka I., Praha 1905. Týž, Po stu letech, Praha 1913, ČENSKÝ, Ferdinand, Kniha vojinův Rakousko-uherských, Těšín 1876, s. 128-129.

³⁹⁴ NOVÁK, J. B., Lipsko. České glosy ke stoletým oslavám, in: *Lumír* 1913, č. 3,4, s. 124-132, 165-172.

Jsme tu svědky jednoho z posledních projevů státní loajality ze strany českého etnika před světovou válkou.³⁹⁵

Odlišně tomu bylo u etnicky německých obyvatel českých zemí. Nakolik je jejich účastnictví relevantní, dokazuje například fakt, že v Nakléřově, jedné z podstatných lokalit válečných událostí, žilo v roce 1821 376 obyvatel, přičemž z celkového počtu byli pouze 4 Češi.³⁹⁶ V roce 1913, tedy v roce stého výročí, používá ústecký tisk pro čtenáře zcela srozumitelný a tedy používaný termín „árijské spolky“³⁹⁷, hovoří-li o účastnících zdejších i lipských festiv. Všeněmecké vlastenectví obyvatel česko-saského pomezí se projevilo i během výročí bitvy u Lipska, kdy se v Chlumci, který ještě vstřebával dozvuky tamních slavností z konce srpna, konalo velké veřejné shromáždění účastníků spolkového života.³⁹⁸ I recepce pomníků byla v době stého výročí událostí již zcela jednostranná. Všechny chlumecké památky byly německým nacionalismem nemilosrdně přivlastněny a „převýznamněny“. Je to patrné i z doslovu spisu Waltera Hermanna o všech chlumeckých pomnících: „*Jsou důkazem toho, že se uctívá dědictví těch, kteří ve válce v roce 1813 za svobodu Němců bojovali.*“³⁹⁹

Také nesmí být opomenuto ani ovlivnění opačné, tedy příspěvek českých zemí k mýtu Befreiungskriege. Je známo, že v centru Berlína dosud stojí jedno z významných náměstí pojmenovaných po české vesnici Nakléřov, tj. Nollendorferplatz, v jehož těsné blízkosti najdeme také ulice pojmenované po Chlumci a generálu Kleistovi. V čistě německé historiografii se často objevuje bitva u Chlumce pod názvem „Bitva u Nakléřova“.⁴⁰⁰ Nese tedy název místa, kde se do bojů zapojili Pruští vojáci. Mění se tak nejen lokace bitvy, ale jak bude později popsáno, dokonce i čas bitvy. To vše v souvislosti s participací několika pamětí a s přivlastňováním dějin.

---

³⁹⁵ Viz RAK, Jiří, Zapomenuté vítězství, zapomenutý maršál. Druhý život „bitvy národů“ u Lipska, in: Schwarzenbergové v české a střeoevropské historii, České Budějovice 2008, s. 403-413.

³⁹⁶ SOUČEK, Jiří, Obrazová rukověť obcí a církevních staveb v okrese Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 1999, s. 172.

³⁹⁷ Aussiger-Karbitzer Volks-Zeitung 20. října, s. 1.

³⁹⁸ HOUFEK, Václav, Bitva u Chlumce v roce 1813 a některé její pomníky na Ústecku, in: Armáda a společnost v českých zemích v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem 2004, s. 24.

³⁹⁹ HERMANN, Walter, Geschichtliches über die Denkmäler des Kulmer Schlachtfeldes, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 178.

⁴⁰⁰ VÁGNER, Petr, Napoleonské slavnosti a napoleonské společnosti na našem území v letech 1815-1948, diplomová práce, Katedra historie PF UJEP Ústí nad Labem 2000, s. 2.

6. Druhý život památky

6.1. Druhý život versus paměť místa

V předcházejících kapitolách jsme hovořili o chlumeckých pomnících jako o hmotných památkách, sledovali jsme genezi jejich vzniku, fyzickou podobu, stručně jsme popsali události, ke kterým se vztahují, jejich funkci během stého výročí a také jejich nepopíratelnou vazbu na jistou německou zkušenost, která nás od počátku 19. století zavedla až na pokraj světové války.

V této poslední kapitole bych rád obrátil pozornost ke dvěma fenoménům, zdánlivě nesouvisejícím. V úvodu bylo naznačeno, že existuje jistá spojitost mezi termíny „paměť“ (jak byla nadefinována a jak je v celé práci pojímána) a „druhý život“. V následující kapitole budou oba tyto termíny, na příkladu chlumeckých pomníků, podrobeny zkoumání v jejich vzájemném vztahu, resp. v tom, kde se rozcházejí.

Druhým hlavním tématem bude mnohavrstevnost paměti. Je to jev, který jsme zatím zcela opomíjeli, pouze v závěru předcházející kapitoly byla naznačena jeho existence. Pokud bylo v úvodu postulováno, že paměť místa je vždy vázána na sociální skupinu, pak se objevuje zjevná nesrovnalost. Žádná skupina, tedy ani žádná kolektivní identita, stejně jako místo paměti neexistují samy o sobě. Vždy jsou v kontaktu s jinými skupinami, s jinými identitami, a tudíž i paměťmi. Nabízí se tedy otázka, zda v takovém případě lze hovořit o více pamětech, nebo o více vrstvách jedné a téže paměti. Na tuto otázku se pokusím v následujících podkapitolách odpovědět.

Tyto dva fenomény, tj. druhý život a mnohavrstevnost paměti, jak se ukáže, spolu úzce souvisí. Je to právě ona mnohavrstevnost paměti daného místa, která vytváří diskontinuity, změny a vlastní dynamiku „druhého života“ takového místa. Neboť jak již bylo naznačeno, bez dynamiky a průběhu by nebyl „druhý život“, ale jen „druhý stav věcí“.

Diskontinuitu paměti však může způsobit i jediná složka, nebo lépe řečeno vrstva. Jde o procesy, kterými je střeoevropský prostor v posledních cirka dvou stech letech zasažen mnohem více než například západní Evropa. Francouzští

klasikové konceptu míst paměti s takovými procesy buď vůbec nepracovali, nebo jejich význam odsouvali. Jde o výměny elit, proměny režimů, či dokonce tak drastické změny, jakými jsou exody nebo zániky celých etnik. V těchto případech dochází k razantním změnám paměti - k jejímu zániku a také ke vzniku paměti jiné.

Zánikem paměti, resp. vyprázdnění fenoménu místa paměti, jsme se dostali k rozdílu mezi termíny „druhý život“ a „paměť“. V případě chlumeckých pomníků se jedná o událost z roku 1945, kdy je drtivá většina obyvatel Krušnohoří odsunuta do zdecimovaného Německa. Spolu se zástupy deportovaných odchází také jejich paměť, která tvořila tu část jejich kolektivní identity, jež byla vázána na lokalitu, ve které žily. Bezpochyby bychom sem mohli zařadit také paměť chlumeckých pomníků. Noví osídlenci české národnosti do oblasti přicházeli a nalézali zde pouze velké kamenné monumenty s německými nápisy, které až příliš obsahovaly slova jako *Krieg, Schlacht, Blut, Deutsch, Vaterland a Heimat*. Pokud takový nápis přímo nezničili, nejevili žádný zájem na tom, aby daný pomník jako zajisté umělecky cenná kulturní památka nezarostl mechem či nebyl jinak poškozen „zubem času“. To je jasný důkaz nepřenositelnosti paměti. Přistěhovalci si s sebou z vnitrozemí přinášeli svoji identitu, zcela odlišnou, neschopnou absorbovat paměť chlumeckých pomníků. Lze tedy říci, že paměť chlumeckých pomníků zanikla. Ovšem jejich druhý život nezanikl. Pokud se setkávaly s nezájmem a lhostejností, je to pouze fáze druhého života. Stále v oněch místech stály, lidé je viděli, navštěvovali, destruovali či v lepším případě svépomocně, ze zájmu nebo vnitřní povinnosti, opravovali.

Odpověď na otázku, proč je paměť, která byla v pomnících uložena a při pravidelných festivitech obnovována, pro české etnikum nesrozumitelná, lze také nalézt ve zkušenosti z válečného roku 1813. Kromě vlivu fenoménu *Befreiungskriege*⁴⁰¹ a obecných národních vlastností a charakteristik⁴⁰², jež byly modelovány v průběhu času, jsou v rozdílnosti vztahů k památce mezi českým a německým etnikem patrné i tyto „počátky“, nebo také „kořeny“, tj. události tvořící spouštěcí mechanismy paměti.

---

⁴⁰¹ Viz kapitola 5.

⁴⁰² Je nutné, stejně jako v první kapitole podotknout, jak problematické je přisuzovat celým kolektivům společné typické vlastnosti a charakteristiky. Možná by bylo vhodnější použít výrazu „převládající tendenci k něčemu“, který by lépe vystihoval specifický německý nacionalismus a militarismus. Oba tyto jevy v otázce vnímání paměti chlumeckých pomníků hrají stěžejní úlohu a musí na ně být brán zřetel vždy, když se pokusíme interpretovat nějaké vztahy k pomníkům či jisté fáze a procesy jejich druhého života.

6.2. Ohlasy válečných událostí

V předešlé kapitole bylo pojednáno o vztahu českého i německého obyvatelstva k válce roku 1813 jako k dějinnému fenoménu. Takový vztah náleží do oblasti historického vědomí a tradice. Nyní by bylo vhodné zaměřit se na konkrétní každodenní zkušenost s válečným běsněním, která směřuje spíše do historického povědomí.⁴⁰³

Zima roku 1812 byla tuhá a hrozilo, že následující rok bude neúrodný.⁴⁰⁴ Za takových okolností by byla pro většinovou vesnickou populaci jakákoliv vojenská aktivita v oblasti neštěstím. V případě roku 1813 se však pro české, resp. německé sedláky objevila relativně nová zkušenost. Destruktivita plundrujících „západních“ armád byla jen zlomkem toho, s čím se muselo vesnické obyvatelstvo potýkat v případě ruských jednotek, konkrétně nepravidelných oddílů kozáků, Kalmyků a Baškirů. „...vojsko leželo na polích, jakoby zelené sukno přes ně byl přetáhl. Kozáci jezdili a kde jetel, oves, neb hrách a vikev byla, vše buď si sami síkli, neboť i kosama zaoptřeni byli. Tu bylo viděti divného pronárodu, kozáků, Kalmyků a asiatských mouřenínů...“⁴⁰⁵ Jejich přijetí ze strany německých obyvatel českého pohraničí bylo zcela odlišené oproti tomu, které se těmto polobarbarským válečníkům dostalo v jarních měsících ve východním Prusku. Tehdy byli radostně vítáni, neboť pruský lid v nich viděl spasitele a zachránce z francouzského područí. Pro české Němce byli jen jednou ze složek spojeneckých vojsk.⁴⁰⁶ O to více je zaráželo jejich divoké a nemilosrdné chování, které nebylo srovnatelné ani se zacházením ze strany francouzského nepřítele. Naopak zdejší kraje byly, až na nepatrné výjimky, téměř ušetřeny francouzského běsnění.⁴⁰⁷

Vzpomínky na carské vojáky a marodéry byly dlouho živé v dílčích privátních pamětech. Nepřekvapí proto, že se posléze předávaly v podobě zaujatého archetypálního nahlížení na Rusy jako takové. Dokonce se během oslav stého výročí

---

⁴⁰³ Je zde přejato klasické rozčlenění znalostí historických procesů Miroslava Hrocha, které chápe historické povědomí jako mlhavě ohraničenou škálu nejrůznějších apriorních soudů a poznatků z mimovědeckých zdrojů, ze vzpomínek, z četby historických románů, hudby, malířství apod.

⁴⁰⁴ MARIAN, Alexander, Aussig im Jahre 1725, in: Beitrage zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1925, Sonderheft Nr. 5, s. 51.

⁴⁰⁵ ŠVANKMAJER, Milan, Čechy na sklonku napoleonských válek, Praha 2004, s. 90.

⁴⁰⁶ TREITSCHKE, Heinrich von, Der Befreiungskrieg, Leipzig 1928, s. 38.

⁴⁰⁷ „Hrůzy války, které zažili obyvatelé Čech byly nepatrné v porovnání s jinými oblastmi, například se Španělskem, s Drážďany, s Hamburkem, Brémami a Gdanskem, o oblastech Ruska či Polska ani nemluvě“ (UHLENAU, Uhlig von, Das Kriessjahr 1813 mit besonderer Berücksichtigung der Schlacht bei Kulm, Dresden 1863, s. 218-219).

objevují v slavnostních projevech zkratkovité narážky plné předsudků, účelově modelující obraz budoucího nepřítele na východě.⁴⁰⁸ Starosta města Chabařovice Dr. Mattausch například připomíná tradovaný zážitek, kdy byl jeho předek obětí politováníhodné události. Ruští vojáci mu zabavili starožitný klavír, který rozštípli a opekli si na něm ukradené prase.⁴⁰⁹ I po sto letech byla živá také jiná příhoda: Ruští nepravidelní jezdci prý zapálili budovu pivovaru, která v té době sloužila jako lazaret. Uhořelo zde nejen několik stovek zraněných spojeneckých vojáků, ale také místní obyvatelé, kteří právě nezištně ošetřovali raněné.⁴¹⁰

Etničtí Češi z vnitrozemí měli se svými slovanskými bratry zkušenosti jiné. Příchod ruských vojsk jistě neprobíhal v nadšené idyle vítání,⁴¹¹ jak si ho plánovali někteří slavjanofilští intelektuálové.⁴¹² Zásobování, k němuž se Rakousko spojeneckou smlouvou zavázalo, téměř úplně selhávalo, a tak Rusové hladověli a pochopitelně jednali tak, jak vždy jedná hladové vojsko. Avšak jejich pobyt na území obývaném českým etnikem byl krátkodobější a jen málokomu mohla uniknout nápadná podoba obou jazyků.⁴¹³ Také nesmíme zapomínat, jak exoticky působily asijské jednotky Tatarů, Kalmyků a Baškyrů. Dá se říci, že přes výše zmíněné hospodářské zatížení zažívala česká společnost s příchodem Rusů jakési zpestření každodenní rutiny zatížené svízelnou hospodářskou situací po státním bankrotu.⁴¹⁴ „*Hned při vstupu Rusů do Čech u Náchoda se projevilo rozmarným způsobem nadšení české mládeže pro ruské vojsko. Nejenže vysoké boty a ruské furážky přišly*

---

⁴⁰⁸ Jak trefně poznamenává Jan Randák „*Každá společnost má sklon věřit v minulost či historii především ve formě mýtů, respektive mytických vyprávění a idealizujících obrazů, jež přinášejí na první pohled jasné a úplné obrazy doplňující celý příjemcův obzor*“ (RANDÁK, Jan, O národních příbězích, in: 19. století v nás - Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly, Praha: Historický ústav 2008, s. 150). To znamená, že pro příjemce plamenných výročních projevů nebyla v žádném případě podstatná objektivní validita vzpomínané minulosti, ale její schopnost přizpůsobit se jeho soudobé myšlenkové zkušenosti.

⁴⁰⁹ VESELÝ, Martin, Vojenské dějiny Ústecka, Ústí nad Labem 2003, s. 58.

⁴¹⁰ Tamtéž, s. 59.

⁴¹¹ Srov. AMORT, Čestmír, Ruská vojska u nás v letech 1798-1800, Praha 1954.

⁴¹² Představení českých ochotníků věnované ruské generalitě, slavnostní hold generálu Barcely de Tollyho Josefu Dobrovskému či věnování slavnostního poháru generála Ostermannovi českými šlechtičkami, to vše dávalo některým autorům (např. Aloisi Jiráskovi) právo, aby popisovali podzim roku 1813 jako dobu česko-ruského sbřetení. Srov. POLIŠENSKÝ, Josef, Napoleon a srdce Evropy, Praha 1971, ŠVANKMAJER, Milan, Češi a Rusové roku 1813, in: Slovanský přehled 1963, s. 245-248, ŠVANKMAJER, Milan, Čechy na sklonku napoleonských válek, Praha 2004, FRANCEV, Vladimír Andrejevič, Ruská vojska v Čechách, Praha 1935.

⁴¹³ DRABEK, Anna M., Der allslawische Gedanke im tschechischen Nationsbegriff und die russischen Truppen in den Böhmischen Ländern, in: Russland und Österreich zur Zeit der Napoleonischen Kriege, Wien 1989, s. 71-84.

⁴¹⁴ Srov. MARŠAN, Robert, Státní bankrot rakouský, Praha 1919, ŠVANKMAJER, Milan, Čechy a příprava Rakouska k válce roku 1813, in: HaV 1958, č. 4, s. 586-606.

u mladíků v oblibu, ale došlo i k útěku dvou starších školáků náchodské školy „z jakési neodolatelné přitažlivosti k Rusům“ k ruskému vojsku.“⁴¹⁵

Vedle těchto, řekněme lidových, vztahů vznikala družba i ve vyšších vrstvách. Asi nejznámějším příkladem vděčnosti k Rusům byl pohár, které české šlechtičny věnovaly generálu Ostermannovi-Tolstému po bitvě u Chlumce. Byl zdobený perlami a českými granáty s českým lvem na víčku a nesl nápis: „*Udatnému Ostermannovi od Čechyň k paměti na Chlumec dne 17. (29.) srpna 1813.*“ Hraběnka Ostermannová a jiné české šlechtičny bydlely v době, kdy se jejich mužové účastnili bojů, v Praze. Vytvářely si kontakty a obecně pěstovaly styk s domácí šlechtou. Přes veškerou tuto pozitivní družbu však bylo ruské vojsko, pro Čechy i Němce bez rozdílu, přeci jen vojskem na pochodu, a jako takové přinášelo hospodářské i existenční problémy. Oblíbený glosátor své doby, milčický rychtář a písmák František Vavák na jejich adresu poznamenává: „*Kdyby zde tejdén byli, tak by nás vytroudili, že bysme neměli nic, museli bychom jít pryč.*“⁴¹⁶

Co se týče vztahu k nepřátelským vojskům, lze také nalézt určité rozdíly. Naprosto se neseťkáme s žádným případem aktivní spolupráce s nepřítelem ze strany německého etnika. Oproti tomu je například znám případ z Varnsdorfu, kdy prý několik měšťanů vytvořilo jakousi primitivní komunu, jejíž členové nosili na rukávu zelenobílou pásku a obstarávali pro okupanty nutné dodávky a ordonance. Jistě se nedá paušálně hovořit o nějakém „vřelejším“ vztahu k nepříteli, ale právě takovýchto několik tradovaných historek⁴¹⁷ mělo za následek deformaci privátní vzpomínky. V následujících sto letech od válečných událostí vznikala v povědomí německého lidu představa o laxním přístupu rodilých Čechů k válce a o jejich neochotě čelit nepříteli. Naopak ze strany Němců prý „*bylo ochotně a radostně vše na oltář vlasti obětováno.*“⁴¹⁸ Během sta let se privátní vzpomínky natolik zdeformovaly, že projevy u příležitosti oslav výročí pojednávaly spíše o situaci a zkušenosti pruského lidu z té

⁴¹⁵ NOVÁK, J. B., Války osvobozovací a naše obrození, in: ČČM 1914, č. 4, s. 261.

⁴¹⁶ VAVÁK, František Jan, Paměti Františka Jana Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816. Kniha VI-VII (1810-1816), Praha: Karolinum 2009, s. 204.

⁴¹⁷ Témata z roku 1813 se objevují i ve sbírce místních pověstí od Rudolfa Hübnera (HÜBNER, Rudolf, Die Sagen, in: Heimatkundes des Bezirkes Aussig 1929, H. 2, s. 80-82, 115) či v německých písních z Ústecka od Adolfa Kirschnera (KIRSCHNER, Adolf, Volksgesänge aus dem Aussiger Gau, Leipaa 1989, s. 144), viz též. NOVÁK, Jiří Frýgo - HACKELOVÁ, Eleonora, Rok 1813: Napoleonská vojska v Liberci, in: Ročenka Jizersko-ještědského horského spolku, Liberec 2005, s. 81-82, BINDER Theodor von, Beiträge zur Geschichte Stadt Friedland i. B. vom Jahre 1813, Friedland 1913 (zde jsou například i uváděny dochované soupisy kontribucí vymáhané francouzskými okupanty ve Frýdlantu a okolí).

⁴¹⁸ UHLENAU, Uhlig von, Das Kriessjahr 1813 mit besonderer Berücksichtigung der Schlacht bei Kulm, Dresden 1863, s. 19.

doby. Nikdo se tehdy nad touto skutečností nepozastavoval. Slogany ze slavnostní památky bitev z jara 1813 se vědomě a bez jakýchkoli obtíží „naroubovaly“ na slavnostech ústeckých.

6.3. Místo více pamětí?

Relativně rozsáhlý popis rozdílného vnímání a vzpomínek na léto roku 1813, konkrétně na přítomnost ruských vojsk, nebyl samoúčelný.

Poukazuje na výše zmiňovaný problém mnohavrstevnosti paměti. U válečných pomníků jako takových se mnohavrstevnost nabízí, neboť ve válečném konfliktu je zakódována pluralita názorů a nahlížení na pozdější paměť takového konfliktu. Války se účastní vždy minimálně dvě strany, a tudíž vzniká od počátku dvojí paměť. V případě chlumecké srážky je situace o to zajímavější, že jsme zde svědky participace hned několika pamětí. O pamětech účastníků střetnutí takřikajíc zvenčí, tj. svědků a obětí z řad místního obyvatelstva, bylo pojednáno výše. Nyní zaměříme pozornost na jednotlivé válčící strany.

Ve francouzském případě je v následujících letech od události patrný jistý stupeň lhostejnosti. Zajisté je to zapříčiněno tím, že bitva nebyla vítěznou. Není znám žádný pokus o připomínání místa, o oficiálnějších návštěvách nebo o iniciaci připomínky místa a petrifikaci paměti v podobě pomníku. Při slavnostech v roce 1863 jsou francouzští zástupci přítomni, dokonce pronášejí slavnostní projevy.⁴¹⁹ V letech kolem stého výročí je vzhledem ke změně politické reality situace jiná. Francouzští hosté vyklízejí oficiální pozice, a pokud se objevují, tak pouze jako členové vojensko-veteránských spolků v kostýmech. I v případě tzv. francouzského pomníku je jejich vnější iniciativa zanedbatelná, a tedy i jejich obecná participace na paměti chlumeckých pomníků a bitvy obecně.

O to složitější je situace v případě spojeneckých armád. Paměť bitvy a vlastně i bitva sama mění v jednotlivých vrstvách⁴²⁰ nejen svoje pojmenování, ale i dataci.⁴²¹ Pro pruské vojáky a následně i historiografii se bitva odehrála 30. srpna a její

---

⁴¹⁹ Fest-Ordnung für die 50jährige Gedächtniss-Feier der Schlacht bei Culm - 1863.

⁴²⁰ Zde jsou míněny jednotlivé vrstvy paměti.

⁴²¹ Tohoto jevu si všiml již Václav Houfek ve svém článku: HOUFEK, Václav Bitva u Chlumce v roce 1813 a některé její pomníky na Ústecku, in: Armáda a společnost v českých zemích v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem UJEP 2004, s. 20.

pojmenování zní Bitva u Nakléřova. Jde samozřejmě o dobu a místo, kdy do bitvy zasáhla pruská vojska generála Kleista. Ustálení na „Bitvu u Chlumce z 29. až 30. srpna“ proběhlo zhruba v druhé polovině 19. století. Vztah k událostem a k pomníkům v prvních letech století následujícího je patrný z průběhu a charakteru oslav stého výročí. Zde došlo ke spojení s rakouskou vrstvou paměti, k deformaci a k vytvoření paměti zcela nové, paměti „německé“. Rakušané do té doby dávali přednost dataci z přelomu druhé a třetí zářijové dekády.⁴²² Mnohem větší význam pro ně totiž měla pozdější Nakléřovská srážka. Ke změně dochází zhruba ve stejném období jako na pruské straně. Pro ruské vojáky a dějepiscectví je klíčové datum 29. srpna. Nejčastěji se zde také objevuje pojmenování bitvy „u Chlumce a Přestanova“, neboť právě v bojích o tuto obec vykrvácela značná část elitních gardových jednotek. Toto pojmenování se do Čech vrací spolu s nástupem marxistické historiografie v padesátých letech.⁴²³ Následné ruské vztahy a návraty k bitvě a pomníkům jsou, logicky vyjma pomníku z roku 1835, velmi podobné jako ve francouzském případě. Ovšem stoleté výročí slavné vítězné bitvy mělo v roce 1913 přeci jen trochu odlišnou rezonanci. Kromě oficiálních účastí na slavnostech lipských, známe konkrétní příklad festivity, která se sice váže k Chlumci, ovšem odehrála se v Rusku. Dne 31. srpna se na oslavu vítězství v bitvě konala na carské jachtě bohoslužba a na následující hostinu byli pozváni důstojníci pluků bojujících u Chlumce.⁴²⁴ Avšak jakákoli ruská účast na jubilejních slavnostech na Ústecku není oficiálně potvrzena.

Samotné „národní“ pomníky, tj. první tři instalace v chlumeckém okolí z let 1817, 1825 a 1835, pak nabízejí zajímavý vhled do vojenských tradic jednotlivých států. Možná i do obecnějších charakterů jednotlivých „národů“. Pruský pomník z roku 1817 je věnován všem padlým bojovníkům bez ohledu na jejich hodnost či společenské postavení. Patří tedy kolektivnímu útvaru, je nejdemokratičtější, a aniž by zdůrazňoval památku nebo čin jednotlivce, je ve své podstatě obdobou anonymity „hrobu neznámého vojína.“⁴²⁵ Pomník tak prozrazuje názor vojenského národa a hodnotí každý výkon počínaje vojevůdcem až po posledního pěšáka.

Ruský pomník je mnohem více aristokratický. Je věnován výhradně elitním gardovým jednotkám. Také on nepřináší žádné individuální prvky, ale je (stejně jako

---

⁴²² Nejčastěji je uváděno datum 17. září.

⁴²³ Viz úvod.

⁴²⁴ Oslava stého výročí vítězné bitvy u Chlumu v Rusku, Pražské noviny 1. října 1913, s. 2.

⁴²⁵ Srov. KOLDINSKÁ, Marie - ŠEDIVÝ, Ivan, Hrob Neznámého vojína. Copak si myslíte, že jsem chtěl zdechnout? in: *ĎaS* 2005, č. 2, s. 10, TINKOVÁ, Daniela, Le champ de bataille d'Austerlitz. Deux siècles de mémoire vivante, in: *Les lieux de mémoire en Europe centrale*, Paris 2009, s. 49-58.

pruský) vystavěn na širším kolektivním základě. Neobsahuje však, a to je nutné zdůraznit, žádné připomenutí řadových jednotek. Prostí ruští vojáci tak doposud nemají u Chlumce žádný „svůj“ pomník, přestože jich zde padlo několik tisíc.

Rakouský pomník je věnován příznačně pouze jedné osobě - tj. velícímu důstojníku, generálovi Colloredo-Mansfeldovi. Jako by se zde zrcadlila jistá aristokratická povýšenost a návyk pevné společenské struktury tak typický pro společnost rakouského císařství. Tři velké národní pomníky, tři odlišné vojenské tradice a pojmání paměti a identity.

Prozatím ještě nebyl řešen rozpor mezi participací několika pamětí a mnohavrstevností paměti jedné. V těchto komplikovaných situacích je otázka po přesném vymezení velice složitá, obzvláště v průběhu času. Pokud byla v první kapitole přijata teze, že daná kolektivní paměť je složena z dílčích privátních pamětí jednotlivých členů kolektivu, dá se totéž aplikovat i o řád výš. Tedy, že paměť bitvy u Chlumce, resp. jejích pomníků, je de facto složena s jednotlivých dílčích kolektivních pamětí, neboť tak či onak jsou dané kolektivy na událostech i na pomnících zainteresovány. Potom už striktní rozlišování na mnohavrstevnost a participaci více pamětí nemá smysl, neboť by šlo o popsání jedné a též skutečnosti. Musíme však konkrétně vymežit, zda v daném případě máme na mysli paměť jako celek, nebo zda mluvíme o dílčí paměti, resp. dílčí vrstvě.

6.4. Chlumecká bitva a pomníky v umění

Nejen petrifikací kamennými pomníky lze fixovat a udržovat paměť události, jakou je bitva. Děje se tak i pomocí jiných kulturně-uměleckých činností, přesněji produktů. Jde v prvé řadě o produkty výtvarné činnosti. Ikonografického materiálu s motivem Chlumce či chlumeckých pomníků je značné množství. O jeho soupis se před druhou světovou válkou pokusil Antonín Novotný.⁴²⁶ Z velké části se tento materiál nachází v archivech a muzeích ve Vídni, v Německu i v Londýně.⁴²⁷ Zarážející je fakt, že v Praze, tedy v centru země, kde se událost odehrála, byl vydán – pokud je materiál znám – pouze jeden grafický list. Ten byl navíc nepůvodní,

⁴²⁶ Viz NOVOTNÝ, Antonín, Bitva u Chlumce 1813 a její pomníky – pokus o jejich ikonografii, in: Vojensko historický sborník 1936, č. 2, s. 153-171.

⁴²⁷ Nezanedbatelná část je též uložena ve fondu grafik Vojenského historického ústavu v Praze a taktéž v archivu Národního muzea ve správě Libora Jůna.

pořízený jako příloha anonymního článku v teplickém almanachu. Velký počet kopií grafik a maleb se v současnosti nachází ve fondech archivu Vojenského ústavu v Praze. Obrazové přílohy severočeských vlasteneckých časopisů tzv. Beiträge jsou většinou kopie existujících grafik vzniklých v Německu, nejčastěji v Drážďanech.⁴²⁸ Pokud jde o témata těchto výtvarných děl, ta by se dala rozdělit do tří velkých skupin. Zaprvé znázornění samotné bitvy, ať už očitými svědky, či z pozdějších dob, velmi často v idealizované podobě. Zadruhé vyobrazení pomníků jako solitérů, nebo jako součást krajiny. Poslední skupinou jsou grafické listy a malby znázorňující slavnostní akty, které se u pomníků konaly.

Dalším žánrem vedle výtvarného umění je divadlo. Na tomto místě by bylo vhodné znovu uvést onu několikrát zmiňovanou Štěpánkovu hru *Vlastenci*. Ovšem ta mohla oslovovat pouze česky mluvící publikum. Médiem, které nečiní žádné nároky na jazykovou vybavenost, je hudba. I v této oblasti existuje doklad vzpomínání a využívání motivů chlumecké bitvy. Jedná se o skladbu „*Die Schlacht bey Kulm oder Europas ester Sieg im heiligen Kampfe – Ein charakteristische Tongemälde für Piano-Fortem*“⁴²⁹ od skladatele Philippa Jokoba Riotteho.⁴³⁰ Ve své době byly tzv. „zvukové obrazy“, které se (svým) stylem kloní k naivnímu hudebnímu realismu, velmi oblíbené. Riotte jich napsal za svůj život hned několik, velmi často měla jejich tematika souvztažnost k významným událostem své doby. Zkomponoval například skladbu na oslavu sňatku francouzského císaře Napoleona s Marií Louisou či na oslavu vítězství v bitvě u Lipska. Skladba „*Die Schlacht bey Kulm..*“ vyšla pravděpodobně krátce po oslavovaných událostech ve Vídni. V nedávné době ji upravil člen spolku vojenské historie v Ústí nad Labem, pan Karel Matějka. Zapomenuté umělecké dílo s motivem bitvy je tak živé i dnes, neboť hudební složka zmiňovaného spolku ji má stále na repertoáru a hraje ji při význačných příležitostech, jako jsou výročí či jiné slavnosti spojené jak s bitvou u Chlumce, tak s městem Ústí nad Labem.

---

⁴²⁸ Viz obrazová příloha.

⁴²⁹ HOUFKOVÁ, Helena, Philipp Jakob Riotte a jeho skladba k bitvě u Chlumce v roce 1813, in: Příspěvky k ústecké vlastivědě 2001, č. 2-3, s. 12-13.

⁴³⁰ Riotte byl ve své době populárním skladatelem. Nesl pochodeň za Beethovenovou rakví. Dokonce se účastnil Vídeňského kongresu. Jeho rozmanitá tvorba obsahuje všechny žánry tehdejšího hudebního divadla. V jeho instrumentální tvorbě dominuje salonní styl, v některých dílech je znát vliv klasicismu a okrajově též romantismu.

6.5. Posledních sto let druhého života pomníků a tradice bitvy

Pomníky, které byly společně s bitvou v roce 1913 oslavovány, obzvláště nově postavený Jubilejní pomník v Chlumci, sloužily svému účelu pouhých pět let. Po roce 1918 se situace radikálně změnila. Po rozpadu Rakouska-Uherska se místní německé obyvatelstvo jen těžce smiřovalo se vznikem samostatného československého státu. Právě z řad ústeckých Němců pocházejí nejinitivnější pokusy o vytvoření provincie Deutsch-Böhmen. Celá oblast byla většinou německá.⁴³¹ Před rokem 1918 bychom v Chabařovickém okrese našli pouze jedinou českou školu.⁴³² Oproti tomu česká veřejnost z vnitrozemí nevěnovala udržování zdejších monumentů či pěstování chlumecké tradice žádnou pozornost.

K důvodům, které jsou zřejmé ze samé podstaty památek a s nimi spojené nacionálně vyhraněné paměti, se přidává další aspekt, zdánlivě těžko postřehnutelný. Problém tkví v názvu lokality, ve které se bitva odehrála. Pro českou historiografii i širokou veřejnost je název „Chlumec“ již „obsazen“. Bitva z roku 1813 se musí spokojit s místem až daleko za Soběslavovým vítězstvím z roku 1126 či srážkou vojska s bouřícími se sedláky v roce 1775. Navíc se v místech porážky Napoleonových vojsk odehrála pro české historické povědomí důležitější bitva – husitské vítězství nad saskými rytíři z roku 1426, které je někdy též nazýváno bitvou u Ústí nad Labem, či bitvou na Běhání. O to více zaráží, že chronologicky první srážka u Chlumce se (pomineme-li dílo Aloise Jiráska a jeho Staré pověsti české) svého pomníku nikdy nedočkala. Pomník bitvy na Běhání byl po neuvěřitelných peripetiích odhalen až v roce 1926.⁴³³ Svoji velikostí se nedá v žádném případě srovnávat s nedaleko stojícími pomníky války roku 1813.

Dalším důvodem, proč se ze strany české veřejnosti a státního aparátu na chlumecké pomníky pozapomnělo, je existence mnohem lákavějšího místa paměti napoleonských válek na našem území. Pro mladou Československou republiku byla nejbližším kulturně-vojenským partnerem Francie, a tak není divu, že fenomén bitvy u

---

⁴³¹ Například poslední zápis v teplické městské knize psaný česky pochází z roku 1639 (URBAN, Jaroslav František, Potulky Chabařovickem, Teplice 1925, s. 12).

⁴³² Tamtéž, s. 13.

⁴³³ HOUFEK, Václav, Bitva u Chlumce v roce 1813 a některé její pomníky na Ústecku, in: Armáda a společnost v českých zemích v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem UJEP 2004, s. 12.

Slavkova zastínil v tomto směru jakékoli další vzpomínkové akce či vzpomínané události a místa.⁴³⁴

Porovnání místa paměti bitvy u Slavkova a bitvy u Chlumce se doslova nabízí. Jihomoravské bojiště bylo dlouhou dobu označeno pouhými kříži hromadných hrobů.⁴³⁵ Komplikace se vznikem prvního zdejšího pomníku a osobní iniciativa pátera Aloise Slováka jsou notoricky známy. Slavnostní odhalení Mohyly míru, jejímž autorem je architekt Josef Fanta, proběhlo až v roce 1923, přestože se plánovalo již na rok 1914. První světová válka tak odsunula „vznik“ prvního mírového památníku v Evropě. A vskutku Mohyla míru se svojí podstatou nápadně liší od pomníků popisovaných v této práci.⁴³⁶ Na rozdíl od nich se nejedná o památník vítězným vojevůdcům či armádám, ale o místo obecné pietní vzpomínky na mrtvé s přáním míru.

Nešlo však pouze o Slavkov. Během celého období První republiky jsme svědky nebývalého zájmu o osobnost francouzského císaře. Vznikají různé napoleonské společnosti s bohatými kontakty do Francie. Genezi vzniku a vzájemný vztah těchto společností detailně popsal Petr Vágner.⁴³⁷ Všechny tyto spolky byly nacionálně vyhraněny. Mezi jejich členy bychom marně hledali etnické Němce.

Ve dvacátých letech byla jejich účast nemyslitelná z důvodu zásadního odmítání participace německých spoluobčanů na jakýchkoli společných akcích a projektech. Ani ze strany vlastních spolků nebyla žádná vůle nabírat německé členy. Jeden z mála Němců, jenž byl „vzat na milost“, byl Emil Ludwig, psychologizující historik a autor známé Napoleonovy biografie. Ostatně toto období je u nás opravdovým „zlatým věkem“ literatury s napoleonskou tematikou.⁴³⁸ Až na nepatrné výjimky se však témata vyhýbají tažení z roku 1813.⁴³⁹

---

⁴³⁴ Srov. ŠPATNÝ, Jan, Tradice bitvy u Slavkova, in: Napoleonské války a české země, Praha 2001, s. 238-258.

⁴³⁵ VÁGNER, Petr, Napoleonské slavnosti a napoleonské společnosti na našem území v letech 1815-1948, diplomová práce, Katedra historie PF UJEP Ústí nad Labem 2000, s. 26.

⁴³⁶ Památníkem se dlouhodobě zajímá historik Jan Špatný (např. ŠPATNÝ, Jan, Mohyla míru - nadčasové memento válkám, in: Sborník Napoleon, Slavkov 1995, s. 26-29), ovšem o jeho recepci jakožto místa paměti se pokusila až v nedávné době Daniela Tinková (TINKOVÁ, Daniela, Le champ de bataille d'Austerlitz. Deux siècles de mémoire vivante, in: Les lieux de mémoire en Europe centrale, Paris 2009, s. 49-58).

⁴³⁷ VÁGNER, Petr, Napoleonské slavnosti a napoleonské společnosti na našem území v letech 1815-1948, diplomová práce, Katedra historie PF UJEP Ústí nad Labem 2000, s. 26.

⁴³⁸ AUGUSTA, J.M. – FLOR, Antonín, Česká bibliografie napoleonská, in: Napoleon – sborník prací, Praha 1932, s. 262-280.

⁴³⁹ Viz úvod.

Ve třicátých letech je oproti tomu vztah českých Němců vůči napoleonským společnostem a aktivitám ovlivněn nástupem nacismu v sousedním Německu a hlavně hospodářskou krizí. Ze stejného důvodu pohasíná i iniciativa na české straně. III. výroční napoleonský kongres v Praze z října roku 1933 se nesetkal s očekávaným zájmem veřejnosti.⁴⁴⁰ Velmi podobně skončily i tzv. Napoleonské hry v Teplicích z téhož roku. Ty byly de facto jedinou akcí s účastí jak českých, tak německých hostů a návštěvníků. Ovšem nikterak se neobracely ke zdejším pomníkům. Iniciativa místních nadšenců ohledně zmiňované rekonstrukce chátrajících památek nebyla na hry nijak vázána a dokonce rok konání těchto oprav, tj. 120. výročí bitvy, nebyl zvolen účelově, ale vynutil si jej havarijní stav pomníků.

Posledním předválečným pokusem o oživení zašlých tradic a paměti chlumecké bitvy měla být plánovaná oslava v Lounech z května 1939. Louny byly onoho válečného léta roku 1813 místem, kam se nejen sváželo velké množství raněných, ale sloužily také jako přechodné sídlo tří spojeneckých panovníků. V rámci oslav měl být na místě, kde je pochováno údajně na 800 zemřelých vojáků, postaven pomník. Šlo o opětovnou instalaci litinového kříže uprostřed pohřebiště. Celý lounský podnik však musel být „vzhledem ke změněným poměrům“ odložen na neurčito.⁴⁴¹

Válečné poměry se na Ústecku nikterak nelišily od poměrů panujících v ostatních částech odstoupeného území. Blížící se výročí bitvy u Chlumce inspirovalo několik autorů a přispěvatelů do krajských časopisů „*Beiträge*“ k sepsání několika článků.⁴⁴² Jejich kvalita kolísá a z velké části jde o práce opírající se o starší dochované spisy. K velké vzpomínkové akci plánované na rok 1943 již nedošlo. Nacistická mašinérie se počala zadržovat a armáda i společnost měly jiné priority.

Nejvýraznější přerýv v koloběhu druhého života chlumeckých pomníků a v genezi jejich paměti znamenal rok 1945. Odsunem německého etnika z pohraniční oblasti odchází i paměť, kterou zdejší obyvatelé na pomníky delegovali. Odcházejí i pocity německého nacionalismu a vlastenectví, které při ritualizovaném opakování

---

⁴⁴⁰ Srov. PYLLMAJER, V., Vrcholné údobí činnosti napoleonských společností v českých zemích, in: Sborník Napoleon, Brno-Slavkov 1995, s. 18–19.

⁴⁴¹ VÁGNER, Petr, Napoleonské slavnosti a napoleonské společnosti na našem území v letech 1815-1948, diplomová práce, Katedra historie PF UJEP Ústí nad Labem 2000, s. 46.

⁴⁴² Nejvýznamnějším počinem je článek Waltra Hermanna, který se pokusil zmapovat vývoj i současný stav jednotlivých chlumeckých pomníků (HERMANN, Walter, Geschichtliches über die Denkmäler des Kulmer Schlachtfeldes, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 151-180).

byly do pomníků vkládány. Tím se monumenty udržovaly „při životě“ a takto, reprezentujíc ony pocity ve své kamenné velikosti, je vracely obyvatelům zpět.

V poválečné historii Chlumce a okolních obcí se nejzřetelněji odráží vliv povrchové těžby hnědého uhlí.⁴⁴³ V jistém smyslu pomníky uchránil fakt, že se bitvy účastnila také ruská vojska. Tradice carské armády si tak našla cestičku i do duší důstojnických kádrů sovětských osvoboditelů. Ovšem následných 40 let druhého života chlumeckých pomníků by nejlépe vystihovalo slovo „bezčasí“, neboť sice nebyly nikterak cíleně či oficiálně ničeny, ovšem na druhou stranu se neobjevovaly žádné náznaky o „reinkarnaci“ paměti nebo tradice. Výjimkou jsou pokusy MNV o rekonstrukce nutně chátrajících památek.

V době porevoluční, tj. po roce 1989, se situace začíná měnit. V oblasti začínají vznikat první občanské spolky. V roce 1992 byla na spojnici pomníků otevřena naučná stezka s tabulemi, mapou a popisky. Vzniknuvší spolek vojenské historie, který si dal na štít tradici 42. pěšího pluku Erbech⁴⁴⁴, se stará o propagaci a provádí drobné rekonstrukce na významné výroční dny. U většiny pomníků také probíhají pietní akty. V současné době toto uskupení obdrželo finanční grant, z jehož zdrojů bude financován nový průvodce, mapy, popisky, značení cyklotrasy. Zainteresované obce také vytipují restaurační zařízení, které budou označeny napoleonskými praporci, budou mít k dispozici své pohlednice s vojáky a příležitostné razítko do cestovního pasu.⁴⁴⁵ Od samého počátku pěstuje spolek družbu s obdobnými sdruženími ze sousedního Saska. V Německé spolkové republice je v současnosti fenomén militárního vzpomínání značně utlumován. S výjimkou vzpomínkových akcí u Lipska, která se svým charakterem snaží co nejvíce přiblížit pietní a mírové myšlenky, je současná německá společnost k vojenské tradici značně skeptická. Trauma světové války tak nutí německé historické spolky, aby svoje aktivity rozvíjely v podobě zahraničních kontaktů. Z podstaty věci je charakter těchto akcí multikulturní, multinacionální. Hledá v pamětech bitev a jejich pomníků to, co je společné a nadčasové.⁴⁴⁶ Místa paměti bitev tak jsou na přelomu století

---

⁴⁴³ KRÁL, Karel - BĚLINA, Pavel, Bitva u Chlumce a Přestanova, Praha b. d., s. 5.

⁴⁴⁴ Tento pluk, jehož verbovací okres se nacházel v Čechách, konkrétně na Chebsku, byl součástí u Chlumce bojující divize generála Colloredo-Mansfelda.

⁴⁴⁵ Srov. KAISER, Vladimír, Zpráva o činnosti archivu města Ústí nad Labem za rok 2000, in: Příspěvky k ústecké vlastivědě 2001, č. 2, s. 47-50.

⁴⁴⁶ Po pádu železné opony a nastupujících vlivů evropské integrace v oblastech východní Evropy se zájem badatelů a politiků obrátil k problematice odlišnosti pamětí obyvatel starého kontinentu, kteří musí žít pohromadě navzdory tomu, co se mezi nimi v minulosti stalo, a hledají tak způsoby usmíření

chápána spíše jako mementa a varování budoucím generacím, než jako místa vzpomínek na slavná vítězství a na hrdinné předky.

---

dávných konfliktů (ŠUBRT, Jiří - PFEIFEROVÁ, Štěpánka, Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání, in: Historická sociologie 2010, č. 1, s. 10).

Závěr

Dynamické procesy a diskontinuity historického vývoje, kterých jsme byli na našem území svědky v průběhu minulého století, si vyžádaly svou daň. Stejně jako poznamenaly tisíce a miliony lidských osudů, zasáhly také pomníky. Tyto zdánlivě neměnné a zubu času odolávající památky minulé doby zažívaly stejná období slávy a zmaru jako lidé, kteří je stavěli, oslavovali a kteří na ně vzpomínali. A to vše bez ohledu na skutečnost, zda jsou tyto pomníky místy paměti. Neboť konsensuální shoda na všech významech (tj. materiální, symbolický a funkční) takový pomník z jeho druhého života nikterak „nevytrhává“.

S úspěchem lze vznést námitku, že chlumecké pomníky v jistých dobách bezpochyby dosahovaly všech tří výše zmíněných významů, o jitření paměti nemluvě. Stejně tak je zcela očividné, že v dnešní době bychom je za místa paměti mohli označit jen velmi stěží. Znamená to tedy, že místa paměti nejsou žádnou objektivně existující konstantou, nýbrž dynamickým jevem, který podléhá stejným změnám a procesům jako kolektivy, které je za místa paměti označily a které je za ně považovaly.

Paměť bitvy s mnohonárodnostní účastí se během let stala ritualizovaným prostorem pro demonstraci německé sounáležitosti, odhodlanosti a slavné vojenské minulosti. Sto let od vzpomínaných událostí podléhá paměť na bitvu, petrifikovaná do jednotlivých „národních“ pomníků, metamorfóze. Je zcela zhomogenizovaná a „poněmčelá“. Lépe řečeno všechny ty složky paměti, které neodpovídaly tehdejší představě, byly odsunuty na okraj, potlačeny nebo zcela zamlčeny. Konané slavnosti se svými projevy sloužily jako jakési síto toho, co je z paměti aktuální.

Sociální a politické změny si vynucovaly změny v chápání umělecké památky i změnu paměti s památkou spojenou. Památka je spolu s pamětí vůči těmto procesům, redefinicím a rekonstrukcím (v ideovém slova smyslu) bezbranná. Není proto divu, že paměť pomníků nebyla schopna odolat radikální společenské změně roku 1945. Odsunem německého etnika z českého pohraničí odešla i tato paměť. Pomníky tak zůstaly de facto pouze „kusy kamene s přidanou uměleckou hodnotou“. Svůj význam „úložného prostoru“ a „iniciátora paměti“ ztratily. Na mnoho místech v České republice však není nepřenositelnost paměti tak zřejmá jako v případech podkrušnohorských pomníků.

Je pravda, že po roce 1989 ožívají, podobně jako na mnoha jiných místech, vzpomínkové akce, které se obracejí i k událostem našich dějin, jež nebyly pro předcházející režim nosné. Vytváří se nová tradice historických rekonstrukcí často spojená se stánkovým prodejem a značným zájmem diváků. I kdyby však dosahovaly počty návštěvníků těchto akcí stejných rozměrů jako při slavnostech v jubilejním roce, nikdy nepůjde o stejné akce, neboť důvod shromáždění bude jiný. Bude jiná i paměť a vzpomínání na bitvu. Budou dokonce jiné i pomníky. Přestože se navenek nikterak nezmění a jejich vzhled se renovacemi dokonce vylepší, jejich vnitřní rozměr bude jiný. To, že tyto vnitřní povahy (a můžeme je nazvat i paměťmi) pomníků existují, že prodělávají změny a že jsou pevně svázány s kolektivy, a tudíž nemohou existovat mimo ně, jsem se pokusil v této práci na příkladu chlumeckých pomníků demonstrovat.

Použité prameny a literatura:

Archivní prameny:

Archiv města Ústí nad Labem

- Aussig-Karbitzer Volks-Zeitung.
- Aussiger Tagblatt.
- Ústecký deník.
- Statuten des Vereins zur Gründung eines Denkmals für die im Jahre 1813 gefallenen Österreichischen Krieger in Kulm.
- Fest-Ordnung für die 50jährige Gedächtniss-Feier der Schlacht bei Culm -1863.
- Führer durch Rückschauende Ausstellung 1813 in Aussig in den Sälen der Volksbücherei u.Lesehalle-Aussig-Verlag der Ausstellung-1913.

Archiv obce Telnice

- Gedenkbuch der Gemeinde Telnitz.

Archiv vojenského historického ústavu

Fond grafik.

Státní okresní archiv Děčín

Archiv velkostatku Chlumec.

Státní okresní archiv Liberec

- Scenen aus der französisch-pohlnischen Invasion.

Tisk:

-Die Neue Zeitung.

- Neue Freie Presse.
- Prager Zeitung.
- Pražské noviny.
- Průboj.
- Prvotiny pěkných umění neb literární přílohy k císařským královským Vídeňským novinám.
- Reichspost.
- Šternberské listy.
- Trei da hejmt.
- Wiener Zeitung.

Vydané prameny:

- PFUNGK-HARTTUNG, Julius von, 1813-1815 Illustrierte Geschichte der Befreiungskriegee, Stuttgart 1913.
- SPIES, Hans-Bernd, Erhebung gegen Napoleon, Darmstadt 1981.
- VAVÁK, František Jan, Paměti Františka Jana Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816. Kniha VI-VII (1810-1816), Praha 2009, s. 204.
- Zur Literatur der Befreiungskriegee, Leipzig 1969.

Literatura, slovníky a pomůcky:

- AMORT, Čestmír, Ruská vojska u nás v letech 1798-1800, Praha 1954.
- ASSMANN, Aleida, Ein geteiltes Wissen von uns selbst? Europa als Erinnerungsgemeinschaft, in: Schauplatz Kultur – Zentraleuropa: Transdisziplinäre Annäherungen, Innsbruck – Sien – Bozen 2006, s. 15-24.
- ASSMANN, Aleida, Erinnerungsräume Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses, München 2003.
- ASSMANN, Jan, Kultura a paměť, Praha 2001.
- ASTER, Carl Heinrich, Die Kriegereignisse zwischen Peterswalde, Pirna, Königstein und Priesten im August 1813 und die Schlacht bei Kulm, Dresden 1845.

- AUGUSTA, J. M. – FLOR, Antonín, Česká bibliografie napoleonská, in: Napoleon – sborník prací, Praha 1932, s. 262-280.
- BAUER, Frank, Kulm 29./30. August 1813, in: Kleine Reihe Geschichte der Befreiungskriege, H. 15, Potsdam 2006.
- BENEDETTO, Croce, Historie jako myšlení a jako čin, Brno 2006.
- BENSA, Alan, Předmluva, in: Politika paměti: antologie francouzských společenských věd, Praha 1998, s. 5-6.
- BEZOTONOSNYJ, V. M., Russkaja armija 1812-1814, Moskva 2000.
- BINDER Theodor von, Beiträge zur Geschichte Stadt Friedland i. B. vom Jahre 1813, Friedland 1913.
- BISCHOFF, Ulrich, Denkmäler der Befreiungskriegee in Deutschland 1813-1815, Berlin 1977.
- Conversation Lexicon, Bd. 6, Leipzig 1830.
- CARLYLE, Thomas, Hrdinové a ctění hrdinů v dějinách, Praha 1894.
- CLAUSEWITZ, Carl v., O válce, Praha 2008.
- CRISTE, Oskar, Österreichs Beitritt zur Koalition, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd.1, Wien 1913.
- CSÁKY, Moritz, Geschichte und Gedächtnis – Erinnerung und Erinnerungsstrategien im narrativen historischen Verfahren, in: Klio ohne Fesseln? Wien (etc.) 2003, s. 61-79.
- CYLERT, R., Řeč při posvěcení památky na bojišti blíže Chlumu dne 30. srpna 1817, Litoměřice 1818.
- ČENSKÝ, Ferdinand, Kniha vojínův Rakousko-uherských, Těšín 1876.
- Český liberalismus, Praha 1995.
- Das Jahr 1813, Berlin 1963.
- Denkmal dem grossen Helden unser Zeit: oder Zusammenstellung aller durch Hinscheiden Seiner Durchlaucht des Herrn Karl Philipp Fürsten zu Schwarzenberg, Praha 1820.
- Die Befreiungskriege, Berlin 1938.
- DIEM, Peter, Die Symbole Österreichs: Zeit und Geschichte in Zeichen, Sien 1995.
- DRABEK, Anna M., Der allslawische Gedanke im tschechischen Nationsbegriff und die russischen Truppen in den Böhmischen Ländern, in: Russland und Österreich zur Zeit der Napoleonischen Kriege, Wien 1989, s. 71-84.

- DUFRAISSE, Roger, Die Deutschen und Napoleon im 20. Jahrhundert, München 1991.
- EHNL, Maxmilián, Schlacht bei Kulm, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd. 4, Wien 1913.
- EIBACH, Joachim, Der verunstaltete Krieg und die vergessene Kriegserfahrung, in: Rechts Geschichte, N. 15, Frankfurt a. M. 2009, s. 207-208.
- ÉTIENNE, Francois, Místa paměti, Lieux de mémoire. Erinnerungsorte, in: ČČH 2009, č. 3, s. 559-567.
- FASORA, Lukáš - HANUŠ, Jiří - MALÍŘ, Jiří, Napoleonské války a historická paměť, Brno 2005.
- FINKOVÁ, Dagmar, Bitva u Chlumce 1813, in: HaV 1983, č. 3, s. 64-84.
- FINKOVÁ, Dagmar: Bitva u Chlumce ve svědectví účastníků (1813), in: HaV 1991, č. 5, s. 3-12.
- FINKOVÁ, Dagmar, Bojové akce hlavní (České) armády v severozápadních Čechách v září 1813, in: HaV 1992, č. 5, s. 3-15.
- FRANCEV, Vladimír Andrejevič, Ruská vojska v Čechách, Praha 1935.
- FRIEDRICH, Alexander, Die Kämpfe na der Sächsisch-Böhmischen Grenze im Herbst 1813, Dresden 1913.
- GALANDAUER, Jan - HONZÍK, Miroslav, Osud trůnu habsburského, Praha 1983.
- Gedenkblatt zur Jahrhunderfeier de Schlacht bei Kulm, Aussig 1913.
- Gedenkblätter an die siegreiche Schlacht von Kulm, Aussig 1913.
- Gedenkschrift, Getreue Schilderung der Schlacht bei Kulm 1813, Aussig 1913.
- GLASER, Karl August, Böhmens Thermopylen, oder Die Heldenschlacht und die Siegesdenkmale auf den Feldern bei Kulm, Arbesau und Priesten, Praha, Litoměřice, Teplice 1815-1835.
- GRISA, Ivan, Ústecká uličnice, Ústí nad Labem 1998.
- Handbuch Militär und Sozialwissenschaft, Berlin 2004.
- HANISCH, Ernst, Wien, Heldenplatz, in: Deutsche Erinnerungsorte, Bd. 1, München 2001, s. 105-121.
- HAVELKA, Miloš, Dějiny a smysl, Praha 2001.
- HELLDORF, Frh v., Zur Geschichte der Schlacht bei Kulm, Berlin 1856.
- HELFERT, Joseph Alexander v., Die Schlacht bei Kulm 1813, Wien 1863.

- HERMANN, Walter, Aus den Tagen der Grundsteinlegung des russischen denkmals zu priesten im Jahre 1835, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 179-181.
- HERMANN, Walter, Geschichtliches über die Denkmäler des Kulmer Schlachtfeldes, in: Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales 1943, H. 2, s. 151-178.
- HEROUT, Jaroslav, Jak poznávat kulturní památky, Praha 1986.
- HLAVAČKA, Milan, Zlatý věk české samosprávy, Praha 2006.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka - JANÁK, Jan - DOBEŠ, Jan, Dějiny správy v českých zemích, Praha 2005.
- HOJDA, Zdeněk - POKORNÝ, Jiří, Pomníky a zapomínky, Praha a Litomyšl 1996.
- HOLUB, Antonín, Válka roku 1813 – tažení podzimní. Váleční dějiny – 17. litografická přednáška Válčené školy v Praze, Praha 1925.
- HÖNIGSCHMID, Rudolf, Das Österreichische Schlachtendenkmal bei Kulm in: Deutsche Arbeit, 1912, s. 177
- HORSTENAU, Edmund Glaise v., Feldzug von Dresden, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd. 3, Wien 1913.
- HOUFEK, Václav Bitva u Chlumce v roce 1813 a některé její pomníky na Ústecku, in: Armáda a společnost v českých zemích v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem UJEP 2004, s. 19.
- HOUFEK, Václav, Válečné události roku 1813, in: Dějiny města Chabařovic, Chabařovice 1998, s. 79-82.
- HOUFKOVÁ, Helena, Bitva u Přestanova a Chlumce, Ústí nad Labem 1988.
- HOUFKOVÁ, Helena, Philipp Jakob Riotte a jeho skladba k bitvě u Chlumce v roce 1813, in: Příspěvky k ústecké vlastivědě 2001, č. 2-3, s. 12-13.
- Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století, Jan Randák, Petr Koura (eds.), Praha 2008.
- HROCH, Miroslav, Na prahu národního obrození, Praha 1999.
- HROCH, Miroslav, Napoleonské války a evropská společnost, in. Napoleonské války a české země, Praha 2001, s. 7-21.
- HROCH, Miroslav, Napoleonské války a formování národů ve střední Evropě, in: Napoleonské války a historická paměť, Brno 2005, s. 21-35.
- HÜBNER, Rudolf, Die Sagen, in: Heimatkundes des Bezirkes Aussig 1929, H. 2, s. 80-82, 115.
- CHROMOVSKÁ, S., Bitva u Chlumce 29.-30.srpna 1813, Ústí nad Labem 1975.

- JAWORSKI, Rudolf, Deutsche und tschechische Ansichten, Innsbruck 2006.
- JEISMANN, Michael - WESTHEIDER, Rolf, Wofür stirbt der Bürger? Nationaler Totenkult und Staatsbürgertum in Deutschland und Frankreich seit der Französischen Revolution, in: Der politische Totenkult-Kriegerdenkmäler in der Moderne, München 1994, s. 23-50.
- JEŽEK, Jan, Obrázky z válek napoleonských 1805-1815, Praha 2008.
- KAISER, Vladimír, Zpráva o činnosti archivu města Ústí nad Labem za rok 2000, in: Příspěvky k ústecké vlastivědě 2001, č. 2, s. 47-50.
- KEEGAN, John, Historie válečnictví, Praha a Plzeň 2004.
- KESSLER, Vojtěch, Chlumecké bojiště z roku 1813 – pomníky, na které se nezapomíná, in: Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace, v tisku, s. ... rkp
- KIRSCHNER, Adolf, Volksgesänge aus dem Aussiger Gau, Leipa 1989.
- KIRSCHNER, Adolf, Theodor-Körners Gedenken in unserem Gaue, Aussig 1913.
- KOLÁŘOVÁ, Jana, Konec napoleonské epochy, Praha 1991.
- KOLDINSKÁ, Marie - ŠEDIVÝ, Ivan, Hrob Neznámého vojína. Copak si myslíte, že jsem chtěl zdechnout? in: ĎaS 2005, č. 2, s. 10.
- KOLDINSKÁ, Marie - ŠEDIVÝ, Ivan, Válka a armáda v českých dějinách, Praha 2008.
- KOPECKÝ, František, 200 let tradic bitvy u Slavkova, Brno 2006.
- KOSELLECK, Reinhard, Einleitung, in: Deutschland und Frankreich seit der Französischen Revolution, in: Der politische Totenkult-Kriegerdenkmäler in der Moderne, München 1994, s. 9.
- KOVAŘÍK, Jiří, Proti všem, Třebíč 2004.
- KRÁL, Karel - BĚLINA, Pavel, Bitva u Chlumce a Přestanova, Praha b.d.
- KUBALA, Eduard - HONL, Ivan, Bojiště u Chlumce (1126, 1813), Praha 1935.
- KOVAŘÍK, Jiří, Proti všem, Třebíč 2004.
- KUTNAR, František, Obrozenské vlastenectví a nacionalismus, Praha 2003.
- KUTNAR, František, Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu, Praha 1948.
- LADEK, Alexander, Die Dchlacht bei Kulm 1813, Brūx 1890.
- LE GOFF, Jacques, Paměť a dějiny, Praha 2007.
- Leben in Aussig, Aussig 1913.
- LENCOVÁ, Růžena, Mince a medaile uložené v základním kamenu ruského pomníku u Přestanova, in: Numismatika na Ústecku I., Ústí nad Labem 1985, s. 27-28.

- Licht- und Schattenbilder aus dem Soldatenleben und der Gesellschaft, Praha 1876.
- LUGS, Jaroslav, Bitva u Chlumce, in: HaV 1953, č. 4, s. 202-210.
- MANKA, Franz, Der Krieg 1813 nach mündlicher Überlieferung. Jahrbuch und Kalender für Aussig 1927, s. 46.
- MARIAN, Alexander, Aussig im Jahre 1725, in: Beitrage zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1925, Sonderheft Nr. 5, s. 46-53.
- MARTINOWITZ, Adolf, Ein Soldatengrab aus dem Jahre 1813 in Niesenbahn, in: Beitrage zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes, Sonderheft Nr. 5, Aussig 1925, s. 51-52.
- MARŠAN, Robert, Předbřeznové Rakousko, Praha 1913.
- MARŠAN, Robert, Státní bankrot rakouský, Praha 1919.
- MAUR, Eduard, Ohlas napoleonských válek v českých zemích, in: Napoleonské války a české země, Praha 2001, s. 45-61.
- MAUR, Eduard, Paměti Hor, Praha 2006.
- MATSCHE-von WICHT, Betka, Zum Problem des Kriegerdenkmals in Österreich in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, in: Der politische Totenkult-Kriegerdenkmäler in der Moderne, München 1994, s. 51-90.
- MATTAUCH, G., Chronik der Stadt Karbitz, Karbitz 1880.
- MAYER, Françoise, Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita, Praha 2009.
- MEINECKE, Friedrich, The Age of German Liberation 1795-1815, Berkley, Los Angeles, London 1977.
- MICHKOVÁ, Milada, Bojiště v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, Praha 2005.
- Militair-conversations-lexikon, b.m. 1837.
- MOHR, Jan, Z tvorby Franze Metznera v Českých zemích, in: Sborník Severočeského muzea, roč. 14, Liberec 2006, s. 72-80.
- MOHR, Jan, Tvorba sochaře Franze Metznera v Čechách a jeho dílo v českých muzejních a galerijních sbírkách, in: Sborník Severočeského muzea, roč. 13, Liberec 2004, s. 118.
- MÜLLER-FUNK, Wolfgang, Autobahnen und gotischen Runen. Anmerkungen zur konstruktion des kulturellen Gedächtnisses im moderen Nacionalismus, in: Schauplatz Kultur – Zentraleuropa: Transdisziplinäre Annäherungen, Innsbruck – Sien – Bozen 2006, s. 45-54.

- MÜLLER, Wilhelmine, Die Drei Denkmale bei Priesten, Kulm und Arbesau zur fünf und zwanzigjährigen Erinnerungsfeier der Schlacht bei Kulm, Leitmeritz-Medau 1838.
- MŽIKOVÁ, Marie, Napoleonika v českých zemích, in: Napoleonské války a české země, Praha 2001, s. 222-237.
- NAROČNICKIJ, A. L., Österreich zwischen Frankreich und Russland 1813, in: Russland und Österreich zur Zeit der Napoleonischen Kriege, Wien 1989, s. 15-32.
- Naše živá i mrtvá minulost : 8 esejí o českých dějinách, Praha 1968.
- NIPPERDEY, Thomas, Deutsche Geschichte 1800-1866, München 1998.
- NOVÁK, Jiří Frýgo - HACKELOVÁ, Eleonora, Rok 1813: napoleonská vojska v Liberci, in: Ročenka Jizersko-ještědského horského spolku, Liberec 2005, s. 81-82.
- NOVÁK, J. B., Války osvobozovací a naše obrození, in: ČČM 1914, č. 4, 5, 6, s. 19-27, 113-125, 256-283.
- NOVÁK, J. B., Lipsko. České glosy ke stoletým oslavám, in: Lumír 1913, č. 3, 4, s. 124-132, 165-172.
- NORA, Pierre, Les Lieux de mémoire, Paris 1984.
- NORA, Pierre, Mezi pamětí a historií, in: Politika paměti: antologie francouzských společenských věd, Praha 1998, s. 7-32.
- NOVOTNÝ, Antonín, Bitva u Chlumce 1813 a její pomníky; Pokus o jejich ikonografii, in: Vojensko historický sborník 1936, č. 2, s. 165-171.
- PINC, František, Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 1947.
- POCHE, Emanuel, Umělecké památky Čech I.-IV., Praha 1977-1982.
- POLIŠENSKÝ, Josef, Napoleon a srdce Evropy, Praha 1971.
- PLANERT, Ute, Der Mythos vom Befreiungskriege, Paderborn 2007.
- PRÁŠEK, Justin, Panování císaře a krále Františka I., Praha 1905.
- PRÁŠEK, Justin, Po stu letech, Praha 1913.
- PROVAZNÍK, Vladimír, Ústí, město nad Labem, Ústí nad Labem 1983.
- PUCKLER, F., Kulm 1813, in: Beiträge zur Heimatkunde de Elbetales 1943, H. 2.

- PYLLMAJER, V, Vrcholné údobí činnosti napoleonských společností v českých zemích, in: Sborník Napoleon, Brno-Slavkov 1995, s. 18-19.
- RANDÁK, Jan, Cizí v životních světech lidového prostředí na počátku 19. století, in: Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století, Praha 2008, s. 228-234.
- RANDÁK, Jan, Historie v současném i budoucím veřejném prostoru – úvahy o dějinách a paměti, in: Forumhistoriae, www.forumhistoriae.sk 2008.
- RANDÁK, Jan, Kult mrtvých: Smrt a umírání v revoluci 1848, Praha 2008.
- RANDÁK, Jan, O národních příbězích, in: 19. století v nás - Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly, Praha: Historický ústav 2008, s. 139-151.
- RANDÁK, Jan, Životní světy, paměti a jejich interpretace, in: Paměti a vzpomínky jako historický pramen, Praha 2006, s. 79-89.
- RAK, Jiří, Bývali Čechové, - české historické mýty a stereotypy, Praha 1994.
- RAK, Jiří, Zapomenuté vítězství, zapomenutý maršál. Druhý život „bitvy národů“ u Lipska, in: Schwarzenbergové v české a středoevropské historii, České Budějovice 2008, s. 403-413.
- REIS, Klaus, Ehre und Nation - Die Bildung einer intergenerationellen Wertgemeinschaft aus dem Geiste des Freiheitskrieges, Jena 2009.
- RICHTER, Emil, Geschichte des Bezirkes, in: Heimatkunde des Bezirkes Aussig 1933, H. 3, s. 210-217.
- ROBEK, Antonín, Lidové zdroje národního obrození, Praha 1974.
- Rückblicke auf die Ereignisse bei Kulm am 29. und 30. August 1813 und Beschreibung der feierlichen Einweihung des kais. russischen Denkmals bei Priesten, Prag, Leitmeritz, Teplitz Medau 1838.
- SEDLÁČEK, Augustin, Místopisný slovník historický království českého, Praha 1998.
- SCHÄFER, Kirstin Anne, Die Völkerschlacht, in: Deutsche Erinnerungsorte, Bd. 2, München 2001.
- SCHELS, J., Die Verteidigung des nördlichen Böhmen im August 1813, Oesterr. milit. Zeitschrift 1838, Bd.I, Heft 2, s. 137.
- SCHOEPS, Hans-Joachim, Dějiny Pruska, Praha 2004.
- SCHULZE, Hagen, Napoleon, in: Deutsche Erinnerungsorte, Bd. 2, München 2001, s. 28-47.
- SIMON, Gustav, Die Schlacht bei Arbesau und Das Gefecht bei Arbesau, Teplitz-Schönau 1911.

- SOUČEK, Jiří, *Obrazová rukověť obcí a církevních staveb v okrese Ústí nad Labem*, Ústí nad Labem 1999.
- STRACHE, Josef, *Ein Wahrzeichen aus den Schlachttagen bei Kulm und Karbitz 1813*, in: *Aussiger Heimatkalender 1935*, s. 85.
- STRACHE, Josef, *Über die Erneuerung des prusisches Denkmals in Arbesau und des Massengrabes bei Priesten im Jahre 1933*, in: *Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes 1933*, H. 2, s. 184-185.
- ŠEDIVÝ, Jaroslav, *Metternich kontra Napoleon*, Praha 2005.
- ŠPATNÝ, Jan, *Tradice bitvy u Slavkova*, in: *Napoleonské války a české země*, Praha 2001, s. 238-258.
- ŠPATNÝ, Jan, *Mohyla míru - nadčasové memento válkám*, in: *Sborník Napoleon, Slavkov 1995*, s. 26-29.
- ŠTĚPÁNEK, Jan Nep., *Vlastenci aneb slavnost Lipského vítězství*, in: *Divadlo od J. N. Štěpánka*, sv. 3, Praha 1821.
- ŠUBRT, Jiří - PFEIFEROVÁ, Štěpánka, *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*, in: *Historická sociologie 2010*, č. 1, s. 9-29.
- ŠVANKMAJER, Milan, *Bitva u Lipska roku 1813*, in: *ĎaS 1993*, č. 5, s. 22-25.
- ŠVANKAMJER, Milan, *Čechy na sklonku napoleonských válek*, Praha 2004.
- ŠVANKMAJER, Milan, *Napoleonská armáda v severních Čechách roku 1813*, in: *HaV 1957*, č. 4, s. 258-272.
- THIERSSOVÁ, Anna-Marie, *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století*, Brno 2007.
- THÜMMLER, Lars Holger, *Der Wandel im Umgang mit den Kriegerdenkmälern in den östlichen Bundesländern Deutschlands seit 1990*, *Jahrbuch für Pädagogik 2003*, Frankfurt/Mein 2003, s. 221-243.
- TIETZE, Stephan, *Schlacht bei Kulm 1813*, Aussig 1913.
- TINKOVÁ, Daniela, *Le champ de bataille d'Austerlitz. Deux siècles de mémoire vivante*, in: *Les lieux de mémoire en Europe centrale*, Paris 2009, s. 49-58.
- TODOROV, Tzvetan, *Paměť před historií*, in: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*, Praha 1998, s. 91-117.
- TREITSCHKE, Heinrich von, *Der Befreiungskrieg*, Leipzig 1928.
- UHLENAU, Uhlig von, *Das Kriessjahr 1813 mit besonderer Berücksichtigung der Schlacht bei Kulm*, Dresden 1863.
- URBAN, Jaroslav František, *Potulky Chabařovickem*, Teplice 1925.

VÁGNER, Petr, Napoleonské slavnosti a napoleonské společnosti na našem území v letech 1815-1948, diplomová práce, Katedra historie PF UJEP Ústí nad Labem 2000.

VESELÝ, Martin, Vojenské dějiny Ústecka, Ústí nad Labem 2003.

WEYDE, Johann, Die Schlacht bei Kulm, in: Beiträge zur heimatkundes des Elbetales 1927, H. 2, s. 101.

WLASCHÜTZ, Wilhelm, Österreichs entscheidendes Machtaufgebot 1813, in: Befreiungskrieg 1813 und 1814, Bd. 2, Wien 1913.

www.denkmalchor-leipzig.de

www.nato-leipzig.de/badewannenrennen

www.voelkerschlachtdenkmal.de

Summary

The memory places of the Battle of Kulm

In current czech historiography the concept incurred from french historians (such as Pierre Nora), such as the concept of places of memory, is hardly used. As an example we can see the broad edition of Deutsche Erinnerungsorte, which tries to understand and describe important „moments“ of the history of German nation in an entirely new way. The German authors include a wide variety of phenomenons such as abstract functionally-symbolic products of intelect as well as raw material monuments into these „pockets of hibernation“ into which the society stores and delegates their cultural memory in order to prevent them from perishing.

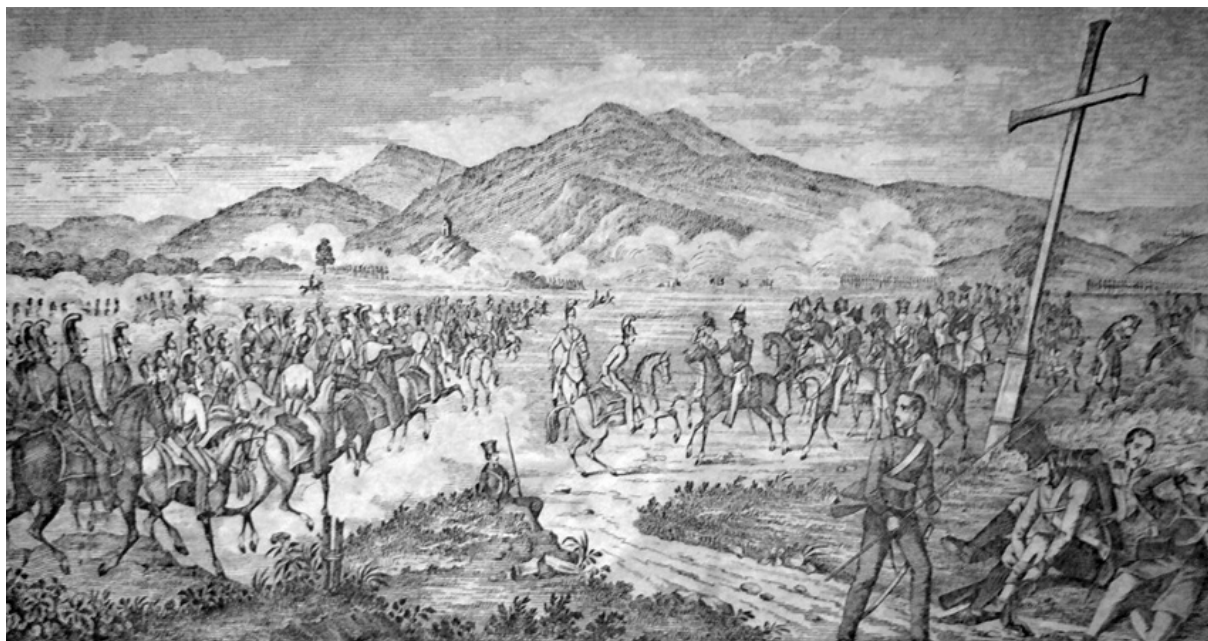
The neighbourhood of the Ústí nad Labem city, in the direction to the Czech-Saxon border, is covered with a number of such stone monuments. These memorials, calling to the battles of 1813, silently store a memory, which was stored in them in a feeling of patriotic flame_and the most deep love for the inherited Hapsburg home, furnished for years by a friendship with the German Brethren and the offspring of the companion-in-arms in the epoch of Befreiungskriege, completely silenced after the 1945, when the departure of German inhabitants from the border region takes away as well the memories that the memorials represented.

In my work I focused on the processes, by which a purely concrete and material places of memories, which are the memorials of the Battle at Chlumec (Kulm) and Přestanov (including the memorials reminding the battles at Nakléřov in the same year), entering the referential structure of the given society and as the processes, such as initiation, foundation, artistic realisation, laying of the foundation stone and ceremonial opening or dedication, influence the creation of the site in the terms of the place of the memory.

I focused on appreciation of the „second life“ of the memorials, such as mapping who and how looks back at them, who is founding them and who honours them. The moment of the departure of the memories of German inhabitants puts these monuments into a totally different view, which takes away their latent meaning, which in my point of view was the presentation of pan-german patriotism and not the

expected loyalty to Vienna. After the year mentioned above the social groups hardly return to the memorials of Chlumec (Kulm) and they gradually delegate their own memories to them, of entirely different horizons and meanings.

Obrazové přílohy

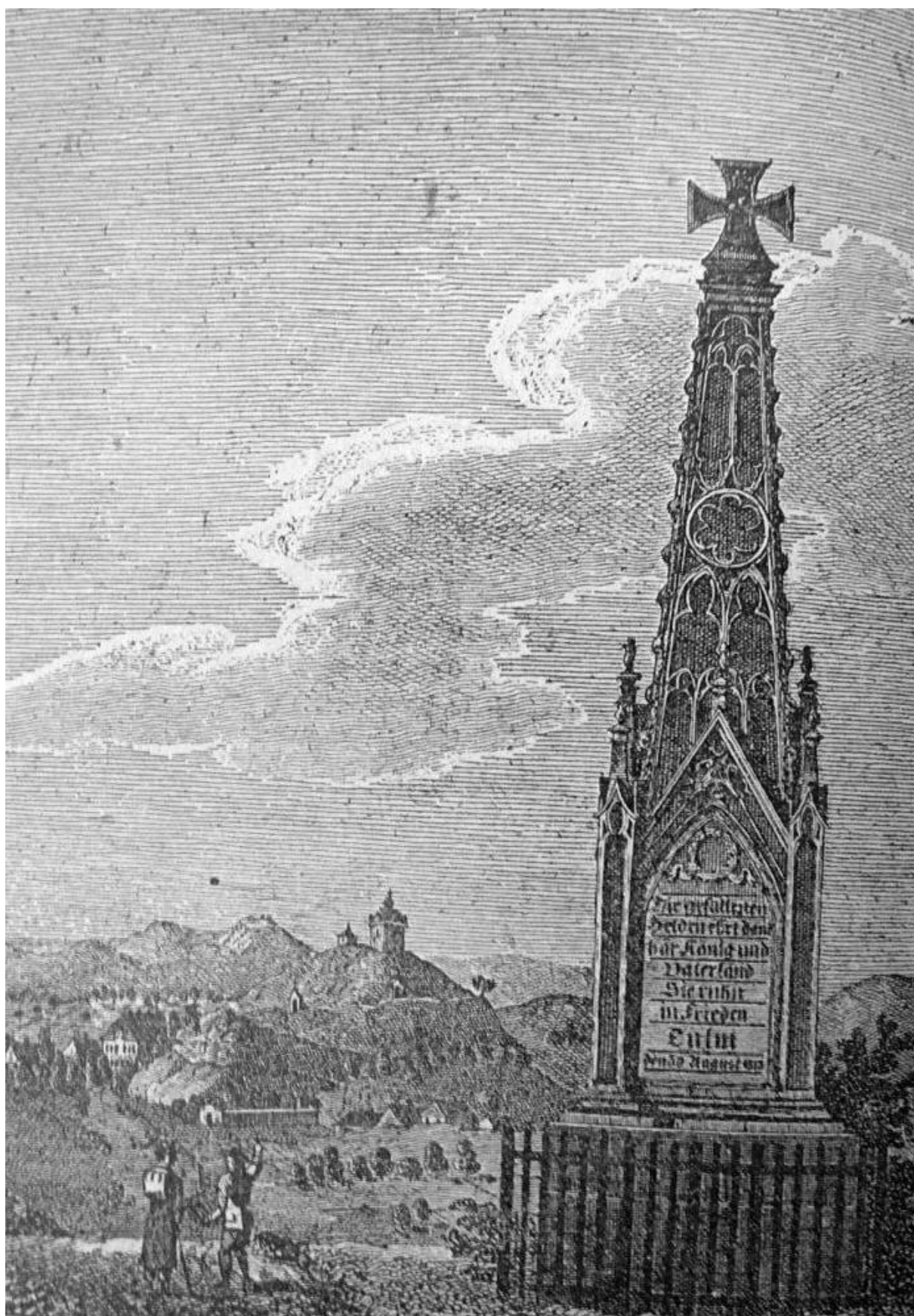

Výjev z bitvy u Chlumce - v pozadí hřeben Krušných hor (archiv Vojenského historického ústavu).

Pohled na Ústí nad Labem v roce 1813 (archiv města Ústí nad Labem).

Pruský pomník ve Varvažově z roku 1817 v polovině 19. století - na litografii jsou jeho rozměry naddimenzovány (archiv města Ústí nad Labem).

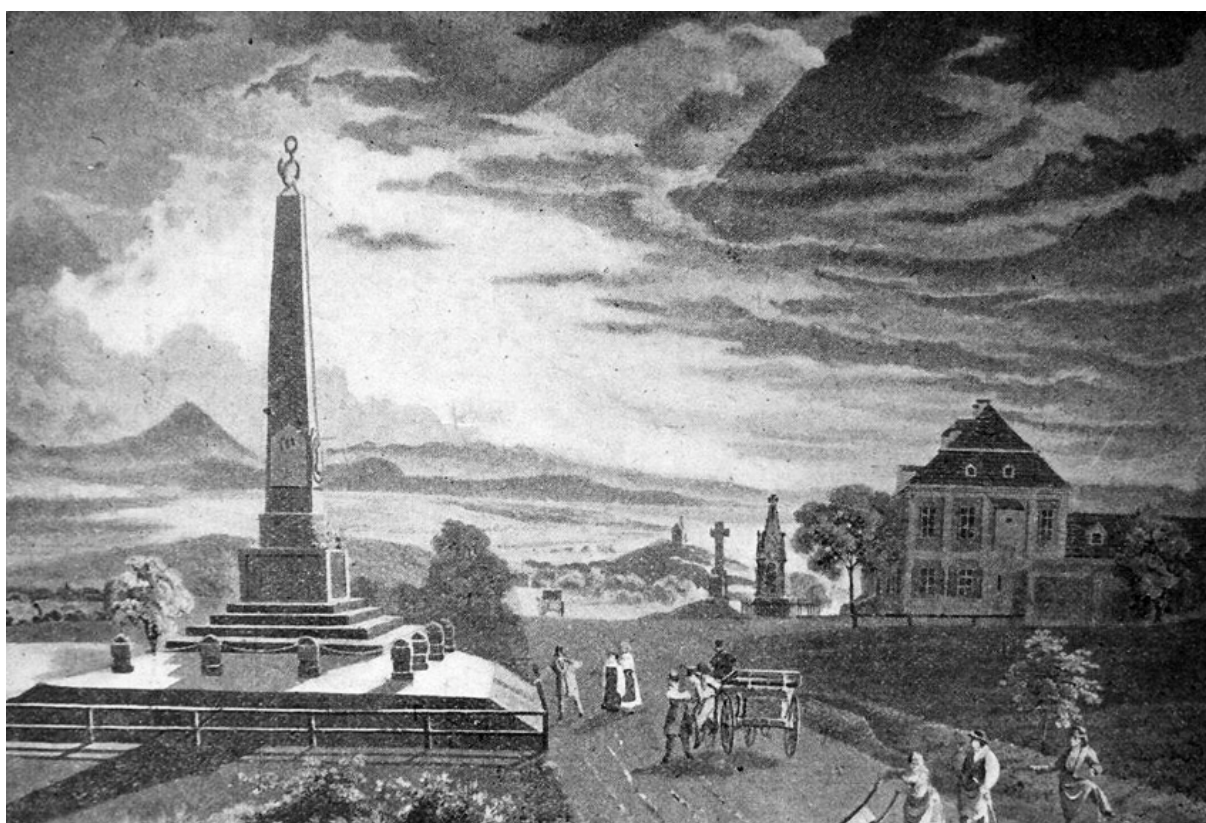

Pruský pomník v dnešní podobě poté, co byl vyzvednut na betonový sokl (archiv autora).

Slavnostní odhalení pomníku Colloredo-Mansfelda - v pozadí se světícím stanem (archiv Vojenského historického ústavu).

Dobový pohled na Mansfeldův pomník - přes silnici vedle hostince U pošty stojí pruský pomník (archiv města Ústí nad Labem).

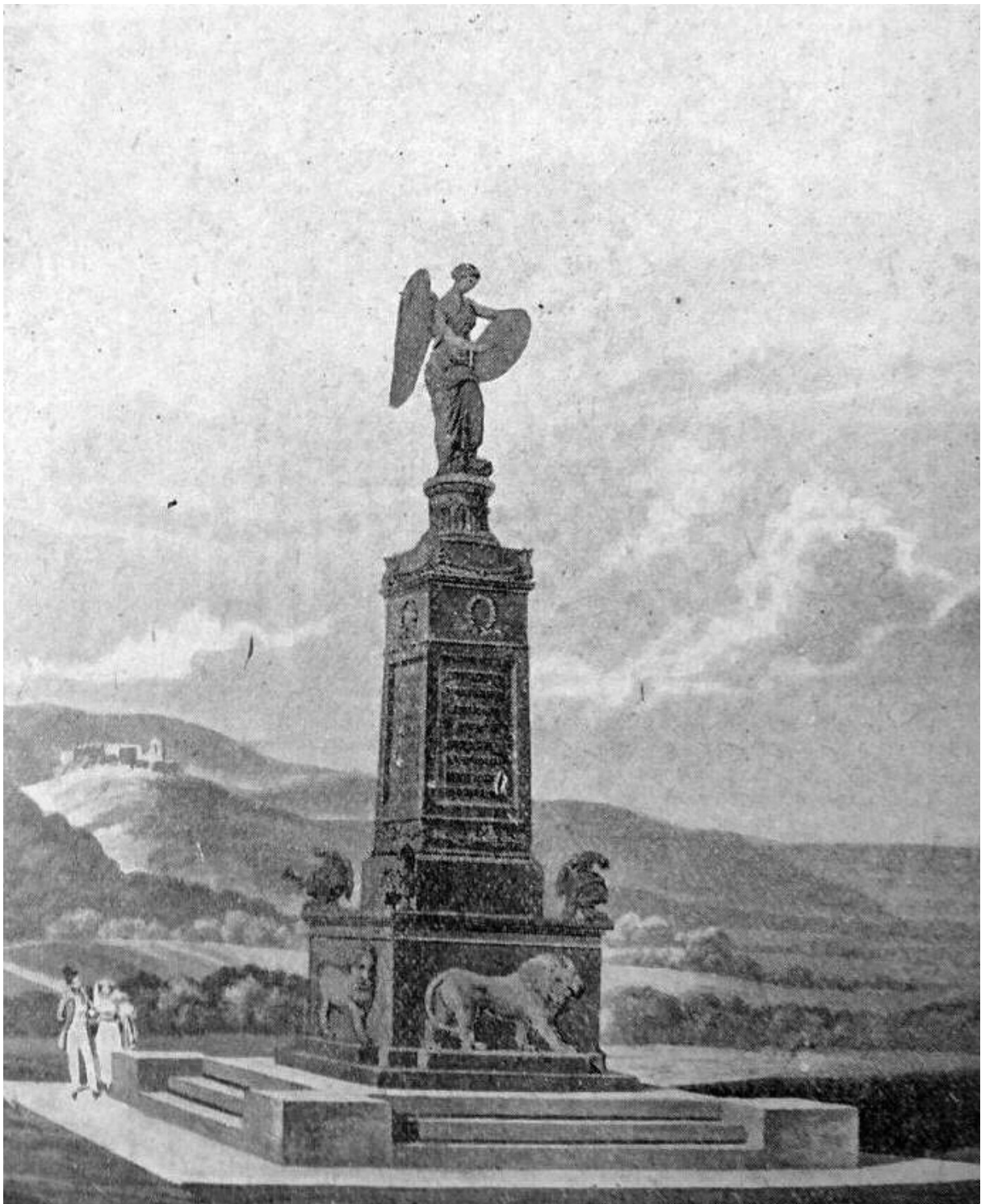

Pomník působí i dnes velkolepým dojmem (archiv autora).

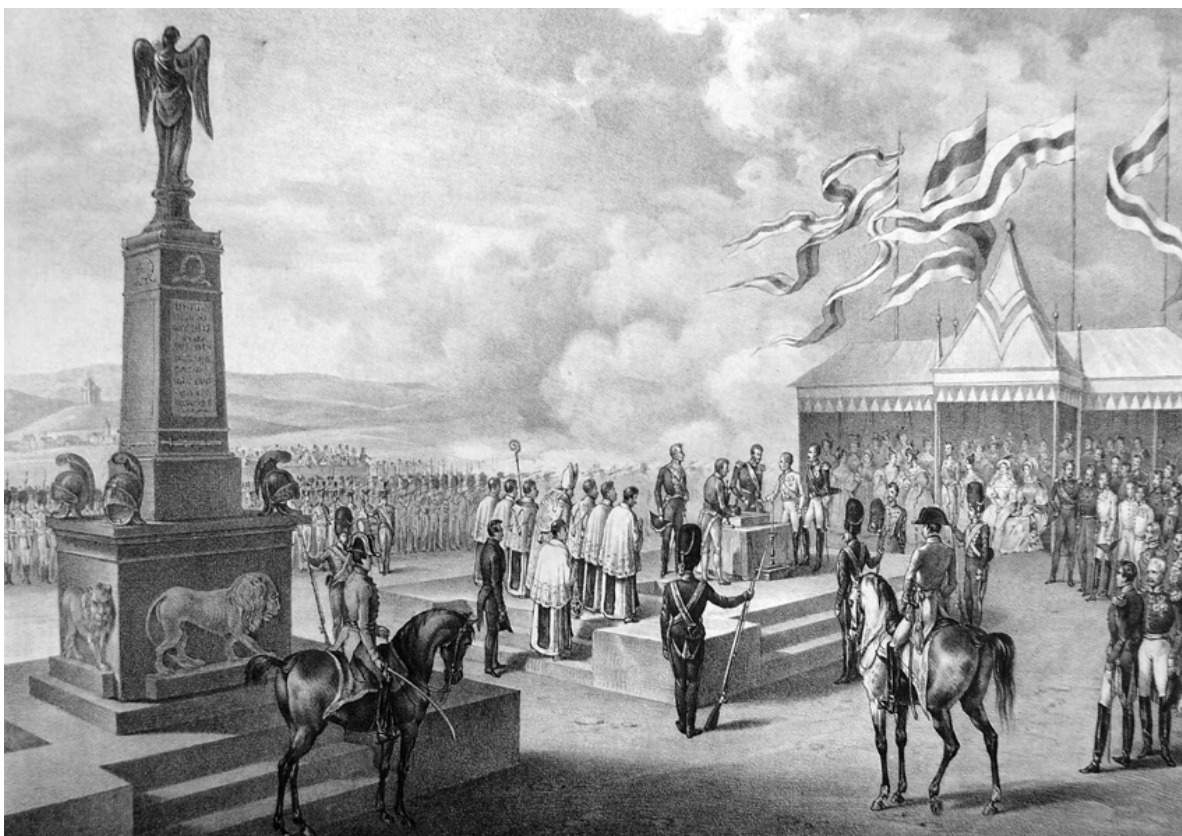

Hostince U pošty na počátku dvacátého století (archiv města Ústí nad Labem).

Ruský pomník v Přestanově v době svého vzniku (archiv města Ústí nad Labem).

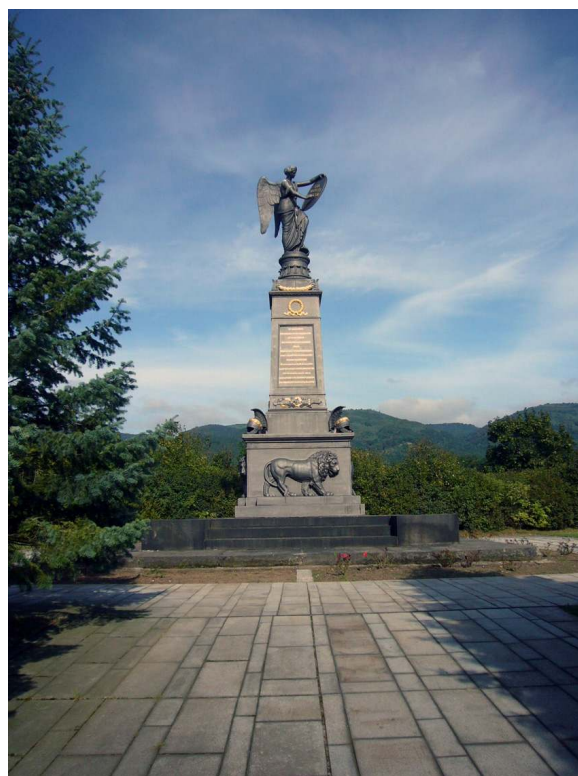

Slavnostní položení základního kamene dne 29. srpna 1835 (archiv Vojenského historického ústavu).

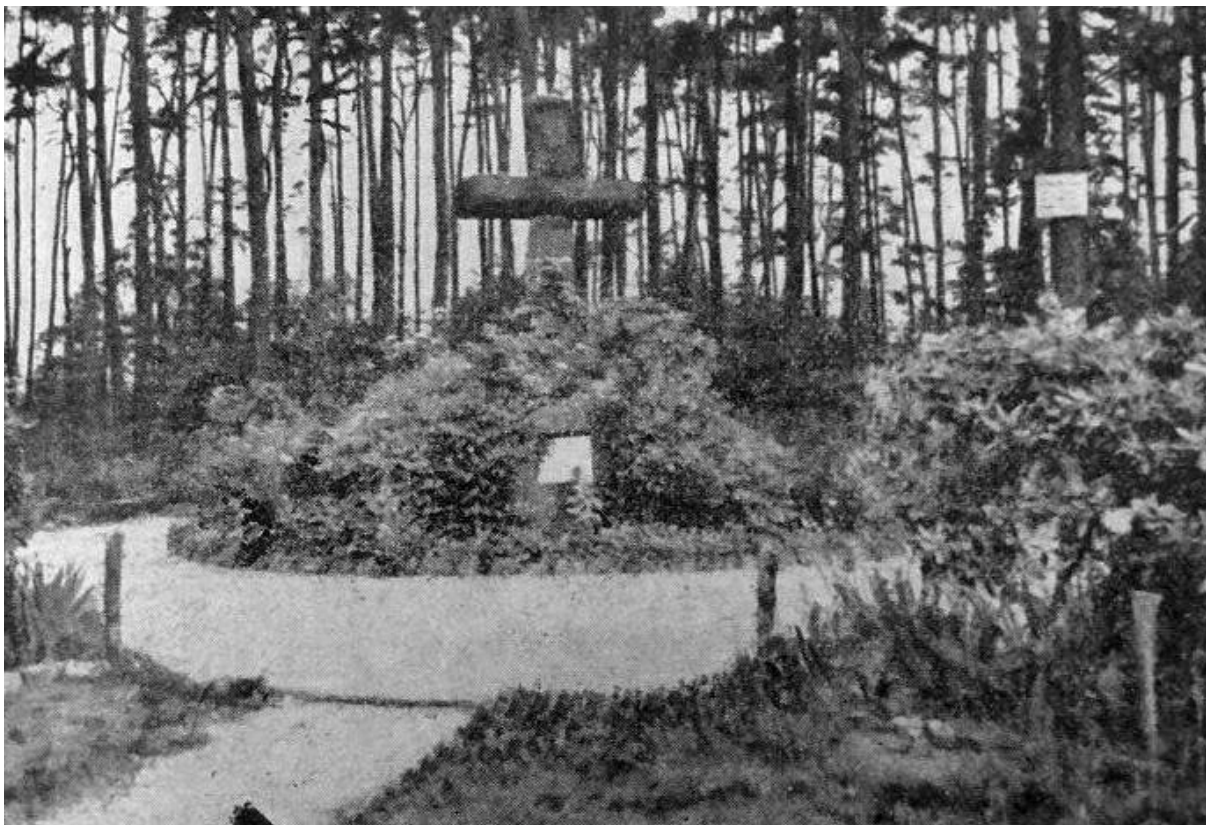

Stražní domek (archiv autora).

Ruský pomník v dnešní podobě (archiv autora).

Hromadný hrob nedaleko ruského pomníku v době před druhou světovou válkou... (archiv města Ústí nad Labem).

...a dnes (archiv autora).

Pomník odkazující na místo zajetí francouzského generála Vandamma v podobě z konce 19. století (archiv města Ústí nad Labem).

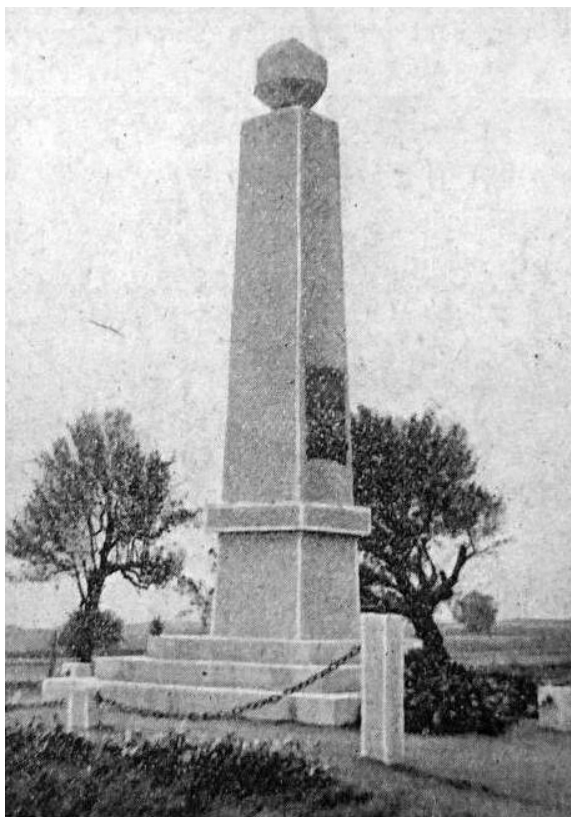

Akt zajetí francouzského velícího důstojníka se stal námětem mnoha ikonografických materiálů (archiv Vojenského historického ústavu).

Pomník se v současné době zcela ztrácí v lesním porostu (archiv autora).

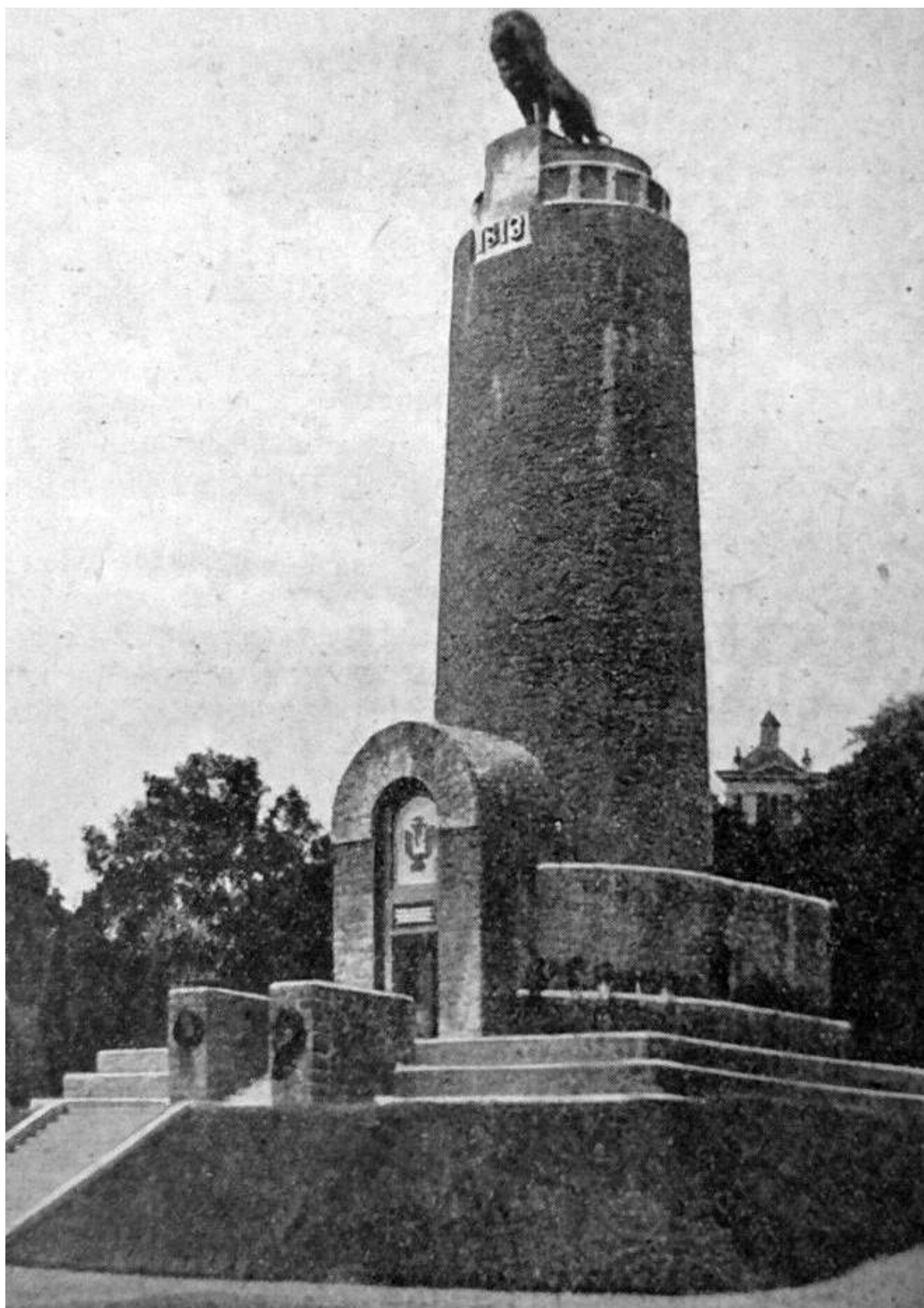
Francouzský pomník v Přestanově z roku 1911... (archiv města Ústí nad Labem).

... a dnes (archiv autora).

Nedaleko stojící tzv. Juchtová kaple, jediný svědek bitvy "přeživší" do dnešních dnů (archiv autora).

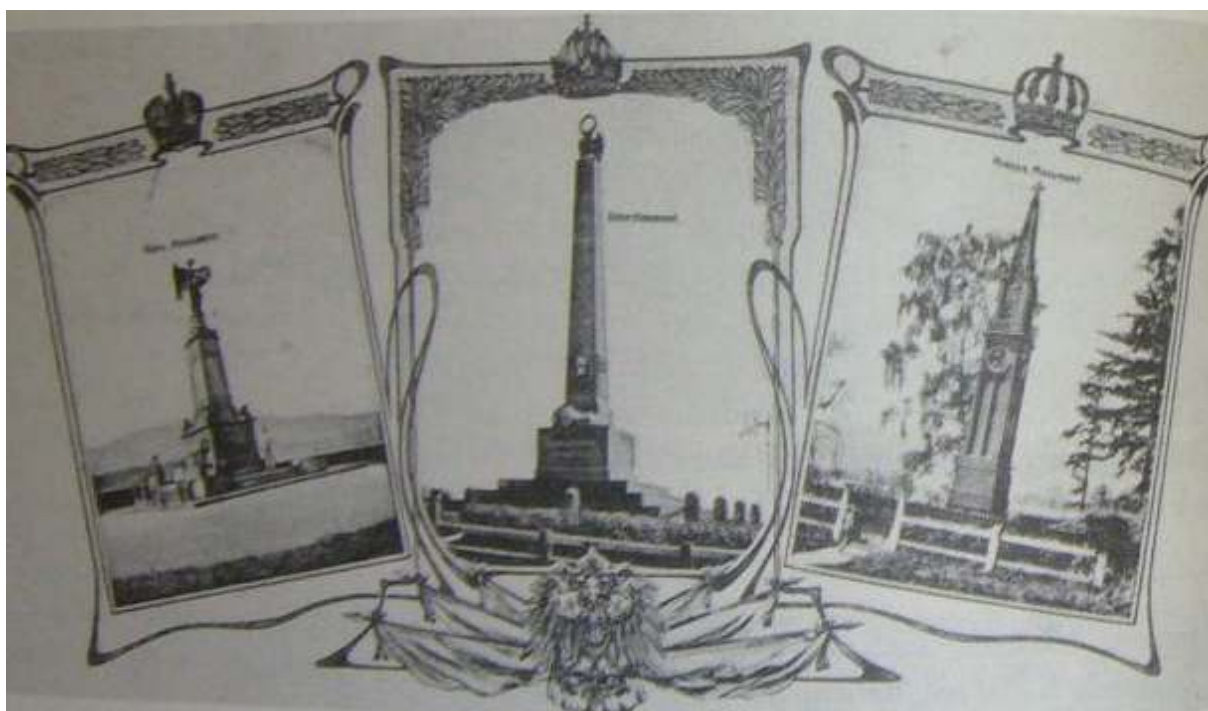

Majestání Jubilejní pomník v Chlumci v době bezprostředně po svém slavnostním odhalení - tj. v roce 1913 (archiv města Ústí nad Labem).

Dnes je pomník zastíněn budovou hotelu Bonaparte (archiv autora).

Dobová pohlednice z roku 1913 zobrazující všechny tři "národní pomníky" (Der politische Totenkult-Kriegerdenkmäler in der Moderne (edd. Koselleck Reinhart), München 1994).

Vzácný host ústeckých jubilejních slavností – arcivévoda Karel na své cestě do Chabařovic (archiv města Ústí nad Labem).

Slavnostní nástup spolků na ústeckém náměstí v průběhu oslav stého výročí bitvy (archiv města Ústí nad Labem).

V osmdesátých letech 20. století byl vytvořen základ naučné stezky. Každé zastavení bylo vybaveno informační tabulí (archiv autora).

Pískovcové informační desky pocházejí až z let devadesátých (archiv autora).